Türk Ailesi Antropolojisi

Mahmut Tezcan

İMGE kitabevi

İMGE kitabevi

Prof. Dr. Mahmut Tezcan, 1940 yılında Ankara'da doğdu. Ankara Üniversitesi Siyasal Bigiler Fakültesi'nde 1963 yılında lisans yapmış ve 1967'de Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi'ne sosyoloji asistanı olmuştur. 1971 yılında aynı fakültede ikinci lisansını tamamlamıştır. Daha sonra, eğitim sosyolojisi dalında yüksek lisans ve doktora (1973) derecelerini almıştır. 1980 yılında doçentliğe ve 1988 yılında ise profesörlüğe yükseltilmiştir. Tezcan, ABD Kaliforniya devlet üniversitesi (UCLA), İngiltere'de Londra Eğitim Enstitüsü ve Avustralya Sydney Üniversitesi'nde alanı ile ilgili araştırma ve incelemelerde bulunmuştur. Enstitü, Bölüm ve Anabilim Dalı başkanlıkları gibi pek çok yönetimsel görevler de üstlenmiştir. Halen Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi öğretim üyesidir ve İlköğretim Bölümü ile Eğitim Programları ve Öğretim Anabilim Dalı başkanıdır.

Tezcan'ın eserleri:

- Türk Sosyoloji Bibliyografyası-1928-1968 (Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Yay., 1969)
- *Türklerle İlgili Stereotipler ve Türk Değerleri Üzerine Bir Deneme* (Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yay., 1974)
- *Kuşaklar Çatışması* (1981)
- Kan Davaları-Sosyal Antropolojik Yaklaşım (Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yay., 1981)
- Yurt Dışından Dönen Gençlerin Uyum Sorunları (Engin Yayınevi, 1987)
- Sosyal Değişme Sürecinde Çankırı Yârân Sohbetleri (Kültür Bakanlığı Yayınları, 1989)
- Gençlik Sosyolojisi Yazıları (Gündoğan Yayınları, 1991)
- Eğitim Sosyolojisinde Çağdaş Kuramlar ve Türkiye (Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Yay., 1993)
- *Boş Zamanların Değerlendirilmesi Sosyolojisi* (1994)
- Toplumsal Değişme (1995)
- *Sosyolojiye Giriş* (1995)
- Kültürel Antropoloji (Kültür Bakanlığı, 1997)
- Türk Kişiliği ve Kültür-Kişilik İlişkileri (Kültür Bakanlığı, 1997)
- Türk Kültüründe Başlık Parası Geleneği-Kültürel Antropolojik Yaklaşım (Kültür Bakanlığı Yayınları, 1998)
- Toplumsal Değişme ve Eğitim (Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Yay., 1998)
- *Eğitim Sosyolojisi* (1999, 12. Baskı)
- Sosyal Bilimlere Giriş (1999)
- Atatürk ve Eğitim Bilimleri (Anı Yayınları, 1999)
- Dış Göç ve Eğitim (Anı Yayınları, 2000)

Mahmut Tezcan
Türk Ailesi Antropolojisi
ISBN 975-533-226-X
© İmge Kitabevi Yayınları, 2000
Tüm hakları saklıdır.
Yayıncı izni olmadan, kısmen de olsa
fotokopi, film vb. elektronik ve mekanik
yöntemlerle çoğaltılamaz.

1. Baskı: Ekim 2000

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü
Mehmet Göllü

Kapak Tasarım
Nurafer Kars

Baskı ve Cilt
Pelin Ofset (312) 418 70 93/94

İmge Kitabevi
Yayıncılık Paz. San. ve Tic. Ltd. Şti.
Konur Sok. No: 3 Kızılay 06650 Ankara
Tel: (312) 419 46 10 - 419 46 11
Faks: (312) 425 29 87
İnternet: www. imge. com.tr
E-Posta: imge@imge.com.tr

Mahmut Tezcan

Türk Ailesi Antropolojisi

İMGE kitabevi

Canım yeğenlerim
Nilgün, Esen, Şevket ve Sıdıka'ya sevgilerimle

İçindekiler

Önsöz 9

I. BÖLÜM
ESKİ TÜRK AİLESİ

İslam Öncesi ve Sonrası Eski Türk Ailesinin
Sosyokültürel Nitelikleri 13

II. BÖLÜM
GELENEKSEL TÜRK AİLESİ

Türk Evlenme ve Düğün Gelenekleri Modeli 35
Sosyokültürel İşlevleri Açısından
Ülkemizde Akraba Evlilikleri 49
Beşik Kertmesi Geleneği 67
Çocuk Nişanlılığı (Afyon Çayırbağı Köyü Örneği) 79
Ülkemizde Geleneksel Halk Hukukunda
Aileye İlişkin Uygulamalar 95
Aileler Arası Çatışmalar: Kan Davaları 107

Ailede Giyim Kültürü 121
Türk Ailesinde Tasarruf Anlayışı 147
Sıraç Türkmenleri Hakkında 159

III. BÖLÜM
YENİ YAPILANMALAR

Ülkemizde Aileye İlişkin Yeni Yapılanmalar
"Parçalanmış Çekirdek Aile" 167
"Alamancı Aile" (Ülkemizde Yeni Bir Aile Türü) 173

IV. BÖLÜM
KADIN

Eğitim Düzeyi Açısından Kocasından Üstün
Konumdaki Kadınlar 195
Kabul Günleri 201
Köy Kadınları Gezici Kursları Üzerine 211
Çevre Sorunları ve Kırsal Kesim Kadını 223
Kadının Kestiği Hayvanın Eti Yenmez mi? 225
Atatürk Türkiyesinde Kadın ve Halk Kültürü 229
Namus Cinayetleri 237
Kaynakça 245

Önsöz

"Türk Ailesi Antropolojisi" başlığı altında oluşturduğumuz kitabımız, aynı zamanda aile sosyolojisi alanını da ilgilendirmektedir. Kitap, bu konularda çeşitli zamanlarda yaptığımız görgül araştırmalar, gözlemler ve literatür çalışmasına dayalıdır. Kuşkusuz aile kurumu tek başına ele alındığında, geniş bir içeriğe sahiptir. Evlenme, nişanlanma, düğün, aile içi ilişkiler, aileler arası ilişkiler, çocuklar, kadın, akraba ilişkileri gibi konular bu alanı kapsamaktadır.

Birinci bölümde İslam öncesi ve sonrasını içeren eski Türk ailesine yer verilmiştir. İkinci bölüm ise, geleneksel Türk ailesinin bazı konularına yöneliktir. Üçüncü bölümde, aileye ilişkin yeni oluşumlar incelenmiş ve son bölümde ise "kadın" konularından bazıları ele alınmıştır.

Açıklamalarımız, toplumumuzun sosyokültürel değişmesi dikkate alınarak dinamik yönden ele alınmıştır. Yani, değişme sürecinin aileye yansıyan yönleri üzerinde durul-

muştur. Örneğin aile ile ilgili yeni yapılanmalar tamamen değişim sonucu ortaya çıkmıştır. Çevre sorunları da aynı biçimde...

Yazıların bir başka yönü de kırsal kesim kadınına yöneliktir. Kadın antropolojisini ilgilendiren bu konulardan seçtiğimiz birkaç tanesine yer verdik. Bunların çoğu da yeterince ele alınmamış özgün konulardır.

Kuşkusuz Türk ailesi, sadece bu konulardan oluşmamaktadır. İlerideki çalışmalarımızda konuların başka yönlerine de değinmek istiyoruz.

Prof. Dr. Mahmut Tezcan
Ankara, Eylül 2000

I. BÖLÜM

ESKİ TÜRK AİLESİ

İslam Öncesi ve Sonrası Eski Türk Ailesinin Sosyokültürel Nitelikleri

GİRİŞ

Aile, bir toplumun temel toplumsal kurumlarından birisidir. Toplumu ayakta tutan, temel öğelerdendir. İnsan türünü üretmek ve sürdürmek gereksiniminden doğmuştur. Başlıca işlevlerinden birisi budur. Üretim-tüketimde bulunmak gibi ekonomik, çocuğun toplumsallaştırılması, eğitimi, korunması, sevgi, serbest zamanların değerlendirilmesi gibi pek çok işlevleri olan, bütün toplumlarda en fazla evrensellik gösteren bir kurumdur. Bu özelliklerini dikkate alarak şöyle bir tanım verebiliriz: "Aile, biyolojik ilişkiler sonucu insan türünün sürekliliğini sağlayan, toplumsallaşma sürecinin ilk ortaya çıktığı, karşılıklı ilişkilerin belirli kurallara bağlandığı, o güne dek toplumda oluşturulmuş maddi ve manevi zenginlikleri kuşaktan kuşağa

aktaran biyolojik, psikolojik, ekonomik, toplumsal, hukuksal yönleri bulunan toplumsal bir birimdir."[1]

Burada, ailenin bu özelliklerini dikkate alarak, Türk toplumunda onu oluşturan öğeleri rol, konum ve ilişkiler çerçevesinde ele alacağız. Konu, İslam öncesi ve sonrası olmak üzere iki kesimde incelenecektir. Konunun sadece antropolojik açıdan değil, Türk tarihinin gelişmesi ve akışı içinde ele alınması, onun birtakım yanlışlıklardan arınmasını sağlar. Bu nedenle bazı kişilerin değerlendirmelerini ihtiyatla karşılamak gerekir.

Eski Türk ailesine ilişkin kaynaklar çok sınırlıdır. Mevcut kaynaklardan elde edilen bilgiler burada değerlendirilmiştir. Kısmen de destanlara başvurulmuştur. Çünkü destanlar da o zamanki Türk ailesinin yaşam biçimlerini yansıtmakta idiler.

I. İSLAM ÖNCESİ TÜRK AİLESİ

Ögel'e göre Hunlarda baba ailesi (Temeli dışardan evlenmeye dayalıdır), Moğollarda ise ana ailesi egemendir.[2]

Moğollarda kadın, çocuğu doğuncaya kadar kendi evinde kalır. Dullar bir daha evlenemezler. Oysa, Hunlar ve Göktürklerde böyle bir gelenek yoktur. Eberhard'a göre, Türkler, aracılar ve görücüler yoluyla evlenme geleneğine sahip bir kavimdir.[3] Çin tarihsel metinleri, Türk ailesinin birçok ahlaksal özelliklerini sıralamaktadır ki, bunlar günümüz aile modeliyle büyük ölçüde uyum sağlamaktadır. Ögel'e göre Türklerde yalnızca baba ailesi görülüyor ve ana ailesinin izlerine rastlanmamaktadır.[4] Türklerde toplumun çekirdeği aileden oluşur. Bu da baba, oğul ve to-

1 Önal Sayın, *Aile Sosyolojisi*, s. 2.
2 Bahaeddin Ögel, *Türk Kültürünün Gelişme Çağları*, ss. 237-238.
3 Orhan Türkdoğan, *Türk Ailesinin Genel Yapısı*, s. 35.
4 Orhan Türkdoğan, *agy*, s. 35.

runlardan oluşur. Evlenip giden kızlar ile onların çocukları aileden sayılmazlardı.[5] Eski Türklerde babadan sonra aileyi anne temsil ederdi. Bu nedenle annenin yeri, babanın diğer akrabalarından ileri olurdu. Babanın mirası anneye değerdi. Çocukların vasisi oydu.

Bekâret anlayışı: Türklerde İslam öncesi de vardı. Türkler bakire kız için, "Kapaklığ," yani kapalı kız diyorlardı.[6]

Ev kadını için "Evci" denirdi. Göktürklerde "Eş" denirdi.

Sümerlerle Türkler arasındaki yoğun ilişki, Gılgamış Destanı'nın proto-Türkler için bir sıfır noktası oluşturabileceğini göstermektedir. Gılgamış Destanı'nın ortaya koyduğu aile yapısı ve evlenme biçimi; 19. yy. Avrupasında bir aile evrim kuramını, yani ilk aile modelinin serbest cinsel ilişkilere dayalı olduğu tezini reddetmektedir. Sümer aile tipi, tamamen karı-koca ilişkisini yansıtan kutsal törenlerle düzenlenmiş nitelikleri ortaya koymaktadır.

Proto-Türklerin, B. Ögel'e göre Eski Türklerin en önemli temsilcileri Hunlardır. Eski Türklerde "Kuma" deyimi, çok eski bir Türk sözüdür.[7] 1. ve başhatundan sonra alınan kadınlara "Kuma" denirdi. Hun ve Göktürk tarihinde babalar ölünce, erkek çocukların annelerinin kumaları ile evlenmeleri çok görülürdü.[8] Bu husus, baba ölünce aileyi bir çatı altında toplama geleneğidir. *Levirat* denen "Kayın alma" da yaygındı. Eşi ölen gelin, kayınla evlenmekteydi. Böylece eşi ölen kadın ve çocukları sokakta kalmazdı.[9]

Bu yoldan aile, kişilerin güvenliğini koruyordu. Bu gelenek, Türkdoğan'a göre günümüzde de devam etmekte-

5 B. Ögel, *age*, s. 245.
6 B. Ögel, *age*, s. 250.
7 O. Türkdoğan, *agy*, s. 34.
8 O. Türkdoğan, *agy*, s. 34.
9 B. Ögel, *age*, s. 241.

dir. Örnek olarak Kars yöresindeki Azerilerde "Dinsel önderle dulların seramonik evlenmeleri." Bu tür evlilikler, ailede dengeyi bozmama eğilimini yansıtır. Buna, dinsel öndere atfen, "Ahunt Tipi Evlenme" denir.

"Kalın," bir aile malıdır.[10] Evde erkek çocukların kalın üzerinde miras hakkı vardır. Kalın verilen gelin, artık erkek ailesinin bir malı olmuştur.

Kalın, babanın oğullara, evlenme payıdır. Başlıksa, kız ailesine verilen bir armağandır. Baba malından kızlara bir pay düşüyorsa bu da kızın çeyizidir. Kalınsız kız verme geleneğine yine anıtlarda rastlıyoruz. Genellikle öldürülen bir kişinin ailesine, kalınsız bir kız veriliyor ve böylece, anlaşma yoluna gidiliyordu.

Çekirdek ailenin evrenselliği, hem Sümerlerde hem de Türklerde kanıtlanmış durumda, Sümerlerdeki gibi kadının kutsallığı bu anıtlarda da yer almaktadır.

Direnkova ve Yakinof gibi araştırmacılar Türklerin tarih sahnesine ataerkil ve dıştan evlenme biçimiyle çıktıkları görüşündedir.[11]

Tek eşle evlilik, Türk ailesinin karakteristik bir özelliğini taşır.

Görücü yoluyla evlenme: Eski Türk geleneğinde yoktur. Radloff, Altaylılarda kadın ve erkek arasındaki konuşma ve görüşme serbestisinin çok uzak geçmişlere dayandığı kanısındadır.[12]

Kalın, yaygın olarak taksitle ödenirdi. Fakat kız kaçıranlara, kalını peşin olarak ödeme zorunluğu konmuştur.[13]

Bugün Güney Anadolu yörüklerinde eğer kalın tam olarak ödenmemişse, gelinin çocukları olsa bile yine de kı-

10 B. Ögel, *age,* s. 256.
11 O. Türkdoğan, *agy,* s. 39.
12 O. Türkdoğan, *agy,* s. 45.
13 B. Ögel, *age,* s. 256.

zın babası, damada gidip çocuklu kızını alıp kendi evine geri getirebilir. Yani kalınsız nikâhın bile hükmü yok.[14] Kalın, babanın sağken oğullarının evlenebilmeleri için verdiği paydır. Oğul, babadan bu hakkını zorla alabilirdi. Baba malından kızlara da bir pay düşüyordu ki bu da kızın "çeyiz"iydi. Kalın anlaşması, karşılıklı bir akittir. Aynı zamanda karşılıklı bir armağanlaşmadır. Gelinin vardığı erkek sakat ya da iktidarsız çıkarsa, kadın bundan dolayı şikâyet edebilir ve kalını geri verme yoluyla kocasından ayrılabilirdi. Kadın kısır çıkarsa, kız evi, ya kalını geri verir ya da gelinin kız kardeşlerinden birini kalınsız olarak verme yükümlülüğündeydi.[15]

Öldürülen bir kişinin ailesine, kalınsız bir kız veriliyor, böylece, anlaşma sağlanıyordu.[16] Yine, kısır ya da baba evinden gelme bir hastalıkla ölen gelinlerin yerine de kız kardeşleri kalınsız olarak verilebiliyordu.

Anadolu'da ve Orta Asya'da "Nikâh," yaygın olarak kalın anlaşmasından sonra ve kız evinde kıyılır. Nikâh kıyılmadan önce, kalın ve çeyizlerin miktarı da saptanır. Nikâhın yanında, su içme ve sakal kesimi gibi İslam öncesi geleneklere de başvurulur.[17]

Ancak, Türklerde nikâha rağmen, gerdeğe kadar gelinin yüzü tabu sayılırdı. Bu husus, ancak gerdekte, görümlük denen, tören ve armağanlardan sonra kalkardı.

Bazı Türklerde de, evlilik, ancak ilk çocuğun doğmasıyla tamamlanıyordu. Çocuk doğmadıkça, evlilik ve nikâh yürürlüğe girmiyordu.[18]

Düğün ise Türklerde bir toydur. Buna Harzemşahlar çağında "Gelin toyu" denmiştir. Dede Korkut'ta, nişan toyuna "Küçük düğün," evlenme toyuna da "Ulu düğün" denir.

14 B. Ögel, *age*, s. 263.
15 B. Ögel, *age*, s. 261.
16 B. Ögel, *age*, s. 262.
17 B. Ögel, *age*, s. 268.
18 B. Ögel, *age*, ss. 268-269.

Toy ya da *düğün bayrağı* da bütün Türklerde görülen yaygın bir gelenektir.[19]

Düğün aşı ve açları doyurma anlayışı da bütün Türklerin ortaklaşa inançları arasındaydı.

Toy ve *düğün ateşi* de Türk toylarının bir özelliğidir. Yarışlar, güreşler gibi tören şenlikleri, bütün Türk toylarında görülen eğlencelerdir.[20]

Gerdek kavramı, daha çok Oğuzlar, Türkmenler ve Batı Türkleri tarafından geliştirilmiştir. Gerdeklik, gerdek evi biçiminde Osmanlılar tarafından kullanılmıştır. Gerdek odasının, ayrı bir kutluluğu vardır.

Sağdıçlık da Göktürklerden beri var. Sağdıç, güveyin hem kılavuzu hem de dostudur. Sanal akrabadır.

Yenge de gelin kılavuzudur. Geline yol gösterir. Bunlara "Danışık" da denir. Kız evinden gelen çeyizlere de yengeler bakar.[21]

Ailede ahlak ilkeleri olarak şunlar söz konusuydu: güzellik, sevimlilik, tatlılık, edep, büyükleri ağırlama, sözünü yerine getirme, sadelik, öğünme, yiğitlik ve mertlik.

Hakanların hoşlanmadıkları hususlar: Yalan, zulüm, harislik, acelecilik, hareketlilik, doymazlık, hiddetlilik, içkicilik, sözünden dönme, inatçılık.[22]

Abdülkadir İnan, Türklerin tarih sahnesine ataerkil ve dıştan evlenme yoluyla aile kuran bir kavim olarak çıktıklarını ileri sürer. Manas destanında dıştan evlenme geleneğine geniş yer verildiği görülmektedir. Manas'ın kahramanları hep çapulla elde ettikleri kızlarla evleniyorlar, savaşlarda ganimet elde ederek aldığı kızlarla Manas'ın evlendiğine tanık olmaktayız. Radloff'a göre Dede Korkut destanında kadınların toplumsal konumları yüksektir. Bir-

19 B. Ögel, *age*, s. 269.
20 B. Ögel, *age*, s. 269.
21 B. Ögel, *age*, s. 272.
22 B. Ögel, *age*, s. 273.

den fazla evliliğe, bir işaret olsun yoktur.

Proto-Türklerin aile yapısının temelde *monogami* diye ifade edebileceğimiz tek eşli bir evlilik modeline dayandığını, ailenin kutsal ve sevginin önemli olduğunu söyleyebiliriz.[23]

Kök Türk ailesinin birkaç kuşağı bağrında barındıran, babanın ataerki etrafında kümelenmiş bir aile olduğu söylenebilir.

Kök Türklerin de dış evli oldukları kesinlikle bilinmektedir. Oğlanlar ev kurup (Çadır) oba içinde kalmakta, kızlar ise kalın karşılığında yad ellere gelin gitmekteydi. Kök Türkler atayerlidirler.[24] Asya tarihinde, güveyi anayerinde bir süre tutma geleneği her zaman olmuştur. Hunların doğusunda oturan Vu-huanlarda, güveyi, kadının ailesinin yanına gider. Erkek, kadının bütün akrabalarına hizmet eder, kadının ailesi için çalışır.

Güveyilik sistemi, verilen bir kıza karşılık, karşı ödülleme olarak sunulan *Güveyi hizmeti* olarak tanımlanır. Hizmet süresi yıllara ya da çocuk sayısına göre değişebilir. 10. yy.da Kutluk erkekleri, kızın velisine bir yıl hizmet ederlerdi.[25]

Kök Türk beylerinin çok karılı evlilik yaptıkları kuşku götürmez.[26] Bu konuda yeterli belge yok. Fakat, dillerinde "öğ" sınıflandırıcı kavramının varlığı, çok karılık lehine bir sanı uyandırmaktadır.

Çin yıllıklarında söz edilen bir kayıt var. O da, "Leviratus"dur.

Kök Türklerde baba ve amca ölünce onların oğulları ya da küçük kardeşleri, geriye kalan dullarıyla evlenirler.[27] Baba, amca ve ağabey ölünce, öz ana ve kız kardeşler dı-

23 O. Türkdoğan, *agy*, s. 48.
24 S. Divitçioğlu, *Kök Türkler*, s. 151.
25 S. Divitçioğlu, *Age*, s. 154.
26 S. Divitçioğlu, *age*, s. 157.
27 S. Divitçioğlu, *age*, s. 158.

şında onların dul ve yetimleriyle evlenme geleneğine, Leviratus deniliyor. Tibet'ten Kore'ye dek bütün Asya kıtasında bu gelenek egemen. Bu gelenek Hunlar'da da vardı. Ayrıca 13. yy.ın bütün zenginleri, Moğol ve Tatarların (Kuman, Oğuz, Türk) Leviratus uyguladıklarını yazıyorlar.[28]

10. yy.da tek bir istisna şu: Kutluk kadınları ömürleri boyunca sadece bir tek erkekle evlenir. Kocası ölen kadın, bir daha hiç evlenmez.[29]

Leviratus kurumu, kadın alan ve kadın veren oğuşlar arasında ittifakı ve böylece barışı sürekli kıldığı için vardır. İşte Leviratusun gördüğü işlev budur. Göçebe çobanlar dış evlilik yaparak başka oğuşlarla kız alıp verirken, bağlaşma temeli üzerinde onlarla ittifak kuruyor ve böylece birlik halinde barışı sağlıyorlardı.

Kız kaçırma: Eski Türklerde evlenme, kız kaçırma ve yağma yoluyla olmuştur. Yakutlarda ve Altay Türklerinde son zamanlara değin evlenme, ancak kız kaçırma yoluyla meşru evlenme sayılmıştır.

Abdülkadir İnan bunu şöyle anlatıyor:[30]

"Yakutlarda, evlenmeye karar veren delikanlı, kendi soyuna mensup bütün gençleri toplar ve büyüklerinin huzurunda 'Kam ayini' yaptırırdı. Akına gidecek atların bağlandığı kazıkların dibine tulumlarla kımız konur ve kam da bu kımızları atların koruyucusu olan Itik ruhuna saçı ederdi. Altay Türkleri arasında, bugün de erkek ve kız tarafları kendi aralarında sözleştikleri halde delikanlı, kendi soyundan olan yiğitlerle beraber kızı kaçırır. Kırgızların Manas destanında eski usulün hatırası olarak yağma ve kaçırma yoluyla evlenmeden söz edildiği gibi barış yoluyla, yani 'Kalın' ödeyerek evlenme de tasvir edilmektedir."

28 S. Divitçioğlu, *age*, s. 159.
29 S. Divitçioğlu, *age*, s. 159.
30 A. İnan, *Makaleler ve İncelemeler*, s. 344.

Manas'ın kahramanları hep çapul yoluyla elde ettikleri kızlarla evleniyorlar. Bugün Şeriarda "Gelin Çalma" geleneği vardır.[31] Gelini, babasının ve akrabasının elinden alma, Türklerde ve Moğollarda bilinen bir âdettir. Kalın ödendikten sonra, güvey, gelini götürmeye gelir. Fakat kızı kolay alamaz. Çünkü kız iyice saklanmıştır. Damat onu uğraşarak, güçlük çekerek meydana çıkarmak zorundadır (İbn Fadlan).

Kalın yerine Kırgızlar ve Başkurtlar "Süyek satımı," Yakutlar "Sulü" derler. Abdülkadir İnan, birinciyi, boydan birinin, yabancı bir boya satıldığını, kalın malının da onun karşılığı anlamına geldiğini, "sulü" kelimesinin de, eski Türkçede fidye-i necat, kız kaçıran boyun cezadan kurtulmak için verdiği mal demek olduğunu açıklamıştır.[32]

Türklerde aile kurumunun kökenlerine inen araştırmacılar, başlangıçta bugünkü anlamda bir ailenin bulunmadığı, karı-koca ve çocuklar arasında aile denemeyecek gevşek ilişkilerin olduğu, asıl bağlılığın klan üyeliği olduğu, akrabalık terimlerinin buna göre belirlendiği ve eski Türkçede "Aile" kelimesini karşılayan herhangi bir kelimenin bulunmadığı hususlarında birleşmişlerdir.[33]

Ataerkil kabile ve aşiret dönemlerinde, evliliklerin kız kaçırma suretiyle olduğu görülmektedir.

Gökalp, Türklerde evliliğin endogamik olduğunu belirtir. Gökalp, bunu il aşaması için söylemekte ve endogamiyi Türklerde kadın-erkek eşitliğinin temeli saymaktadır.[34]

Altay ve Yenisey boylarında egzogami hâlâ yürürlüktedir. "Bugünkü Altaylılarda her kabile birkaç yüz nüfustan ibaret olmasına rağmen, hiçbir kabile kendi içinden evlen-

31 O. Ş. Gökyay, *Dedem Korkut'un Kitabı.*
32 A. İnan, *age,* s. 347.
33 M. Türköne, *Eski Türk Toplumunun Cinsiyet Kültürü,* s. 174.
34 Z. Gökalp, *Türk Medeniyeti Tarihi,* s. 142.

mez.[35]

İlk evlilikler anayerli evlilik şeklindeydi. Ataerkilleşmeden sonra evlilikler kız kaçırma ve yağma suretiyle olmaya başlar.[36]

Döl alma geleneği: İnan, evlatlık kurumunu incelediği bir makalesinde bu kurumun kökenini "çok eski devirlerde, ihtimal ki anaerki çağında meşru sayılan döl alma geleneğinde aramak gerektiğini belirtir.[36a] Eski Roma ve Araplarda çok açık olan bu geleneğin, Orta Asya göçebe kavimlerinde gizli kapaklı olarak korunduğunu biliyoruz" demektedir. Ona göre, 19. yy ortalarında Kara Kırgızlar'da geleneğin bulunduğuna dair söylentiler vardır. Yakutların eşlerinin başkalarından doğan çocuklarını öz evlat saymaları, döl alma geleneğinin meşru sayıldığı bir devirden kalma geleneklere dayanır.[37]

Bir Arap yazarı, döl alma gelenğini şöyle anlatmaktadır: "Koca, karısına 'git, falanla ilişkide bulun' derdi. Döl alma, necip bir çocuk elde etmek amacıyla yapılırdı." Döl, kahramanlık, civanmertlik nitelikleriyle tanınmış yüksek adamlardan istenirdi.[38]

Saadavi, geleneğin birçok kocalılık biçimi olduğunu söyler.[39] Bu ilişkiye kocası tarafından zorlanmaktadır. Toplumun üst konumunda olduğu belirtilen karşı taraftaki erkeğin ise, buna nasıl icabet ettiği, anlatılanlardan belli değildir. Belki bunu bir bedel karşılığında yapmaktadır. Bu durumda işlem, kadının araç olduğu, erkekler arası bir sözleşme biçiminde gerçekleşmektedir. Ancak, İnan'ın belirttiği biçimde, klan döneminde, klanlar arası evlilikler ya da cinsel ilişkiler, anayerli evliliklerden daha önce, döl al-

35 M. Türköne, *age*, s. 175.
36 M. Türköne, *age*, s. 179.
36a A. İnan, age, s. 314.
37 A. İnan, *age*, s. 314.
38 A. İnan, *age*, s. 315.
39 M. Türköne, *age*, s. 179.

ma biçiminde gerçekleşmiş olabilir.

Oğuzlar'da, evlenirken kızın rızası alınırdı. Volga Bulgarları arasında evlenmek isteyen kişinin, istediği kızın başına bir örtü atması ve böylece kızın onun eşi olması geleneği yaygındı.[40] A. İnan'a göre bu, bir çeşit "kız kaçırma" geleneğiydi.

Eski Türklerde çok eşlilik var. Oldukça da yaygındı. Bazı kaynaklarda çok eşliliğin sadece hanlara özgü olduğu, bazı kaynaklarda ise hiç olmadığı iddia edilir ki bu doğru değildir. Çünkü kadın sayısı fazladır ve yakınlarının dullarla evlenmesi koşulu vardır.[41]

Zina: İbn Fadlan, Oğuzlar'da oğlancılığın da büyük suç olduğunu belirtmektedir. Kutluklar'da ve Hiyongnular'da da *zina* çok büyük suçtur.[42]

Kutluklar'da, zina eden erkek ve kadın yakılırken, Hiyongnular'da evli bir kadına tecavüz eden kişi ölüme mahkûm edilir. Genç bir kızı iğfal edenden ise büyük bir fidye alınır ve o kızla evlendirilirdi. Takyular'da tecavüz eden kişi iğdiş edilir. Bütün bu kavimlerde düşmanlara aynı hareketi yapmak suç sayılmazdı.

Eski bir inanıştan, yılda bir kez bir çeşit serbest ilişki geleneğinin bulunduğu anlaşılmaktadır. Eski Türkler yılda bir kez doğal şehvetin galeyanıyla vücuda gelen bir aşk gecesine inanırlardı.[43]

İbn Fadlan seyahatnamesinde zinanın yasak olmayıp, serbest ilişkilerin geçerli olduğu iki Türk topluluğundan söz edilmektedir. Bunlar Peçenekler ve Karluklar, Peçenekler yol ortasında kadınlarla çiftleşirmiş.[44]

Karluklar ise, kadını kumarda alışveriş nesnesi olarak

40 İbn Fadlan, *İbn Fadlan Seyahatnamesi*, s. 116.
41 M. Türköne, *age*, s. 180.
42 İbn Fadlan, *age*, s. 57.
43 Z. Gökalp, *age*, s. 111.
44 İbn. Fadlan, *age*, s. 84.

kullanırlar. Kumarda biri, diğerinin karısını, kız kardeşini ya da anasını ütebilir. Karluk kadınları güzel ve iffetsizdirler. Onlar karılarını çok az kıskanırlar. Reisin karısı, kızı ya da kız kardeşi, yabancı bir kafile gelince onları konuk eder.[45] Serbest ilişkilerin egemen olduğu bu toplulukta, kadının tam anlamıyla cinsel nesne olduğu görülmektedir. Ataerkilliğin en belirgin özelliği, kadının, erkeğin mülkiyetinde bir nesne olarak algılanmasıdır. Bu ise ya kapatılması (hapsedilmesi) ya da Karluklarda olduğu gibi, açıktan erkeklerin ortak kullanımına sunulmasıyla sonuçlanmaktadır.

Boşanma: Ögel, eski Türklerde kalın yanacağı için, aile üyelerinin buna karşı çıktığını ve bu yüzden boşanma olayının görülmediğini söylemektedir.[46]

Eski Türklerde, öldürülen bir kişinin ailesine karşılık olarak, kalınsız bir kız verildiği de görülmektedir. Ayrıca, karşılıklı dünür olma (kız değiş tokuş etme) durumlarında da kalın ödenmezdi. Yiğitler, aralarında anlaşırken, bazen birbirlerine kız kardeşlerini vereceklerine dair söz verirlerdi. Karşılıklı dünür olma geleneği, en çok, Kırgızlar'da yaygındır.[47]

II. İSLAMİ TÜRK AİLESİ

Kınalızade'ye göre, bir insan, koşullar uygunsa evlenmelidir. Bundan maksat, hem Muhammed ümmetinin neslinin çoğalması, hem de nefsin günah ve kötülüklerden korunmasıdır. Zira, Peygamber, çocuk doğuran kadınla evleniniz, çoğalınız buyurur.[48]

İslamiyet, toplumsal yaşamı da düzenleyen bir din ola-

45 İbn Fadlan, *age*, s. 90.
46 B. Ögel, *age*, s. 180.
47 M. Türköne, *age*, s. 184.
48 O. Türkdoğan, *agy*, s. 51.

rak aileye ilişkin pek çok hükümlere sahiptir.

İslami uygulamaya baktığımız zaman eski Türk geleneklerinin de sürdürüldüğü dikkatimizi çekmektedir. Bu konuda İslami döneme geçtikten sonraki destanlar bize bir fikir vermektedir. Şimdi bu destanlardaki aileye ilişkin yönlere bir göz atalım.

Manas Destanı'nda aile: Manas, eski Türk kavmi olan Kırgızların milli destanıdır.

Baba/Koca: Aile ve cemaatin reisidir. Güç ve otorite simgesidir.

Anne/Kadın: Evde ikinci önemli kişidir. Onun önemi, doğurganlığına bağlıdır. Erkeğine bir evlat veremeyen kadın meyvesiz ağaçtır. Kadın erkeği gibi cesur ve savaşçı olmalıdır. Ama onun temel rolü, kocasının isteklerini yerine getirmek, kocası savaşa gidecekse onun savaş elbiselerini, silahlarını ve atını kocasına hazırlamaktır. Kadının güzel ve şanslı olması tercih nedenidir.

Aile içi ilişkiler: Aile büyükleri, töre ve dinsel etkenler içinde bir ilişkiler bütünü söz konusudur.[49]

Divan-ı Lügat it-Türk'te, evlenecek olan kişilerin birbirini görüp tanıyarak mı, yoksa görmeden mi evlendiklerini gösterecek bir kayıt bulunmamaktadır.[50]

Dede Korkut Hikâyeleri'nde Bamsı Beyrek ile Banu Çiçek'in beşik kertme nişanlı olmalarına rağmen birbirlerini yakından tanımadıkları anlaşılıyor.

Türkler arasında egzogaminin, yani dışarıdan evlenmenin daha yaygın olduğu söylenebilir.[51] Eski Türk toplumunda, hele göçebe yaşam biçiminde kadınla erkeğin kaçgöç içinde bulunamayacakları da açıktır. Bu nedenle evle-

49 İ. Doğan, "Manas Destanı'na...", AÜ EBF Dergisi, c. 28, S. 2.
50 R. Genç, "Evlilik...", Manas 1000, s. 100.
51 R. Genç, *agy*, s. 100.

necek kişilerin aynı toplumda yaşıyorlarsa konuşup anlaşma olmadan da birbirlerini en azından tanıdıklarını düşünmek mümkün.

Manasta Levirat tipi evlilik var. Yani buna bir tür aile içi evlilik denebilir. Nedeni: Kadının sahipsiz ve korumasız kalmaması, malların bölünmemesi, çocukların aile çevresinden çıkmaması gibi bugün de az sayıda uygulanan gelenek var.

Kız istemek için ata binip (atlanmak) kız aramak gerek.[52] O halde istenecek kızda aile içinden değil, uzaktan biri olacaktır.

Cakıp Han'ın, oğluna layık bir kız bulabilmek için Asya'nın büyük bir bölümünü dolaştığı anlaşılmaktadır. Bu da bize, Manas'ın geleneğe göre evliliğinin büyük bir ihtimalle egzogami, yani aile dışından evlilik olacağını göstermektedir.

Destana yansıyan Kırgız Türklerinin evliliklerinin genellikle aile dışından ve birbirlerini görmeden gerçekleştiği, zorunlu hallerde aile içi-kayınla-evlilik olduğu, kız kaçırmaya zaman zaman başvurulduğu, erkeklerin birden fazla kadınla evlenebildikleri anlaşılmaktadır.

Aile dışından evlilik, Türk boyları arasında yaygın bir gelenektir. Kız evine dünürcü gönderildiği ve bunlara "sawçı, yorığçı, yazığçı, arkuçi" dendiği belirlenmiştir. Dünür olarak gelen kişi,

Tadacak mısın tuzunu
Verecek misin kızını

biçimindeki kalıp sözünü kullanır. Tıpkı bugün "Allah'ın emri, Peygamber'in kavli ile" kalıbının kullanıldığı gibi.[53]

Aile, Türklerin yaşamında çok önemli bir toplumsal kurumdur. Manas'da önemli konularda danışma ve fikir teatisi var.

52 R. Genç, *age*, s. 101.
53 R. Genç, *agy*, s. 105.

Namusun, edep yerleri ve cinsel organların korunması ile ilgili olduğu görülmektedir. Namus sözcüğü cinsel organları ifade için kullanılmıştır.

Evliliklerde denklik esastır.

Manas'ın yansıttığı aile, ataerkildir. Geleneksel geniş aile tipindedir. Birlik beraberlik, küme duygusu, biz duygusu egemendir.

Sözlü kültürün önemli bir malzemesidir. Türk ailesinin İslamiyet etkisinde gelişen dönemine ışık tutuyor.

Manas destanında kızda aranan özellikler, toplumca istenen ve kabul gören tarafları şöyle sıralanmaktadır:[54]

Biricik kızım Kanıkey
Yalnız bacadan gün gördü
Suyu yalnız evde içti
Seçilmiş atlara bindi
Uzaktan gelme bal yedi
İnce elbise ile rüzgâra çıkmadı
Soğuk nedir hiç bilmedi
Hiç gece kapıya çıkmadı
Dünden kalma yemek yemedi

Manas'daki bu değerler sisteminin günümüzdeki yansımasını bir Erzurum türküsünde şöyle görüyoruz:

Erzurum'un içinde
Güngörmedik güzel var

Görüldüğü gibi, kızın bütün dünyası baba evidir. Ne gördü, ne tattı ise baba evinde görmüş ve tatmıştır.

Evlenme: Kaçırma ya da savaşta ganimet alma yoluyla evliliklerin mümkün olduğu anlaşılmaktadır.[55] Ancak bu tür

54 F. Türkmen, "Manas Destanı ve...", Manas Destanı ve Etkileri, s. 263.

evlilikler makbul değildi. Bu tür alınan kadınlar, bir çeşit cariye olarak kalmaktadırlar. Asıl ideal olan, atanın gidip istediği, dünür olduğu bir kızla, geleneklere uygun olarak yapılan evliliklerdir. Armağanı ve çeyizi ile gelen kadın makbul tutulmaktadır. Aksi durumda kadının toplumda kabulü zorlaşmaktadır.

Dünürcülük görevini, Cakıp Han,
Elçiliğe ölüm yok,
Kılavuzluğa horluk yok

diyerek atasözü haline gelmiş bir kalıpla ifade etmektedir.

Cakıp Han bu sözüyle, kendisinin bu işde sadece görevli olduğunu, çıkacak sonuçtan kendisinin sorumlu tutulamayacağını dile getirmektedir.

Aşa salacak tuzu var,
Kamkey denilen kızı var

mısralarında karşımızda bir kalıp var. Aşa tuz salmak ve tuzu tatmak, kız vermek suretiyle akrabalığı, dolayısıyla Türklerde tuz ekmek hakkı denilen bir kabulle, aralarında oluşacak bir hukuku ifade etmektedir.

Kız kaçırma: Mehmet Kaplan, bu konuya, kahramanlık ile aşkı birleştiren kız kaçırmanın Türkler arasında çok eski bir gelenek olduğunu ifade ederek bir açıklık getirmektedir.[56]

Kız veya aile tarafı iffet ve faziletini göstermek, erkek, kahramanlığını kanıtlamak için mücadele şarttır. Bu nedenle evlenmeler bir savaş manzarası alır. Bu davranış biçimi, güç ve yiğitliğin asli değer olduğu göçebe örfüne tamamen uygundur.

55 N. Yıldız, Manas Destanı, s. 367.
56 M. Kaplan, *Türk Edebiyatı Üzerine Araştırmalar*, s. 88.

Dede Korkut Destanlarında kadının kültürleyicilik rolü belirgindir.

Bu destanların önemli bir yönü, tek kadınla evlilik yapma, aile kurmadır. Tek erkek, tek kadından oluşan çekirdek aile söz konusudur. Destan, kadını erkeğe eşitler. Kadını iffet ve sadakat simgesi sayar. Kadını, aileyi kuran ve koruyan bir yere yükseltir. Kadını kahramanlığı ile de öne çıkarır. Ahlaki değerleri ailesel değerlerle özdeşleştirir.[57] Aile yapısında sevgi, saygı, sıra anlayışına dayalı bir dayanışma görülür.

Dede Korkut Kitabı'ndaki kardeşler arası ilişkiler, sevgi, saygı, vefa gibi değerlere bağlıdır. Kardeşler arası bir dayanışmayı görüyoruz destanda.[58]

Öldürülen kişinin intikamını almak da kardeşin görevidir. Kardeşi esaretten kurtarmak da aynı biçimde kardeşin görevine girer. Sürekli savaşların yarattığı şok olma düşüncesi, dayanışmayı gerektirmiştir. Güçlü olma yolu, çok kardeşliliği gerekli kılmıştır.

Oğuzlarda, bir baba, ölünce oğulu üvey annesi ile evlenebiliyordu.[59] 10. yy.da Oğuzlarda başlık ya da kalın geleneği vardı.[60] Birbirini seven aileler, daha beşikteyken birbirine nişanlanmaktaydılar.[61] Oğuzlarda dış evlenme geleneğinin bulunduğu hükmü verilebilir.[62] Destan kahramanları, iyi ata binen, kılıç kuşanan eş istedikleri görülüyor.

Destanlarda kadınlara yüksek ve değerli bir yer verilmektedir.[63] Destanlarda, anaya karşı saygı her vesile ile belirtiliyor, "Ana hakkı, Tanrı hakkıdır" deniliyor.[64]

Destanlarda kardeş sevgisi ve kardeşe sahip olmanın

57 S. Tural, "Dede Korkut Destanlarında Aile", *Türk Dili*, Sayı 553
58 Ö. Oğuz, "Manas Destanı ve...", Manas 1000, ss. 140-141.
59 F. Sümer, Oğuzlar, s. 47.
60 F. Sümer, *age*, s. 403.
61 F. Sümer, *age*, s. 403.
62 F. Sümer, *age*, s. 404.
63 F. Sümer, *age*, s. 404.
64 F. Sümer, *age*, s. 405.

önemi, türlü vesileler ile belirtiliyor.

Destanlarda, saygı davranışları arasında selam vermek ve el öpmeden söz ediliyor.[65]

Eski atlı göçebelerin aileleri, Romalılarda olduğu gibi efendi sınıfını oluşturmakta ve kan kardeşliği ile bağlı zümrenin emri altında, esirler, sığıntılar ve metbular bulunmaktadır. Aile reisi bütün malın sahibidir.[66]

Aile efradına yapılacak işleri o gösterir. Çocukları üzerinde nüfuzu torunlarından herhangi birini kendisine evlat edinerek yetiştirecek derecede sınırsızdır.

Ailevi ata hakkına dayanan (patriyarkal) ve dışardan evlenme (exogomi) toplumsal biçimlerine uygun (patrilocal nizam) temeldi. Yeni kurulan aileler, koca tarafını tutardı. Yeni gelen kadın kocasının ailesine hizmet eder ve onun malı sayılırdı. Onun için kadını pederinden, eski ailesinden satın almak gerekirdi. Bedeli kalın çeşitli ehli hayvanlardan; at, deve, koyun vb. terekküp ederdi. İbn Fadlan 10. yy.da Oğuzlarda aynı geleneğin cari olduğunu söylüyor. Kalın ödendikten sonra, nişanlısına damat yalancıktan bir kız kaçırmayla kavuşuyor. Bu, eskiden cari, gerçek kız kaçırma âdetinin kalıntısıdır.

Kaçırma yoluyla ya da ganimet olarak alınan kadınlar, beraberlerinde çeyiz getirme şansına sahip olamamaktadırlar.

Ailede ananın da bir nüfuzu var. Türk aile yaşamında çocukların babalarına karşı saygı göstermeleri geleneği, efsanevi Türk hükümdarı Alp Ertunga'ya dayanmaktadır.

Evlenme işinde çok defa "Arkuçı" ya da "Savçı" adı verilen aracılar gerekliydi. Bugün "Elbir" denen bu aracılar dünürler arasında gidip geliyorlardı. Akrabalık kurmak isteyen iki taraf, bu aracı eliyle birbirinden karşılıklı kız istiyordu.[67]

65 F. Sümer, *age*, 405.
66 L,. Rasonyi, Tarihte Türklük, ss. 56-57.
67 A. Köymen, Alp Arslan ve Zamanı, s. 310.

Alınacak kızın bakire olması şart değildi. Fakat, bakire kız almak bir idealdi. Ancak bunun gerçekleştirilmesi, büyük başlık verilmesine bağlıydı. Dünür, daha doğrusu damad adayının ailesi (babası ve annesi), kız tarafına bir at verir. Buna "başlık" denir. Yetiştirme hakkı, yani kızını yetiştiren babanın hakkı demektir. Sonra, yine dünür, bir elbise verir, buna da "südlük" yani süt hakkı adı verilir. Bu, gelinlik kızı emziren anneye aittir. Bundan sonra, gelin adayının kardeşine bir şey verilir. Buna da "Ağırlık" denirdi. Oğlan tarafı, gelin adayına ve kız kardeşine elbiseler verirdi ki, buna "Yandış" adı verilirdi.

Düğün sırasında "Saçı" adı verilen para saçılıyordu.

Evlenecek kızın çeyizini hazırlamak, yalnız anababaya değil, bütün akrabasına düşen bir görevdi. Akrabalar, gelini donatmak için elbise ve mal yardımı yapıyorlardı.[68]

Sağdıç, o zaman da aynı adla vardı.[69]

Selçuklu devrinde birden fazla kadınla evlenmenin bulunduğu Kaşgarlı Mahmut'un eserinde, Kuma anlamına gelen "Küni" kelimesinin geçmesinden anlaşılıyor. Bugün, "Günü" biçimini alan bu kelime, kıskançlık demektir. Bundan, günülemek mastarı yapılır.

Ana ve babayı da içine alan kadının akrabalarına *dünür* deniyordu.

SONUÇ

En eski Türk topluluklarından günümüzdeki göçebe Türk topluluklarına değin bütün Türk toplumlarında bazı istisnalar dışında evlilik, tek kadın almak biçiminde olmuştur. Kadın oldukça serbest, buna karşılık iffet ve namusuna düşkün. Kadınla erkek, devlet işlerini birlikte yürütüyor.

68 A. Köymen, *age*, s. 312.
69 A. Köymen, *age*, s. 313.

Âbidelerden anlaşıldığına göre Türkler tek kadınla evleniyordu. Uygurların çoğu tek kadın alıyordu. Rasonyi, bunu Maniheizm Budizm'e bağlar. Doğu Hunlarda ve Göktürklerde bu etkilerin hiçbiri olmadığı halde, tek karılılık vardı. Rasonyi, ileri sürdüğü tezi, ikinci eş zevce için eski Türkçede Türk kökünden kelimeye rastlanmadığına bağlıyor.

Kız kaçırma, dıştan evlenme, kalın vererek kız alma, babaerkillik, genellikle birkaç kuşağın bir arada yaşadığı geniş aile kayın alma (Levirat) gibi ortak özellikler gösteren Türk ailesi bu özelliklerin çoğunu sürdürmektedir. Bu özellikler İslam öncesi ve sonrası dönemlerle birleşmiş olarak bugüne kadar gelmiştir.

Bunların yanında üyeler arasında saygı, sevgi, dayanışma, yardımlaşma usulüne uygun evlilik (söz kesme, nişan, nikâh, düğün, akrabalık gibi) ve sapmalardan uzak bir aile yapısı da ailede bulunması gereken uygulama ve değerlerdir.

Bu kadar uzun dönem aileye ilişkin olarak belirttiğimiz bu özelliklerin bugün de sürüp gitmesi, Türklerin aile kurumuna verdiği önemi göstermektedir. Kuşkusuz her dönemde bazı yozlaşmalar ve sapmalar belli oranda görülebilir. Bugün de bu yozlaşmalar var. Ama aileye ilişkin temel öğelerin şimdiye değin değişmemesi, Türklerin aileyi toplumun temeli olarak görmeleriyle açıklanabilir.

II. BÖLÜM

GELENEKSEL TÜRK AİLESİ

Türk Evlenme ve Düğün Gelenekleri Modeli

GİRİŞ

Düğünler, tüm dünya kültürlerinde olduğu gibi Türk kültüründe de insanların mutluluklarını ifade eden törenler arasındadır. Hangi tür yerleşim biriminde olursa olsun, hepsinde de standart kalıplar içinde gerçekleşir. Düğünün amacı kuşkusuz, evlenen çiftleri çevreye ilan etmek, duyurmaktır. Demek ki çevre, evlilik olayında önemli bir etmendir. Yani evlilik, sadece bireysel bir olay olmayıp, çevreyi ilgilendiren ve çevrenin de devreye girdiği bir olgudur. Evlenme nedeniyle çiftlerin çevrelerini genişlettikleri de bir gerçektir. Özellikle her iki tarafta akrabalıkların oluşması, bunun başlıca kanıtıdır. Düğünlerin pek çok işlevleri vardır. Bunları aşağıdaki noktalarda özetleyebiliriz:

1. Düğünlerin İşlevleri

a) Düğünlerin önemli bir işlevi, müzik. oyun, eğlence, sohbet, seyretme, yeme içme gibi birçok serbest zaman etkinliklerine yer vermesiyle de insanların hoşça vakit geçirmesine yardımcı olmasıdır.
b) Düğünler toplumda dayanışmayı pekiştirir.
c) Bazı insanların yeteneklerini sergilemelerine yol açarak onların psikolojik yönden doyum sağlamalarına yol açar.
ç) Yaşamı zenginleştirir. Tek düze yaşamdan bir ölçüde kurtulmayı sağlar.
d) Kazancın yeniden dağılımını gerçekleştirir. Gelir el değiştirir. Armağanlar vs. gibi harcamalar yoluyla servet dağılmış olur.
e) Belli mesleklerin ortaya çıkmasına yol açar. Böylece bazı kişiler profesyonel olarak meslek sahibi olurlar. Örneğin, müzisyenlik gibi.

Düğün, evlenme olayının sadece bir kesitidir. Fakat evlenme olgusu evrensel olduğu gibi, onun bir kesiti olan düğün de evrensel bir olgu olarak tüm kültürlerde görülür. Fakat her kültür, evlenme olgusunu ve düğünü kendi kural ve kalıplarına uydurarak gerçekleştirir. Bu biçimlendirmede toplumun tarihsel gelişimi, yerleşim düzeni, ekonomik yapı ve gelenekler rol oynar.

Düğün aşamasına gelmeden önce, evliliğin daha önceki aşamalarına bir göz atmada yarar görüyoruz. Bu aşamalar, geleneksel kesim ve kentsel kesimde ortak özellikler göstermektedir. Yörelere göre pek çok ayrıntılı uygulamalar vardır. Biz burada bu ayrıntıları bir tarafa bırakarak, ortak olan yönlerine değineceğiz.

2. Evlenme Aşamaları

Düğünden önceki aşamalar, bilindiği gibi, görücülük-dünürcülük, söz kesimi, nişan ve düğündür. Bu aşamalar hiç-

bir yörede öz olarak değişmez.

a) *Görücülük ve Dünürcülük*

İlk aşama olan görücülük, kız bakma, kız arama, kız beğenmeyi ifade eder. Kentlerde daha çok tanışıp anlaşarak evlenme yaygınken, geleneksel kesimde görücülük daha egemendir.

Erkeğin aile üyeleri akraba ve komşularından seçilen birkaç kadının, beğenilen kızın evine ziyarete gitmeleri, kızı görmeleri, onu incelemeleri ve niyetlerini açığa vurmaları, görücülüğün kız bakma aşamasını oluşturur. Bu tür evlenmede eşlerden çok, onların yakınlarının beğenisi, isteği ve girişimi söz konusudur. Kuşkusuz erkek de bu tercihi genellikle onaylar.

Dünürcülük ise, beğenilen kızın istenilmeye gidilmesidir. Afyon gibi bazı yörelerde önce kadınlar, daha sonra erkek dünürcüler ayrı ayrı kız istemeye giderler. Aralarında evlenecek erkek bulunmaz.

İkinci kez kız evine gidiş, evlenme öncesinin kabulü anlamına gelir. Bu sırada kız evinde erkek tarafının getirdiği şeker, lokum, çikolata gibi yiyecekler (şirinlik, ağız tadı vs.) yenilir. Bazı yörelerimizde Kuran da okunur.

Daha sonra kız tarafı, kızlarına alınacak ve yapılacak şeylerle ilgili isteklerini bildirir ve bir anlaşmaya varılır.

Düğün gününe yakın iki taraf, yakınlarıyla birlikte çarşıya çıkar, ziynet eşyaları, ev takımları, elbiseler, kumaşlar ve çeşitli hediyelikler alınır. Her iki taraf da birbirine armağanlar alır. Armağanlaşma, evlenme ve düğün geleneklerinin temel yönlerinden birisidir.

b) *Söz Kesimi*

Dünürcülük yoluyla anlaşmaya varan taraflar, daha sonra söz keserler. Daha önce anlaşan aileler, bu kez, daha geniş bir çağrılı huzurunda sözle bu anlaşmalarını yeniden dile getirirler. Buna, "söz kesimi" denir.

c) *Nişan*

Söz kesiminden sonra nişan aşaması başlar. Daha çok kız tarafı nişanı yapar. Nişanda kıza "Takı" denilen ziynet eşyaları takılır. Önce, çağrılılar huzurunda herhangi bir büyük kimse, adayların sağ ellerinin nişan parmaklarına yüzük takar. Sonra diğer takılar takılır, yenilir, içilir, eğlenilir. Takı takmak da evrensel ve temel bir evlenme geleneğidir.

Nişan süresi, tarafların anlaşmasına bağlıdır. Okul, askerlik, iş durumu, hastalık, ölüm gibi nedenlerle süre uzatılabilir ya da kısaltılabilir. Son yıllarda bu sürenin çok kısaltıldığı görülmektedir. Çünkü, nişan ne kadar uzarsa, taraflar arasında anlaşmazlıklar da o kadar artabilir kaygısıyla nişan en fazla altı ay ya da bir yıl olarak belirlenmektedir. Kent ortamında nişanı artık kız tarafı yapmaktadır.

ç) *Nikâh*

Genellikle düğünden önce yapılan nikâh da resmi ya da dinsel olarak iki türdedir. Geleneksel kesimlerde dinsel nikâh da resmi nikâh kadar önemlidir. Birçok vatandaşımız her ikisini de yerine getirmektedir. Böylece evlilik, gerek yasal, gerekse dinsel olarak çevre tarafından onaylanmış olur. Önce yasal, sonra dinsel nikâh yapılması yaygındır.

3. Düğün

Evlilik aşamaları içerisinde en canlı ve önem verilen kısım düğündür. Düğünü iki kısımda ele alabiliriz.

a) Kına gecesi
b) Esas düğün

a) *Kına Gecesi*

Esas düğünden bir gün önce kız evinde yapılan bir tören-

dir. Kız evinde, kızın yakın arkadaşları, akrabaları ve komşu kadınlarla birlikte yapılan bir şenliktir. Köylerde kızın evli ya da bekâr arkadaşlarına "Kına yemeği" denen ve kız evince verilen bir yemek vardır. Daha sonra şenlik başlar. O geceye özgü eğlenceler yapılır, oyunlar oynanır, şarkılar türküler söylenir ve kızın ellerine kına yakılır. Bu arada gelin kız, acıklı türkülerle ağlatılır. Baba evinden ayrılmasının verdiği hüzünle kız ve annesi ağlarlar. Kızın ağlaması ve ağlatılması bir gelenektir. Kızın mutlaka ağlaması istenir.

Ayrıca bazı yörelerimizde güveyiye de kına yakılır. Kızın kına gecesi yapıldığı sırada, erkek evinde, erkeğin yakınları ve arkadaşları da bir gece düzenleyerek kız evinden gelen kınayı erkeğin sağdıcı, erkeğin eline yakar. Erkeğe "Sağdıç" ve geline de "Yenge" seçilmesi, ortak geleneklerimiz arasındadır.

Bunların işlevleri vardır. Kızın arkadaşları ve yakınları ile "Gelin Hamamı"na gitmesi, orada yenilip, içilip, eğlenilip yıkanılması da çok yaygın bir gelenektir.

b) *Esas düğün*

aa) *Köy düğünleri:* Düğün, tüm yakınların ve konu komşunun çağrıldığı daha kalabalık bir şenliktir. Mümkün olduğunca herkes çağrılmaya çalışılır. Çağrı işi, "Okuyucu"larla ya da basılı davetiyelerle yapılır. Okuyucuların armağan vermesi ve alması da geleneklerimiz arasındadır. Kırsal yörelerimizde kadınlar ve erkekler ayrı yerlerde toplanarak eğlenirler.

Kırsal kesimde düğünlerimizin nasıl olacağı, eğlence türleri, geleneksel olarak belirlenmiştir. Bunlar yörelerimize göre bazı farklılıklar göstermektedir. Fakat her yöre kendine özgü geleneksel usullerle düğününü yapar.

Köy düğünlerinin en yaygın enstrümanı davul, zurnadır. Bunlar, yıllardan beri yurdumuzun her yöresinde sevi-

len, beğenilen ve düğün simgesi olmuş çalgılardır.

"Saz" ya da "Bağlama," "Cura" da yine çok yaygın geleneksel bir eğlence aracımızdır.

Bunların dışında yine yörelerimize göre değişen kemençe, tulum, tar, klarnet, mey, def, darbuka, sipsi, ut, keman, cümbüş, kanun, kabak kemane gibi enstrümanlar da kullanılır.

Düğünlerdeki oyunlarımız da çok çeşitlidir. Bunlar her yöreye göre değişen halk danslarıdır. Halay, bunların her yörede ortak olan biçimidir. Halayın dışında erkek ve kadınlarımızın ayrı ayrı ya da birlikte oynadıkları karşılıklı oyunlar da her yöremizde görülen ortak bir oyundur.

Sinsin de geceleyin ateş etrafında birbirini kovalama ve ateşin üstünden atlanılarak oynanan geleneksel bir oyunumuzdur. Çeşitli yarışmalar (hayvan yarışmaları gibi); komiklikler de köy düğünlerimizin özelliğidir. Fakat bu gelenekler giderek azalmaktadır.

Güreşler, köy düğünlerimizin en sevilen şenliklerindendir. Yemekler, etler, pilavlar, dolmalar, mantılar, etli nohut, çeşitli sebzeler, börekler, tatlılar, meyveler gibi en sevilen yiyeceklerden oluşur. İyi yemek yapan aşçı kadınlar ve tarafların genç kız ve kadınları sürekli yemek yaparlar. Konuklar, akrabalar yer içer. Köy gençlerimiz ve erkekler yaşlılardan ayrı bir yerde veya odada içki içerler. Türküler söylenir.

Kadınlar kendi aralarında oynarken çerez, şeker dağıtılıp yenir.

Damadın hazırlanması: Güvey traşı da geleneksel bir uygulamadır. Sağdıçlarla birlikte güveyinin traş oluşu ve bu sırada köy gençlerinin halay çekmesi bir şenlik biçimindedir. Damadın özel giysisinin giydirilmesi, damat yemeği yenmesi, damatla birlikte topluca camiye namaz kılınmaya gidilmesi de geleneklerimizde mevcuttur.

Güvey hamamı da yine güveyin arkadaş ve yakınlarıyla eğlence biçiminde bir gelenektir.

Armağanların açıklanması: Kimi yörelerimizde kına gecesinde, kimi yörelerimizde düğün sırasında, tarafların ve yakınlarının kıza verdikleri ziynet eşyası ve para gibi armağanlar herkese ilan edilerek açıklanır. Bu uygulama da yardımlaşma biçimi olarak geleneklerimiz arasındadır.

Civar köylerden akraba ve dostlar davet edilir. Davetliler köy hanelerine yerleştirilerek yemek yemeleri, yatmaları, ağırlanmaları sağlanır. Köylerimizde damadın evinin görünen bir yerine düğün olduğunu belirtmek için bayrak çekilir.

Çankırı gibi bazı yörelerimizde geleneksel şenlikler düğünlerde aynen tekrarlanır (Yaren Sohbetleri gibi). Böylece düğünler daha şenlikli olur.

Düğünden önce "çeyiz asmak" geleneği de yaygındır. Kız evinden gelinin tüm çeyiz eşyası erkek evine taşınır ve sergilenir. Konu komşu (kadınlar, genç kızlar) çeyize bakmaya gelir. Genç kızlarımızın yaptıkları işler beğeniyle izlenir. Böylece, geleneksel el sanatlarımızın sürdürülmesi gerçekleşir.

bb) *Kent düğünleri:* Kentlerdeki evlenme geleneklerimiz, kırsal kesime oranla değişmiş olmakla birlikte, yine de birçok bakımlardan benzerlik göstermektedir. Örneğin, düğünden önceki aşamalar kentlerde de söz konusudur. Fakat düğünler oldukça değişmiştir.

Kentte düğünler ya evlerde ya da düğün salonlarında yapılmaktadır.

1. *Evlerdeki Düğünler:* Düğün salonu ücretini veremeyenler ya da evleri uygun olan kent ailelerimiz, düğünlerini kendi evlerinde yaparlar. Sınırlı sayıdaki konu komşu ve yakın-

larla birlikte evlerde yapılan düğünler de oldukça canlı geçer ve kısmen de köy düğünlerine benzerler. Gecekondu ya da kentin apartmanlaşmamış yörelerinde yapılan bu düğünlere kentlerdeki düğün çalgıcıları gelir. Ut, keman, cümbüş, klarnet ve tef, darbukadan oluşan çalgı ekibi, üç dört saatliğine gelip oyun havaları çalar, şarkılar söylerler. Daha çok çifte telli biçimindeki oyunlar oynanır ve genellikle kadınlara yöneliktir. Bu düğünlerde yemek de verilir.

Gecekondu yörelerinde ise davul, zurna daha yaygındır. Fakat düğün çalgıcıları buralardaki düğünlere de gelirler. Gecekondu yörelerinde düğünler kısmen bahçede ve açık yörelerde de yapılır. Bu nedenle halay vs. gibi oyunlar buralarda daha yaygındır. Konuk ağırlama bahçe vs. gibi yerlerde olduğu için, kolaylaşır.

Evlerdeki düğünlerde çalgıcı gelmeden de müzik ihtiyacı, müzik setleriyle, kasetlerle de sağlanır.

Kasabalarda da düğünler, gerek evlerde, gerekse salonlarda ve gerekse kurumların salonlarında yapılır. Enstrüman olarak çalgıcılar ve orkestra yaygındır.

2. *Salon düğünleri:* Kentte düğünlerin en yaygın biçimde yapıldığı yerler, bu amaçla düzenlenmiş düğün salonlarıdır. Buralar, özel kişilerden kiralanır. Bir akşamlık ya da öğleden sonrası için kiralanırlar. Bu salonlarda düğün, belli bir düzen içinde yapılır. İkramlar, eğlence daha çok düğün salonu sahibi tarafından anlaşmaya bağlı olarak sağlanır. Genellikle orta tabakalara mensup ailelerin salon düğünlerinin yapılış düzeni şöylece sıralanabilir:

a) Gelinle damat ve yakınları düğünün başlama saatinden önce gelirler. Bir süre ayrı bir odada (gelin odası) bekleyip, sonra alkışlarla salona girer ve orkestra eşliğinde piste alınırlar ve bir süre dans ederler. Daha sonra herkesin görebileceği bir yere otururlar.

b) Orkestra, müzik yayınına geçer. Tango ya da *slow*

denen ağır parçalardan başlanır, oyun havalarına geçilir. Sonra oryantal müzik ve daha sonra da disko ve rock müziğe geçilir. Bir ya da yarım saatte orkestranın görevi sona erer. Bu arada konuklar müzik türüne göre oynarlar.

c) Sıra halk müziği sanatçılarına gelir. Bunlar salonda sürekli çalışan düğün sanatçılarıdır. Aşağı yukarı üç sanatçı çıkar.

ç) Geline takılar takılır. Erkek ve kız tarafı takıları anons edilerek takılır.

d) İkramlar yapılır. Özellikle kuru pasta ve meşrubat sunulur. Kuruyemiş de yaygındır. Ayrıca karışık meyve de ikram edilir.

e) Daha sonra iki sanatçı daha çıkar. Sanatçılardan birisi şantözdür. Orkestra eşliğinde günün sevilen parçalarını söyler.

f) Daha sonra aile fotoğraflarının çekilmesine geçilir.

Bir süre sonra konuklar, sıraya girerek ev sahiplerine hayırlı olsun dilekleriyle salondan ayrılırlar.

Köy düğünleri de artık salonlarda yapılmaya başlanmıştır.

Salonların ses düzenleri genellikle iyi değildir. Üstelik ses, sonuna kadar açılmakta ve insanlar birbirlerini işitememektedir. Gençler ve yaşlılar hep bir arada aynı masada oldukları için gençler rahat eğlenememekte ve rahat hareket edememektedirler. Böylece gençler, düğün sırasında ya dışarı çıkıp ya da ufak bir odada, yaşlılardan ayrı olarak kaçamak yollardan içki vs. içerek neşelenmeye çalışırlar.

Resmi ve Özel Kurumların Tesisleri

Kentlerdeki ailelerin bir kısmı ise, çalıştıkları kurumların düğün, toplantı vs. için inşa ettirdikleri salonlardan ve tesislerden yararlanırlar. Ordu mensuplarının, çeşitli fabrika ve kamu kuruluşlarının bu amaçlarla kullanılan salonları bu niteliktedir.

3. Kentin Üst Tabakalarındaki Düğünler

Üst tabakalara mensup aileler ise, daha çok, büyük otellerin salonlarını kiralayıp düğünlerini yaparlar. Banknot paraların bol bol saçıldığı, bahşişlerin bol bol verildiği, ikramların zengin olduğu, çiçeklerin dökülüp saçıldığı, viskilerin su gibi içildiği, hanımların giysileri ve mücevherleriyle şıklık gösterilerinde bulunduğu bu düğünler, daha çok, gösteriş tüketimine yönelmiş, israfın en yaygın örneklerinin görüldüğü düğünlerdir. Bu düğün eğlencelerinde de her tür müzik yer almaktadır. Sevilen konuk sanatçılar bu düğünlerde daha çoktur. Dansözler de oynatılmaktadır.

Bu düğünlerin çoğu, videoya çekilmekte, hatıra olarak saklanmaktadır.

Dans, oyun havaları ve halay, bu düğünlerde de yaygındır.

Salon düğünlerinde resmi nikâh da kıyılmaktadır. Ekonomik nedenlerle nikâh için ayrı masraf yapılmaması ve ayrı bir telaşenin olmaması için bu yola gidilmektedir.

Sonuç olarak, köy düğünlerindeki halk, kendisi eğlenir, daha etkendir. Oysaki kent düğününde konukların katılımı daha sınırlıdır, sanatçı kadrosu eğlendirir.

4. Düğün ve Evlenme Geleneklerimizdeki Bazı Değişmeler ve Sorunlar

Aşağıda belirteceğimiz bazı değişmeler, evlenme ve düğün geleneklerinde sorunlara yol açmaktadır.

a) Düğün salonlarında yapılan kent düğünleri, müzik türleri açısından büyük bir çeşitlilik ve karmaşa içindedir. Bir yanda ortestra ile pop müzik, daha sonra halk müziği, arabesk, sanat müziği gibi türlerin hepsi de çalınıp söylenmektedir. Bu müzik türlerinde kullanılan enstrümanlar da

oldukça çeşitlenmiş ve karışık olarak kullanılmaktadır. Böylece otantik olan, özgün olan müzik, karma karışık bir hal almaktadır ki, müzik mi, gürültü mü belli olmamaktadır.

b) Özellikle köy düğünlerinde silah atma geleneği de tehlikeli olmaktadır. Pek çok yaralanma ve ölüm olaylarına yol açan bu tür geleneğin sürdürülmesinde bir yarar var mıdır?

c) Düğünlerde aşırı derecede denilebilecek israflara gidilmektedir. Kültürümüzde var olan tasarruf anlayışını düğünlerimizde sürdüremiyoruz. Özellikle köy düğünlerinde armağanlaşma geleneği, taraflar için yıkım olabilmektedir. Armağan verilecek kişilerin ve yakınların sayısının geniş kapsamlı tutulması, bu konuda tarafları israfa sürüklemektedir. Fazla sayıda mücevher istenmesi, mutlaka belirli armağanların alınmasının zorunlu tutulması kız tarafına ağır yük olmaktadır. Armağan konusunda makul, ölçülü ve dengeli bir tutumun geliştirilmesine özen gösterilebilir.

Bol miktarda ve herkese bahşiş verme geleneğimiz de yozlaştırılmaktadır. Özellikle kentlerden salon düğünlerinde garsona, kutlama telgrafları getiren postacıya, çiçekçiye, fotoğrafçıya, video çekimcisine, sanatçılara boyuna bahşiş vermek de bahşişin anlamını yitirmesine yol açmaktadır.

Düğün ikramları da makul düzeyde tutulmalıdır. Bu konuda da her iki taraf aşırı giderlere başvurmaktadır. Ailelerin bütçelerini sarsacak içkili, bol yemekli düğünlere başvurulmaktadır. Gençlere, yakın akrabalara yapılan içki ve yemek ikramı sınırlı tutulup, çay, kahve, çeşitli meşrubatlar, şeker, pasta gibi ikramlar elbette geleneksel biçimde varlıklarını sürdürmelidir.

Kız tarafının çok yüklü miktarda mücevher eşya gibi şeyler talep etmesi de günümüz koşullarına uymamaktadır. Bir düğünün yapılması aile için yıkım olmamalıdır. Önemli olan, iki tarafın yeterli ve makul yardımlarıyla bir

yuvanın kurulmasının sağlanmasıdır.

Günün geçim zorluğu koşullarında uzun süren düğünler artık yok. Bir zamanlar 40 gün, 40 gece imiş, sonraları 7 gün 7 geceye inmiş, daha sonra 3 gün 3 geceye... Bugün, daha da azaltılarak iki güne indirilmiş durumda. Kırsal kesimlerde bile böyle oldu. Kentte ise, salonlarda iki üç saate indirilmiş durumda.

Yurt dışında çalışan işçilerimiz, Türkiye'ye gelip evlendiklerinde, aşırı derecede masraf yapma eğiliminde olmaktadırlar. Her istenilen şeyi gereğinden çok fazlasıyla yaptıklarından, onlardan bol bol masraf yapmaları beklenmektedir. Aynı davranışları kent kesimindeki üst tabaka ailelerinde de görmekteyiz.

ç) Kent gençlerimizde görülen bir başka sorun da, onların evlenmelerine tamamen kendilerinin karar vermeleridir. Kuşkusuz amaç, tarafların birbirlerini görüp anlaşıp kendilerinin karar vermeleridir. Fakat kültürümüzde gençlerin karar vermesi ve büyüklerin de onayının alınması bir gelenektir. Köyde bile gençler çeşitli fırsatlarda birbirlerini görüp anlaşıp evlenmeye karar veriyorlar. Fakat gönül koyup birbirlerine yaşamlarını birleştirmek için söz veren gençler, işin kotarılmasını büyüklerine bırakırlar. Büyüğe saygı ve onların onayı, geleneksel kültürümüzün bu konudaki en belirgin özelliğidir. Telefonla ya da telgrafla, mektupla ailesine ben nişanlandım diye haber salmak ya da el ele tutuşup eve gelip ana babasına "biz nişanlandık" deyip görünmesi, kültürümüzde yadırganmaktadır.

d) Düğün yapmadan nikâhtan sonra balayına çıkmak da geleneksel düğün geleneklerimizin kaybolmasına yol açmaktadır. Herkese yiyip içirip eğlendireceğime, kendim gider eşimle para harcar, eğlenirim biçimindeki aşırı derecede bireyci bir zihniyet, kültürümüze uygun düşmemektedir. Düğünlerin sağladığı olumlu toplumsal işlevleri göz ardı etmek, değerler sistemimizle pek bağdaşmamaktadır.

Bu eksikliği hisseden aileler, hiç olmazsa bir kokteyl yapıp eş dostun, akrabanın bir araya gelmesine fırsat sağlamış olmaktadılar.

SONUÇ

Düğünlerimiz, Türk milli kültürünü yansıtan en güzel örneklerdir. Kuşkusuz milli kültürümüzde değişmeler olmaktadır. Bu değişmeler, düğünlerimize de yansımaktadır. Sanayileşme ve kentleşme sürecinde bu değişmeler düğünlerimizi de etkilemektedir. Bu konudaki en belirgin değişme, salon düğünlerinin yaygınlaşmasıdır. Salon düğünleri artık köylerimize kadar girmektedir. Kaçınılmaz olan bu değişmeler içerisinde vatandaşlarımız, düğün geleneklerinin özünün kaybolmamasına dikkat etmelidirler. Bu öz de, geleneksel milli eğlence türlerinin korunması olmalıdır. Bu arada konukseverlik, yardımlaşma, komşuluk, dayanışma, akrabalık, davranışlarda ölçülülük gibi değerlerin sürdürülmesi de bu çerçevede göz önünde bulundurulmalıdır. Kültürümüzde evlilik, baş tarafta da belirttiğimiz gibi, sadece iki kişinin yaşamlarını birleştirmeleri olarak değil, fakat daha geniş çerçevede iki ailenin arasında olmaktadır. Akrabaların oluşması ve komşuluk ilişkileriyle bütünleşmiş bir toplumsallık, düğün ve evlenme kültürümüzün özüdür. İşte dayanışmanın sağlandığı bu tür bir toplumsallık anlayışının, bireyselliğin önünde gitmesine özen gösterilmelidir. Bu temennimiz, doğal değişmelere müdahale biçiminde değerlendirilmemelidir. Yani bu doğal değişim, bireyciliğin egemen olması biçiminde ise, -ki şu anda öyle olduğu anlaşılıyor- bu durum toplumları yabancılaşmaya götürmektedir. Yabancılaşma sürecine girmiş toplumlar ise, bunu önlemeye çalışmaktadırlar.

Sosyokültürel İşlevleri Açısından Ülkemizde Akraba Evlilikleri

GİRİŞ

Ülkemizde akraba evlilikleri yaygın bir evlenme geleneğidir. Oran oldukça yüksektir. Eskiden özellikle kırsal kesimde yaygındı. Fakat kent kesimlerinde de belli ölçüde görülmekteydi. Oysa bugün kent yörelerimizde de oldukça yaygınlaşmaktadır. Çünkü köyden kente yoğun göçler, kırsal kesim geleneklerini de taşımaktadır. Bugün çok çeşitli nedenlerle bu gelenek sürmektedir.

Bu bölümde konunun daha çok sosyokültürel nedenleri ve işlevleri üzerinde durulacaktır.

Geleneğin Türk kültüründeki uygulamasına baktığımız zaman, "Aşiret" biçimi bir toplumsal örgütlenme ile bağlantı kurulabilir. Özellikle aşiret ya da kabile toplumsal kimliğinin sürdürülmesi, soy içi evliliği gerekli kılmaktadır. Aile içi evlilik ya da soy içi evlilik, bu nedenle tercih

edilmektedir. Kuşkusuz böyle bir evlilik, bazı işlevleri yerine getirmektedir. O da, soy birliğinin dayanışmayı ve siyasal bağı güçlendirme işlevleridir. Aşiret biçimi parçalandıktan sonra, aynı gelenek etkinliğini sürdürmüştür.

Sadece Türk kültüründe değil, Kuzey Afrika, Yakın Doğu (bazı Asya ülkeleri) ve Ortadoğu ülkelerinde de görülen bir tercihli evliliktir. Yani daha çok Arap toplumlarında görülmektedir. Bu nedenle İslam gelenekleri arasında yer almaktadır. Çünkü İslamlıktan önce Oğuz Türklerinde dayı kızı ile çapraz kuzen evliliğinin tercih edildiği, İslamiyetle birlikte Arap evlenme geleneği olan amca kızıyla evlenmenin tercih edildiği bilinmektedir. Ülkemizde akraba evlilikleri içinde en yüksek oran (% 24) amca kızı evliliğidir. Bunu hala ve teyze oğlu ile yapılan evlilikler izlemektedir.

1988 yılı verilerine göre Türkiye'de akraba evliliklerinin oranı % 21'dir.[1]

Karadeniz yöresinde % 23.3 oranındadır.[2] Türkiye'deki akraba evliliklerinin % 83'ü 1. ve 2. derecedeki akraba evlilikleridir.[3]

Gelişmiş ülkelerde görülmemektedir. Gelişmekte olan ülkelerde ise bir sağlık sorunu olarak sürmektedir. Ülkemizin durumu da böyledir. Kuveyt'te yapılan bir çalışmada akraba evliliklerinin oranı % 54.3'tür. Beyrut'ta % 25, oysa Japonya'da % 3.88'dir.[4]

İstanbul gecekondularında yapılan bir çalışmada oran % 15.5 olarak belirlenmiştir. Antalya'da % 35.2, Ankara Çubuk'ta % 30.[5]

---

1 E. Tunçbilek, M. E. Ulusoy, "Türkiye'de Akraba Evlilikleri ve Çocuk Ölümlerine Etkisi", *Nüfus Bilim Dergisi*, No. 9.
2 E. Tunçbilek, M. E. Ulusoy, *agy.*
3 E. Tunçbilek, M. E. Ulusoy, *agy.*
4 N. Bilgel ve Diğerleri, "Gemlik Yukarı Hamidiye", *Aile ve Toplum Dergisi*, c. 1, Sayı 1.
5 N. Bilgel ve Diğerleri, *agy.*

Günümüz toplumlarında akrabalığın önemi nedir? Bu sorunun yanıtı, toplumlar sanayileştikçe akrabalığın da öneminin giderek azaldığı biçimindedir. Ülkemiz kırsal topluluklarında akrabalık iişkileri çok yoğun bir biçimde süregelmektedir. Bu ilişkiler olumlu ya da olumsuz olabilmektedir.

Yakın akrabalarla evlilik, akrabalık ilişkileri içerisinde en çok görülenler arasındadır. Esasen birçok köylerde köy halkı çoğunlukla birbirleriyle akraba olduğu için evlenmeler de zorunlu olarak kendi aralarında olmaktadır.[6] Ülkemiz kırsal topluluklarında oldukça yaygın olan bu ilişki biçimi, köy sosyolojisi ve kültürel antropoloji literatüründe işlevsel açıdan yeterli araştırmalara konu olmamıştır. Biz burada Elazığ'ın Maden kazası civarındaki Bermaz köylerinden birkaçında yaptığımız gözlemleri ve kısmen de literatürden yararlandığımız bulguları belirtmeye çalışacağız.

Gözlemde bulunduğumuz köy, Elazığ'ın Maden ilçesinin Hazar bucağına bağlı Işıktepe (eski adı Kıçan) köyüdür. Araştırma, 1978 yılının Temmuz ayında yapılmıştır.

1. Kimler Yakın Akraba Sayılıyor?

Köylüler yakın akraba olarak amca, dayı, hala ve teyze çocuklarının yakın akraba sayıldıklarını ve bunların birbirleriyle evlendirildiklerini belirttiler. Ayrıca bunların dışında daha uzak akrabalarla da evlilikler olmuştur. Literatürde de akraba evlilikleri, "çeşitli evlilik bağlarıyla akraba olan kimselerin, özellikle yeğenlerin birbirleri arasındaki evlilik" olarak tanımlanmaktadır.[7] Bu tür evlilikler fücur yasağına girmemektedir. İşte bazı akrabaların eş olarak tercih edilme kuralına antropolojide "Tercihli Evlilik Geleneği" diyoruz.

6 Erdentuğ, *Hal Köyünün...*, s. 59.
7 S. V. Örnek, *Etnoloji Sözlüğü*, s. 15.

Akraba evlilikleri Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu yörelerinde diğer yörelerimizden daha yaygındır. Maraş, Urfa, Sivas gibi illerimizde eğer birisi bir kızı istemeye giderse, önceden o kızın yakın akrabaları varsa onlardan müsaade istemesi gerekir. Çünkü bu yörelerde yakın arabalara evlenme açısından öncelik verilir. Bu yörelerde "Amca Oğlu Hakkı" vardır. Kabilevi sistem gereği, bir kız evlenememiş olsa, evde kalan kızın günahı amcasının oğlunun boynunadır" denir. Amca çocuğu yeğenini almıyorsa, kızın bir eksikliği söz konusudur. Kızın başka bir şansı yoktur. Evlenecek olan kişiye "elden aramaması" söylenerek yakın akraba kızları, özellikle yeğenler anımsatılır. "Kendi kötün elin iyisinden yeğdir" deyimi birçok yörelerde çok yaygındır. Aşağıda belirttiğimiz bir Doğu Anadolu türküsü, amca kızını övüyor:

Aşşahtan gelirem yüküm eriktir
Eriğin dalları delik deliktir.
Bir emmim kızı var
Taze feriktir.

Aşşahtan gelirem yüküm üzümdür
Üzümün dalları büküm bükümdür.
Bir emmim kızı var
İki gözümdür.

İki tür akraba evliliğinden söz edilebilir:

a) *Paralel Kuzen Evliliği:* Aynı cinsten kardeşlerin çocuklarının evliliğidir. Yani amca oğlu ile amca kızı ya da teyze oğlu ile teyze kızı arasındaki evlilik.

b) *Çapraz Kuzen Evliliği:* Ayrı cinsten kardeşlerin çocuklarının evliliğidir. Yani dayı oğlu ile hala kızı ya da hala oğlu ile dayı kızı arasındaki evliliktir.

Bu tür evlilikler Afrika, Avustralya ve Melanezya'da da görülebilir.[8]

Ülkemizde akraba evliliklerinin çok yaygın olduğu, bir araştırmada da saptanmıştır. Bu araştırmaya göre Türkiye'de evli çiftlerin üçte birinin birbirleriyle akraba oldukları görülmüştür.[9] Akraba olan eşlerin % 80'inin kardeş çocukları oldukları belirtilmektedir. Bu duruma göre özellikle erkek kardeşlerin çocuklarının birbirleriyle evlendikleri adı geçen araştırmada belirtilmektedir.

Esasen kırsal topluluklarımızda gelin seçerken sırasıyla, önce akrabalar arasından, sonra komşulardan, köyden ve komşu köylerden evlenecek çağdaki kızlar gözden geçirilir. Nitekim tüm ülkede evliliklerin üçte birinin akraba oldukları konusundaki araştırma bulgusu bu hususu doğrulamaktadır.

Akrabalar arası evlilik, bölgeler bakımından da farklılık göstermektedir. En düşük oran (% 20) Batı Anadolu'da, en yüksek oran (% 37) ise Doğu Anadolu'dadır.[10]

2. Diğer Akraba Evlilikleri

Bunlar da çeşitli türlerde görülmektedir. Örneğin Baldız alma (Sororat) ve Kayın alma (Levirat) gibi biçimlerde görülmektedir.

a) *Baldızla Evlenme:* (Sororat) Erkeğin karısı öldüğü zaman, karısının bekâr olan kız kardeşi ile evlenebilmesidir.

Işıktepe köyünde bu konuda iki örnek saptadık.

Vasfi'nin karısı ölünce, onun bekâr kız kardeşini almıştı. Ölen karısından çocukları vardı. Kızın ailesi Işıktepe köyünde değildir. Vasfi ikinci evliliğinde yine bir miktar başlık vermiştir.

8 S. V. Örnek, *Etnoloji Sözlüğü*, s. 16.
9 S. Timur, *Türkiye'de Aile Yapısı*, s. 77.
10 S. Timur, *age*, s. 79.

İkinci örneğimiz ise şudur: Işıktepe köyünde Ali'nin ilk karısı ölmüş. Ondan bir kız çocuğu olmuştu. İkinci evliliğinde baldızını almıştır. Bundan da bir kız ve üç oğlan çocuğu olmuştur. Fakat bu karısı da yıldırım çarpmasından ölüyor. Bu sırada Ali, bekâr biraderini evlendiriyor. Bu kez de biraderinin karısının kız kardeşini alarak üçüncü evliliğini yapıyor. Bundan da bir kızı var. Böylece aynı evde iki kızkardeş gelin oluyor. Kardeşler birlikte oturuyorlar.

Bermaz köylerinde baldızla evlenirken de başlık parası veriliyor. Fakat miktarı birinci evliliğe oranla çok azalıyor. Bununla birlikte, Bermaz köylerinde başlık parası bir sorun değildir. Esasen miktar çok değildir. Ayrıca verilenden daha fazlası çeyiz olarak yine oğlan evine gelmektedir.

b) *Kayınbiraderle Evlenme:* (Levirat) Dul kadının, ölen kocasının kardeşiyle evlenmesi geleneğidir. Bu da iki durumda görülmektedir. Birincisi, kayın biraderin bekâr oluşu (Junior levirate), diğeri ise kayınbiraderin evli oluşudur. Çocuklar açısından en iyi biçimde meşru babalık amca tarafından yapılabilir ve çocuğun ortak mal üzerindeki haklarının bir yabancıya geçmeyip aile içinde korunabileceği ile ilgili inanç ve tutumlar bu geleneğin uygulandığı yörelerde yaygındır.

Işıktepe köyünde birinci durumla ilgili olarak iki örneğe rastladık.

Kadri, alkolik bir kişidir ve bu yüzden ölür. Kadının bekâr kayınbiraderi İlhami'yi, babası, yengesi ile evlendirir. Kadının ilk kocasından bir oğlu var. Şimdikinden de bir çocuğu olmuştur. İlhami, önceleri yengesiyle evlenmemek için direndi, fakat babasının direnmesi ile evlenmek zorunda kaldı. Karısı İlhami ile aynı yaştadır. Resmi nikâhla evlenmişlerdir. Bunun üzerine İlhami İstanbul'a kaçmış, iki yıl orada kaldıktan sonra askere gitmiş. Kadın şimdi köyde kayınbabasının yanındadır. Köylüler bu evliliğin

uzun sürmeyeceğini söylüyorlar.

İkinci örnek, düşmanları tarafından öldürülen Abdullah Burhan'ın karısını bekâr kardeşi Mustafa Burhan almıştır. Burada gelinlerinden çok memnun olan büyükler, onun artık yabancıya gitmesini istemedikleri için diğer oğullarıyla evlendirmektedirler. Gelin çok becerikli, sevilen, itaatli bir kimse ise onun yabancıya gitmesi istenmez. Ayrıca ev sırlarının dışarıya çıkmaması amacı da güdülmektedir. Nasılsa içimize girmiş artık, dışarıya gitmesin denir.

İkinci duruma, yani kayınbiraderin evli olduğunu Işıktepe'de bir örneğe rastlayamadık. Fakat köylüler Bermaz ve Diyarbakır köylerinde kardeşi ölen evli kayınbiraderin yengesini almasıyla ilgili pek çok olay olduğunu söylediler. Kayınbirader kendisi evli ve çoluk çocuk sahibi olduğu halde ölen kardeşinin de birçok çocuğu varken bile yine de yengesiyle evlenebiliyor. Bu durumda yenge eve kuma olarak geliyor. Böylece kayınbirader, ölen kardeş adına çocuk sahibi olmakta ve yengenin bakımı güven altına alınmaktadır. Bu gelenek Yahudilerde de vardır.[11]

Kayınbirader eğer küçük yaşta ise yine yengesi ile zorla evlendiriliyorlar. Kuşkusuz bu durumda çeşitli sorunlar ortaya çıkıyor. Örneğin 8-9 yaşlarındaki erkek çocuğu dul gelin beklemez çok kez. Bekleyenler için de çeşitli dedikodular çıkarılır: "Ad çocuğun, tat başkasının" derler... O sıra gelini kovarlar.[12]

Ayrıca çocuk büyüyünceye dek yenge çok yaşlanır. O zaman çocuk büyüyünce yaşlı kadını almak istemez ve direnir. Yeniden evlenmek ister. Aile ve etraftan engellenince evden kaçıp gider, bir daha da dönmez.[13]

Aynı gelenek, Erzurum köylerinde de vardır. Özellikle savaş yıllarında büyük erkek kardeşleri savaşta ölen genç-

11 S. V. Örnek, *age*, s. 134.
12 D. Akçam, *Analar ve Çocuklar*, s. 10.
13 D. Akçam, *age*, s. 10.

ler, ağabeylerinin karısı kendilerinden yaşlı bile olsa onlarla evlenmişler ve onların küçük yaştaki çocuklarına babalık etmişlerdir.[14]

Kayın alma, edebiyatımıza da konu olmuştur. Örnek olarak Cahit Atay'ın "Sultan Gelin" oyunu verilebilir.[15] Hayal ve umutlarla dolu canlı, güçlü bir köy kızı, hastalıklı, cılız bir erkekle evlendiriliyor. Önemli olan kızın mutluluğu değil, başlık parasıdır. Delikanlı, gerdeğe girmeden önce heyecanından ölüverir. Kocanın ailesi, tarlada işe koşulacak, ekinleri kaldıracak bir işgücü olarak kabul ettiği ve yüklüce bir başlık parası karşılığı satın aldığı genç kızı elden kaçırmak istemez. Sultan, ölen adamın çocuk yaştaki kardeşine nikâh edilir. Bundan böyle Sultan Gelin'in ömrü çocuk kocasına bakmak ve onun büyümesini beklemekle geçecektir. Çocuk büyüdüğü zaman, Sultan yaşlanmıştır.

Delikanlı, kendi dengi olan bir genç kızla kaçar, Sultan'a da boşa geçen yılları için yas tutmak düşer.

3. Dinsel Yön

Konu Kuran'da da yer aldığı için dinsel yönü vardır. Kuranıkerim'de şöyle deniyor.

"Sizlere, analarınız, kızlarınız, kızkardeşleriniz, halalarınız, teyzeleriniz, kardeşlerinizin kızları, kız kardeşlerinizin kızları, sizi emziren süt anneleriniz, süt kardeşleriniz, karılarınızın anneleri, kendileriyle gerdeğe girdiğiniz kadınlarızın yanınızda kalan üvey kızlarınız -ki onlarla gerdeğe girmemişseniz size bir engel yoktur-, öz oğullarınızın eşleri ve iki kız kardeşi bir arada almak suretiyle evlenmek size haram kılındı." (Nisa Suresi, 23)

Görüldüğü gibi Kuran'ın hükmü açıktır. Usul ve füru

14 A. Eserpek, *Sosyal Kontrol, Sapma ve Sosyal Değişme*, s. 108.
15 S. Şener, *Türk Tiyatrosunda Ahlak*, s. 83.

arasında derecesi ne olursa olsun, evlenme engeli vardır. Ayrıca süt emmeden meydana gelen akrabalık da evlenme engeli oluşturur. Yine, iki kız kardeş aynı erkeğin nikâhı altında bulunamaz.

İşte Kuran'ın bu yasaklamaları dışındaki yakın akraba evliliklerine müsaade edilmiş olduğu inancı ile yukarıda belirttiğimiz yakın akrabalarla evlilik biçimleri doğmuştur.

4. Yakın Akrabalarla Evliliğin Toplumsal İşlevleri

Bu tür evliliklerin araştırma bölgemizde genellikle olumlu karşılandığı saptanmıştır. Böylece bu gelenek, ekonomik, toplumsal ve ruhsal açılardan birçok olumlu işlevlere sahiptir. Bu işlevleri aşağıdaki biçimlerde sıralayabiliriz.

a. *Malın bölünmemesi:* Bu tür evliliklerde mevcut mal ve paranın akraba çevrelerinin dışına çıkmaması, yabancılara geçmemesi gibi ekonomik bir amaç güdülmektedir. Böylece arazi aynı soyun elinde kalmakta, ölenlerin varlıkları yine akrabaya düşmektedir. Bu yoldan özellikle varlıklı ailelerde aile mirası korunmuş olur. Toprağın parçalanmaması ve küçülmemesi düşüncesi egemendir. Örneğin Malatya köylerinde akraba evliliği, 171 dönümden fazla ve parça sayısı az olan hanelerde daha büyük bir oranda yapılmaktadır.[16]

b. *Soyun devam ettirilmesi* gibi toplumsal bir amaç göz önünde bulundurulur. Özellikle oğlan çocuklarının fazla istenmesinin bir nedeni de, köylerimizde geleneksel olarak çok önem verilen bu amacın gerçekleştirilmesidir.

c. *Gelinin saygılı olduğu amacı:* Işıktepe'de görüştüğümüz yaşlılar ve gençler bu amaç üzerinde ısrarla durmuşlardır. Özellikle yaşlılar yabancı gelinlerin kendilerine karşı pek itaatli, saygılı davranmadıklarını fakat akraba kızlarının daha itaatli, saygılı olduğunu belirttiler. Görüştüğü-

16 F. Merter, *1950-1988 Yılları*, s. 234.

müz bir genç, şöyle dedi: "Kız, akraba olduğu için anama acır, babama acır, onlara iyi bakar."

ç. *Başlık parası azalmaktadır:* Akraba kızı alınırken çevredeki başlık miktarından daha az başlık istenmektedir. Bu durum Işıktepe'de böyle olduğu gibi, yine, Diyarbakır taraflarındaki Gözpınar'da da böyledir. Hatta bu köyde eskiden onaylanmamasına rağmen amca çocukları ile evlenme, sırf başlık parası sağlamak güçlüğü nedeniyle başlamıştır.[17]

d. *Evlilikte istikrar:* Bu husus da kızın huyunun suyunun iyi bilinmesinden doğmaktadır. Köylüler buna, geçim iyi olur diyorlar. Kız ve erkeğin birbirleriyle iyi anlaşmaları nedeniyle uzun ömürlü bir evlilik gerçekleşmektedir. Böylece bu evliliklerin çiftlere güvenlik sağlayıcı işlevi söz konusu olmaktadır.

e. *Üvey çocukların bakımı:* Akraba kızı üvey çocuklara yabancıdan daha iyi bakar. Çocuklara daha fazla şefkat gösterir, onlara kendi çocuğu gibi bakar. Burada ruhsal bir amaç güdülmektedir. Örneğin sororat durumunda baldız, ölen kız kardeşinden olan çocuklara üvey analık yapmaz. Tersine, onları daha fazla bağrına basar. Aynı biçimde kayınbiraderle evlilikte de kayınbirader kardeşinden kalan öksüz çocuklara bir yabancı erkekten daha iyi bakar. Aynı kanı taşıyan amcanın babalık yapması daha fazla tercih edilir.

f. *Ekonomik yardımlaşma:* Işıktepe Köyü'nün eski muhtarı da gelininin tarafının sayıca çok olduğunu ve kendisine tarlada yardımcı olduklarını, onlar sayesinde çok ektiğini belirtti.

Bununla ilgili olarak Ankara'nın Hasanoğlan Köyü'nde yapılan bir araştırmada da akrabalar arasında mevcut olan işbirliği ve yardımlaşma geleneğinin mümkün olduğu ka-

17 A. Gençler, "Gözpınar'da Kültür Değişmeleri."

dar daha fazla sürdürülmesi isteğinin rol oynadığı belirtiliyor.[18]

g. *Gelinin namuslu, dürüst oluşu:* Kız, akraba olduğu için onun soy sopu bellidir. Namuslu ve dürüst olduğu inancına varılır. Oysaki yabancı ile evlenirken kızın bu durumu ayrıca incelenir, uzun uzun araştırılır.

h. *Bir arada aynı yerde büyüme:* Evlenenlerin küçük yaşlardan beri uzun yıllar birlikte büyümeleri, birbirlerini yakından iyice tanımaları ve böylece duygusal bağlarla bağlanmaları ve aynı yere bağlılığın (sıla özlemi) yarattığı psikolojik etki de akraba evliliklerinin bir başka nedenidir.[19]

Bütün bu olumlu işlevleri nedeniyle ülkemiz kırsal topluluklarında akraba evlilikleri oldukça yaygınlaşmıştır.

5. Akraba Evliliğinin Sakıncaları

Akraba evliliklerinin kuşkusuz sakıncaları da var. Bununla birlikte araştırma bölgemizde sakıncaların öneminin azlığı dikkatimizi çekmiştir. Bu nedenle de akraba evlilikleri yaygındır. Sakıncalı yönleri de aşağıdaki noktalar etrafında toplayabiliriz.

a. *Akrabalar arası kırgınlığa yol açma:* Işıktepe köyü muhtarının belirttiği sakıncalardan birisi şu: Evde bir anlaşmazlık olduğunda (dövülme, kötü söz) kız hemen annesine uğrayıp durumu bildirmekte, o zaman da onlarla kırgınlık doğmaktadır. Işıktepe köyünde gençler artık akrabalarla evlenmek istemiyor. Çünkü ayrılmak söz konusu olunca akrabalarla da kırılma, küsme oluyor diyorlar. Bu nedenle kızdan memnun olmadığı halde sırf akraba olduğu için evliliği sürdüren, boşayamayan aileler vardır. Işıktepe'den bir genç; "Akraba kızı nazlı olur. Bir iki tokat

18 İ. Yasa, *Hasanoğlan Köyü*, s. 154.
19 İ. Yasa, *25 Yıl Sonra Hasanoğlan Köyü*, s. 78.

atınca hemen babası evine kaçar" diyordu.

b. *Çocukların sakat doğuşu:* Yakın akraba evliliklerinden doğan çocuklar genellikle biyolojik olarak sakat doğmaktadır. Hatta Antalya ve Konya'da yapılan çalışmalarda akraba evlilikleri ile bebek ölümleri arasındaki ilişkinin anlamlı olduğu saptanmıştır. Fakat Işıktepe'de köylüler sakatlık sakıncasını herhalde bilmediklerinden pek belirtmediler. Fakat eğitim görmüş gençler bu durumun farkındalar, bu sakıncayı daha çok gençler belirttiler.

Lise mezunu bir genç (Suphi) diyor ki, "Çocuklar anormal doğuyor. Ama o cahillere anlatamıyoruz ki." Işıktepe'de yakın akraba evliliklerinden sakat doğmuş çocuklar var, fakat halk bunun farkında değil. Sadece Allah vergisi deyip geçiyorlar. Hatta lise mezunu bir genç, çok uzak bir akrabası ile evlenmek üzere idi. Bana çocuklar yönünden bir sakıncası olup olmadığını sordu. Ben de kızın çok uzak akraba olması nedeniyle bir sakıncası olmayabileceğini belirterek moral verdim. Bu olayda olduğu gibi köylüler, süt emmenin çocuklarda sakatlığa yol açtığı inancındalar. Bir köylüyle çocuklarını yakın akrabalarıyla evlendirmek isteyip istemediğini sorduğumuzda. "Hayır, çocuklar süt emmiş olabilir, günahtır. Hem de çocuklara karşı sevgi olmaz. Çocuklar zekâsız doğar" yanıtını verdi.

Köylüler, köylerindeki bir olayı anlattılar. Bir aile, aynı memeden süt emmiş çocukları zorla evlendirmiş. Bir çocukları olmuş ve çift cinsiyetli olarak doğmuş ve ölmüş.

Kalıtsal hastalıklar genellikle çocukta sakatlıklara neden olur. Bu kalıtsal hastalıklar üç grupta toplanır.[20]

1. Dışarıdan görülen, çocuğun sağlığını etkileyen iç organlardaki anormallikler (kalbin delik olması, böbreklerin bozuk olması).

2. Çocuk kabaca normal göründüğü halde, organlarının çalışmasında bozukluklar olur.

20 A. Cenani, "Akraba Evlilikleri ve Kalıtsal Hastalıklar."

3. Zekânın doğuştan geri olması.

Bir hekimin bu konudaki açıklamaları şöyledir:[21]

"Kalıtsal hastalıklar, anne, baba sağlıklı görünmesine rağmen, beraberliklerinden doğan çocuklarda aynı hastalığın taşınmasıdır. Bu durumda anne ve babada, her ikisinde hastalığı meydana getiren genler dediğimiz kalıtım maddesiyle (babanın sperminden annenin yumurtasından) kromozomlarda taşınmasıyla çocukta sakatlık oluşur ki, ancak bunlar karşılaştıkları zaman hastalık ortaya çıkar. Hem anne hem baba sağlıklı oldukları halde, soyda böyle bir hastalık var ise, karşılaşma olasılığı fazladır."

Yapılacak iş, evlenirken genetik olarak soyun çok iyi incelenmesidir.

c. *Kentte göçü engelleme:* Köyden bir genç, "Köydeki akrabamla evlenirsem köyde kalırım, bir yere gidemem. Oysaki ben kentten yabancı bir kız alıp kente yerleşmek istiyorum" demişti. Bu gencin akrabalarıyla arası açıktı. "Burada onlardan kız alırsam benim kalkınmamı istemezler, kendi egemenlikleri altına alırlar. Bizim köyde akrabalar birbirinin düşmanıdır" diyordu.

ç. *Düşman tarafa kız vermemek için akrabaya kız verme:* Işıktepeli lise mezunu bir genç (Suphi), köylerinde kan davası nedeniyle düşman olan tarafa kız vermemek için, aileler zorunlu olarak akrabalarına kız verdiklerini belirtti. Bu da doğru bir gözlemdi. Çünkü esasen köy çok ufaktı (54 hane). Kızı alacak kimse kalmayınca akrabaya gidiyordu. Yani köylüler istemeseler bile, bir yerde akraba evliliğine zorunlu olarak baş vuruyorlardı. Bu hususla ilgili başka bir örneği köy gençlerinden Mehmet Ali verdi. Onun Elazığ'da evlenmeyi düşündüğü bir kızı Maden belediye reisinin yeğenine istemişler, kızı vermemişler. Fakat kız tarafı, onlar güçlüdürler, kızı kaçırırlar diye alelacele amca oğullarına vermişler. Yani son çare akraba oluyor.

21 A. Cenani, *agy.*

d. *Geçim olamayacağı:* Elazığ'daki bir Alevi köyündeki araştırmada, akraba çocuklarının kaç göç olmadan birbirlerine alışık olarak büyüdükleri için birbirlerine pek tutkun olamayacakları ve geçim olamayacağı inancı belirtiliyor.[22]

Evvelden çok rastlanan beşik kertmesi de akraba evliliklerinin bir kökeni olmaktaydı. Çünkü beşik kertmesi, komşularla olabildiği gibi, daha çok, akrabalarca uygulanıyordu.

Bir başka uygulama da Diyarbakır ve Urfa taraflarında görülmektedir. Bu yörelerde bir kızın yakın akrabaları ve onların oğulları varsa o kızı dışardan kimse isteyemez. İstendiğinde kavga olur.

6. Etnik Gruplara Göre Farklılaşma

Yakın akrabalarla evlilik geleneği, bazı etnik gruplara göre farklılaşmaktadır. Örneğin Çerkezler, Boşnaklar ve Gürcüler yakın akrabalarla evlenmezler. Çerkezler yakın akrabalarını bir kardeş gibi gördükleri için birbirleriyle evlenmeyi akıllarına bile getirmezler.

Batı Anadolu'da bulunan "Manav" denilen gruplarda ise amca kızı ile evlenilmez. Çünkü amca kızı aynı tohumdandır, aynı kandandır.[23] Manavlar, amca kızı ile evlenmenin dinsel bakımdan yasak olduğunu söylüyorlar. Oysaki İslam dinine göre böyle bir yasak söz konusu değildir. Aynı yöredeki Laz, Yörük, Türkmenlerde böyle bir yasak olduğu inancı yoktur.[24] Bununla birlikte yukarıda belirttiğimiz etnik gruplarda amca kızı ile evlilik tam bir *incest* (fücur) olmasa bile, aile içi evlilik sayılmaktadır.[25]

Bir Alevi köyünde de dayı kızı ile evlenme çok azdır.[26]

22 N. Erdentuğ, *Sün Köyünün Etnolojik Tetkiki*, s. 27.
23 P. Magnarella, *Tradition and Change*, ss. 87-89.
24 P. Magnarella, *age*, s. 90.
25 B. Güvenç, "Sosyal Değişme Sürecinde Aile-Akrabalık ve Soy İlişkileri."
26 Erdentuğ, *age*, s. 27.26 Erdentuğ, *age*, s. 27.

Ortadoğu ülkelerinde yapılan araştırmalarda da amca kızı ile evliliklerin yaygın olduğu saptanmıştır.[27] Prof. Yasa, göçmen köylerinin (örneğin Ankara'da Taşpınar Köyü) bazılarında ise akrabalarla evlenebilmek için yedi göbek ötesini aramak gerektiğini belirtiyor.[28]

Bir tarihçimiz de Oğuzlarda Cahiliye devri Araplarında olduğu gibi bir baba ölünce, oğlunun, üvey annesi ile evlenebildiğini söylüyor.[29]

Son yıllarda yapılan sosyolojik-antropolojik araştırmalarda da geleneğin yaygınlığına tanık olmaktayız.

Örneğin Malatya köy ailelerinde % 40.2 oranında akraba evliliğinin varlığı saptanmıştır.[30] Genellikle kardeş çocukları arasında yapılmaktadır.[31] En çok amca çocukları arasında görülmektedir. Yine, aynı yörede, ataerkil geniş ailelerde ve geçici geniş ailelerde çekirdek ailelere göre daha fazla yapılmaktadır.[32]

Bir diğer çalışma, Gemlik Yukarı Hamidiye Mahallesi'nde yapılan araştırmadır. Buraya gelenler kuzeydoğu Anadolu'dan (Trabzon, Giresun, Artvin) göç eden ailelerdir.[33] Burada akraba evliliklerinin oranı % 33 olarak belirlenmiştir. % 93'ünün tıbbi açıdan daha riskli olduğu 1. ve 2. kuzen evlilikleri arasında gerçekleştiği de bulgular arasındadır.[34] Kadınların okur yazar olmadıkları ve ailesinde akraba evliliği yapmışlar dikkati çekmiştir. Töreler ve yakın çevrenin zorlaması bu evliliklerde rol oynamıştır. Kadının öğrenim durumu yükseldikçe, akraba evlilikleri azalmıştır. Tarafların eğitim durumu, meslekleri, din gibi

27 Güvenç, *agy.*
28 Yasa, *Hasanoğlan Köyü,* s. 153.
29 F. Sümer, *Oğuzlar,* s. 46.
30 F. Merter, *age,* s. 181.
31 F. Merter, *age,* s. 181.
32 F. Merter, *age,* s. 234.
33 N. Bilgel ve Diğerleri, *agy.*
34 N. Bilgel ve Diğerleri, *agy.*

etmenler, akraba evliliğinde rol oynayan değişkenler arasındadır.

7. Akraba Evliliklerinde Değişme Eğilimleri

Bu konudaki değişme eğilimlerini köy araştırmamız çerçevesinde birkaç noktada toplayabiliriz.

a. Kırsal kesimde genç kuşağın yakın akraba ile evlenmek istememe eğilimleri görülmektedir. Bu tür evliliğin sakıncaları esasen gençler tarafından belirtilmiştir.

b. Baldız ve kayınbiraderle evlenme biçimlerinde de evlenecek gençler eskiden anababalarının isteği ile evleniyorlardı. Fakat şimdi gençler bu konuda direnmeye başlamıştır. Onlar istemezse ya evlilik gerçekleşmiyor ya da evlenmişlerse evlilik yürümüyor.

c. Büyükler de artık yakın akraba ile evlenmeleri gençlerin isteğine bırakmaya başlamışlardır. Oğlumun ya da kızımın gönlü varsa evlendiririm diyorlar.

ç. Artık, tercih nedenleri olarak, karşı tarafın durumunun iyi olması ve gençlerin birbirlerini sevmesi gibi hususlara önem verilmektedir.

SONUÇ

Akraba evliliklerinin ülkemiz kırsal kesiminde süreklilik kazanmasında dinsel yönün de önemini gözden uzak tutmamak gerekir. Çünkü bu gibi evlilikler şer'an caizdir, haram değildir, günah değildir gibi dinsel bakımdan ele alınmaktadır. Bu bakımdan bu gelenek, kırsal kesimde ilerde de kalıcı bir özelliğe sahip olacağa benzemektedir. Bu konudaki bazı değişme eğilimlerini belirtmiştik. Fakat bu dinsel yönü nedeniyle tamamen ortadan kalkacağı söylenemez.

Genç kuşaklarda direnme başlamıştır. Bunun belirgin

nedeni de, onların örgün eğitimden yararlanmış olmalarıdır. Çünkü eğitim değişkeni, bu geleneğin olumsuz yönlerini, sakıncalarını daha iyi görmeye yardım etmektedir. Buna rağmen bu tür evliliğin gençler arasında bile hâlâ sürdürülmesinde sevgi ve ekonomik etmenler rol oynamaktadır. Yani gençler birbirlerini severse ya da taraflardan birisi varlıklı ise, onlar da bu tür evliliklere razı olmaktadır.

Gelecekte kentleşme süreci içerisinde akrabalık sisteminin etkisinin azalması ile gençlerin eş seçiminin kendi isteklerine bırakılacağı kuşkusuzdur. Böylece, özgür eş seçimi biçimindeki kent alışkanlığı egemen olabilir.

Beşik Kertmesi Geleneği

Günümüzde beşik kertmesi geleneği mi? Evet. Kırsal kesimde hâlâ görülen evlenme geleneklerinden birisidir beşik kertmesi. Bu gelenek, geniş alan araştırmalarına konu olmamıştır. Oysaki enine boyuna incelenmesi gereken ilginç bir konudur. Bu bölümde konuya ilişkin çok sınırlı literatürü gözden geçireceğiz.

Önce, konunun genel özelliklerini, yani tanım ve eski Türklerdeki uygulamayı ele aldıktan sonra günümüz Türkiye'sinde uygulandığı yerleri, uygulama biçimlerini, nişanın bozulmasından doğan sorunları, hukuksal uygulamalardaki yerini gözden geçireceğiz.

Beşik kertme nişanlı geleneği Türklerde çok eskilerden beri uygulanmıştır. Bu gelenek Türklerden başka Hindistan ve Avustralya gibi ülkelerde de görülmektedir.[1]

Karadeniz bölgesi, bugün geleneğin en yaygın görüldüğü yöredir.

1 S. V. Örnek, *Etnoloji Sözlüğü*, s. 46.

BEŞİK KERTMESİ NİŞANIN ÖZELLİKLERİ

Tanım

Birbirlerine yakın ya da çok samimi, iyi anlaşan, birbirlerini seven iki aile bu sevginin ve dostluğun ilerde de sürmesi için karşıt cinsten çocukları olduğunda onları daha beşikteyken nişanlarlar. Böylece iki ailenin dostluğu ileride akraba olmak suretiyle daha da pekiştirilmiş olur. İki komşunun kız ve erkek çocuğu aynı günde doğmuşsa, yine birbirleriyle sözlenirler.[2]

Söz Verme

İki aile, çocuklarını ileride evlendirmeye *söz verirler*. O halde geleneğin temelini, söz verme oluşturur. Beşik, söz vermenin tanığı olur. Bunun için beşiğe üç kertik yapılır. Eğer beşiği kertmezlerse sadece söz verirler. Bu söz verme sırasında şöyle derler:

"Allah tanık olsun ki büyüdüğü zaman oğluma (kızıma) kızını (oğlunu) alacağım." Bu söz verme adeta yemin niteliğindeydi. Bundan sonra her iki taraf da yere tükürürlerdi.[3]

Eski Türklerde söz vermek, insan ilişkilerinde çok önemli bir yer tutmaktaydı. Kişinin sözünde durması onun adeta namusunu, şerefini temsil etmekteydi. Ayrıca söz vermek kutsal dinsel nitelikteydi. Bu nedenle ihlali söz konusu olmayan bir karakter özelliğiydi. Böylece çok önceden verilmiş bir söz ileride mutlaka gerçekleşmekteydi.[4] "Erkeğin sözü, demirin kertiği" çok kullanılan bir deyimdi. İşte beşik kertmesi evliliklerin gerçekleşmesi de bu ne-

2 S. V. Örnek, *Geleneksel Kültürümüzde Çocuk*, s. 203.
3 A. Petekçi, "Bozkır Köylerinde Yeynilik", *TFA*, Sayı 39.
4 M. Tezcan, *Türklerle İlgili Stereotipler*, ss. 19-21.

dene dayanır. Bu söz, erkek tarafından çok nadir olarak bozulurdu.[5]

Beşik kertmesi nişan, nikâh gücünde olmasına, nikâh yerine sayılmasına karşılık, yine de çocuklar evlenme çağına geldiklerinde kıza dünür gidilip istenirdi. Dede Korkut hikâyelerinde de aynı gelenek vardı.[6]

Beşik kertme nişanı bozmak isteyenler onu, ancak iki tanık dinleterek bozabilirlerdi.[7]

"Kert" ya da "Kürt" kökü, "and", "inanış" ve "sadakat" kavramlarını bildiren "kertü", "kirtü" kelimesiyle birdir.[8]

O halde geleneğin söz verme ve sadakat anlamlarına gelmesi, isminden de anlaşılmaktadır. Cayma, onurla oynanma ve saygınlığı sarsma olarak yorumlanır.[9]

"Verdim" diyenler baba ya da dede ise anlaşmaya çok sadık kalınırdı. Kızların ise eskiden "varmayacağım" demesi düşünülemezdi.[10]

Abdulkadir İnan bir yazısıda şöyle diyor: "Eski Türklerin evlenme göreneklerine göre kızın baba boyundan ayrıldığının simgesi olarak bir ağacı ya da bir ipliği kıymışlardır. *Beşik Kertme Yavuklu* deyimi de ihtimal ki bu göreneğin kalıntısıdır."[11]

Tarihçe

Tarihçilerimiz bu geleneğin *Oğuzlar*'da yer aldığını belirtmektedirler.[12] Oğuzlar, küçük çocuklarını nişanlarken sa-

5 A. Petekçi, *agy*, TFA, Sayı 39.
6 O. Şaik Gökyay, *Dedem Korkud'un Kitabı*.
7 O. Şaik Gökyay, *age*.
8 O. Şaik Gökyay, *age*.
9 S. V. Örnek, *Türk Halk Bilimi*, s. 187.
10 K. Ertem, *Kütahya Düğünleri*.
11 A. İnan, "Eski Türklerde ve Folklorda And."
12 F. Sümer, *Oğuzlar*, s. 403.

dakat işareti olarak çocukların beşiklerinin bir yerini kertmektedirler.[13]

Oğuzların "Beşik Kertme Yavuklu" deyimlerindeki "Kertme" kelimesi de "anda dünür" olma geleneğinin yürürlükte olduğu devrin anısıdır. Eski zamanlarda *Yakutlar* dostluklarını bir ağacı kertmekle doğrularlardı. İki dost birbirine sadık kalmak üzere bir ağacı kerterlerdi.[14] Ağacı ya da yeri kertmenin and ve sadakat öğesi olduğunu tarihsel kayıtlar doğruluyor.[15] Orta Asya kesimlerinden Wuhuanlar hakkında Çin kaynağı şu bilgiyi veriyor: "Bunların geleneğinde sadakati göstermek için kertilmiş çubuk kullanılır. Yazıları olmadığı halde kimse ahdine aykırı hareket etmeğe cesaret edemez."[16]

Osmanlı tarihinde de küçük yaşta evlendirilmiş sultanlar olduğu belirtilmektedir.[17]

And biçiminde Dede Korkut'ta da rastlanır.[18]

Oğuz yiğidinin öfkesi kabardı, kılıcını çıkardı yeri çaldı kertti, dedi ki yer gibi kertileyim, toprak gibi savrulayım, kılıcıma doğrunayım, okuma sancılayım..."

Kazaklarda "halka salma" diye bir gelenekten söz edilmektedir. Buna göre, küçük yaştaki erkek ve kız çocuklar birbirlerine nişanlanırken birbirlerinin kulaklarını ısırırlar. Bu "kulak ısırma" bir tür sahip çıkma anlamına gelmektedir.[19]

Geleneğin diğer isimleri şunlardır:[20]

– Bağırdaktan sözlü
– Beşik kertme
– Beşik kerti
– Beşik kertiği

13 A. İnan, *age*, s. 144.
14 A. İnan, *age*, s. 144.
15 A. İnan, *age*, s. 329.
16 A. İnan, *age*, ss. 329.
17 Ç. Altan, "Bebek Sultanların Evliliği", *Milliyet*, 16 Aralık 1979.
18 A. İnan, *age*, s. 144.
19 O. Şaik Gökyay, *Dedem Korkud'un Kitabı*.
20 S. V. Örnek, *Geleneksel Kültürümüzde Çocuk*, s. 198.

– Beşik kertisi
– Beşik kertleme
– Beşik nişanı
– Beşikten nişanlama
– Beşik kesme
– Beşik sözü
– Beşik kırdı
– Beşik yavuklusu
– Kertme
– Kertük
– Nıkır
– Sözlü
– Vaadetme

Beşik kertme nişanlılıkta taraflar genellikle komşu olmakla birlikte, akraba da olabilmektedirler.[21] Hatta akraba çocukları beşik kertmede bir tercih nedeni olmaktadır. Çocuklar doğunca akrabalar kendi aralarında anlaşmakta, komşulardan gelen dünürcülere ise bizim çocuk akrabamıza beşik kertmeli diye geri çevrilmektedir. Sembolik miktarda bir başlık parası da alınmaktadır. Hatta başlığın alındığı çevrelerde başlık alınmasa da alındı diye etrafa bildirilmektedir (Afyon Çıkrık Köyü'nde).

Ülkemizde Görüldüğü Yerler

Beşik kertmesi, ülkemizin birçok yerinde yaygın bir gelenektir. Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü'ne göre geleneğin uygulandığı yerler şunlardır (s. 643).

Burdur (Tefenni-Buna Köyü)
Kütahya (Emet Yenice Köyü)
Amasya ve çevresi (Zana Köyü, Merzifon ve köyleri)
Tokat (Zile)
Ordu (Ünye-Karakuş Köyü)

21 A. Petekçi, *agy.*

Gümüşhane (Şiran-Uluşiran Köyü, Süle Köyü)
Rize (Çayeli)
Erzurum
Kars (Arpaçay-Kızılçakçak)
Erzincan (Refahiye çevresi)
Van (Erciş)
Urfa
Kahramanmaraş (Afşin)
Gaziantep (Kilis)
Sivas (Gürün, Kangal, Diriği-Savrul Köyü)
Ankara (Ş. Koçhisar, Karlıdere Köyü)
Antalya (Elmalı-Akseki-Güzelsu Köyü)
Kırşehir (Mucur)
Kayseri (Bünyan-Türkmen aşiretleri)
Trabzon ve köyleri
Niğde (Bor-Bahçeli)
Uşak (Eşme)
Çorum
Denizli (Acıpayam)
Giresun (Keşan-Düzköy)
Eskişehir (Sivrihisar ve köyleri, Mihalıççık-Tokat Köyü)
Konya (Ermenek-Uğurlu Köyü)
İçel (Mut köyleri, Anamur)
Çankırı
Muğla (Yerkesik Köyü)
Kastamonu
Isparta (Senirkent-Yassıviran)
Artvin Şavşat-Yavuz Köyü, Yusufeli ve köyleri, Ardanuç Bulanık Köyü)

Beşik Kertme Nişanlanma Biçimleri

Ülkemizin değişik bölgelerinde bu tür nişanlanma biçimle-

ri de değişkenlik göstermektedir.

Örneğin eskiden *Çankırı*'da kırkları karışan çocukları beşik kertme yoluyla nişanlarlarmış. Geniş bir tören yapılmazmış. O zamana göre helva ya da başka bir tatlı ve daha çok helva yapılırmış. Tanıdık dostlar, hısım akraba çağrılır ve orada söz kesilirmiş.[22]

Maraş'ta[23] bu yolla nişanlanacak bebeklerin beşikleri boyanıp donatılır. İleri gelen dost ve akraba, aralarında bir imam da olduğu halde, kız bebeğin evinde toplanıp kendi ölçülerinde bir eğlence düzenlerler. Birlikte yemek yendikten sonra, bir mevlüt okunur ya da imam bir dua okur. Bu toplantıda kızın kulağına küçük bir küpe takılır. Beşikler yan yana getirilerek keskin bir bıçakla birer çentik açılır ve böylece taraflar nişanlanmış olur. Bazı aileler arasında bu nişanlanma sırasında armağanlar alınıp verildiği de olur.

Adana'da (Darıpınar) nişanın yapıldığı gün kapı bıçakla kesilir bir yarık meydana gelir ve böylece iki çocuk nişanlanmış olur. Büyüyüp evlendikleri zaman kapıya açılan yarık kapatılır.[24]

Konya'da da beşiğe bıçakla kertik açılır.[25] Bu, söz kesme anlamına gelir. Sonra nişan yapılır.

Kütahya'da (Tavşanlı) çocuklar doğunca, anneler karşılıklı olarak birbirlerinin çocuğuna altın takarlar ve sözleşirler.[26]

Malatya'da (Akçadağ) çocukların beşiklerine üç tane işaret konur ve kıza armağanlar götürülür, takılar takılır.[27]

Diyarbakır'da hoca gelir, yarım nikâh kıyar. Çocuğun kulağına okuyup üfler.[28]

Ordu'da (Perşembe) beşiklere kurdele ya da kolon

22 O. Şaik Gökyay, *age.*
23 O. Şaik Gökyay, *age.*
24 S. V. Örnek, *age,* s. 204.
25 A. Petekçi, *agy.*
26 S. V. Örnek, *age,* s. 202.
27 S. V. Örnek, *age,* s. 202.
28 S. V. Örnek, *age,* s. 202.

bağlanır. Aile büyükleri söz keser, nişan yaparlar. Kurdele kesilir. Kuran okunur.[29]

Bir yazar da uygulandığı yeri bildirmeden bu gelenekten söz ediyor. Ona göre karşıt cinsten çocuk doğduktan sonra üçüncü gün komşusu, tam takım bir beşik donatarak o aileye gönderir ve buna "Beşik kırdı" derlerdi. Artık o çocuğu kimse alamazdı. Büyümeğe başlayınca kandillerde taktak helvası, bir tepsi ekmek ve elbiselik, bayramlarda baklava ve kurbanlık hediye olarak giderdi. Böylece çocuk 8-9 yaşına gelince evlendirilirdi.[30]

Nişanın Bozulması

Beşik kertmesi nişanın bozulması durumunda değişik normlar uygulanır.

Çankırı'da bırakıp başka biriyle evlenince ayıplanırlar.[31]

Maraş'ta nişan sırasında kıza takılan küpenin ömür boyunca kızın kulağından çıkmaması gerekir. Çıkarılırsa ya da büyüyünce tarafları evlenmezlerse büyük günah sayılır.[32]

Konya'da (Bozkır İlçesi) kız ve erkekte görünür bir hastalık ve ölüm olmadıkça beşik kertme akdi sürer. Hastalık olursa o zaman akit bozulabilir.[33]

Çocuklar büyüyüp de biribirlerini istemezlerse, aile arasındaki dostluk zamanla bozulursa, sözden cayılır. Sözden cayılması özellikle kız tarafından gelmişse hiç iyi karşılanmaz.[34]

Okuyan erkek, kızın okumaması durumunda ilerde

29 S. V. Örnek, *age*, s. 203.
30 M. Zeki, "İlk Gençlik Âdetleri."
31 O. Şaik Gökyay, *age*.
32 O. Şaik Gökyay, *age*.
33 A. Petekçi, *agy*.
34 S. V. Örnek, *age*, s. 204.

kızı beğenmezse yine nişan bozulur.[35] Yahut tersi durumda, kız okuyup oğlan okumazsa kız tarafı cayabilir.

Kız ya da oğlanın ileride bir başkasına gönül bağlamaları da nişanın bozulmasına yol açmaktadır.

İki ailenin herhangi bir nedenle aralarının açılması da nişanın bozulmasına yol açar.[36]

Nişanın bozulma durumunda ayıplanma çok yaygındır. Bununla birlikte duruma göre normal karşılamalar da olur.

Genellikle cayılma pek iyi karşılanmaz, ama kötü bir biçimde de yorumlanmaz.[37]

Nişanın Bozulmasının Hukuksal Yönleri

Beşik kertmesi az da olsa çeşitli durumlarda hukuksal olaylarda da söz konusu olmaktadır. Ceza durumlarında yargıcın töreyi dikkate alarak takdir hakkını kullanmasına yol açan durumları ortaya çıkmaktadır. Aslında bu tür nişanlılık hukuken bir sorumluluk doğurmamaktadır.

Ülkemizin çeşitli yerlerinde geçen birkaç olay şöyledir.[38]

Kastamonu Taşköprü'deki bir köyde geçen olayda beşik kertme nişan yapılmış. Erkek çocuk henüz 16 yaşındayken kendisine yüz vermeyip küçük düşüren beşik kertme nişanlısını bazı akrabalarının da kışkırtması sonucu, ağır biçimde yaralar. Dava mahkemede görüşüldüğünde, kızın çocuğa karşı hukuken suç sayılabilecek hiçbir eylemde bulunmadığı anlaşılır. Kızın, çocuğun beşik kertme nişanlısı oluşu, kız açısından herhangi bir hukuksal sorumluluk doğurmamaktadır. Bu nedenle de çocuğa yüz vermemesi

35 S. V. Örnek, *age*, s. 204.
36 S. V. Örnek, *age*, s. 205.
37 S. V. Örnek, *age*, s. 205.
38 E. Ertan, "Beşik Kertme Nişan", *Folklora Doğru*, 30, 1974.

hiçbir surette çocuğun öldürme girişimini haklı göstermemektedir. Fakat dava sonucu, hakim, Medeni Kanunun kendisine tanıdığı takdir hakkını kullanarak suçluya verilecek cezayı 1/5 oranında indirir. Cezanın indirilmesine sebep, görünürde çocuğun henüz reşit olmamasıdır. Fakat asıl neden, bölgenin törelerini iyi bilen yargıcın bu geleneği dikkate almasıdır. Yargıca göre kızın çocuğa yüz vermeyip onu küçük düşürmesi, çocuğun hareketini töresel açıdan haklı kılmaktadır. Böylece hukuken hiçbir geçerliliği bulunmayan beşik kertme nişan töresini yargıç, takdir hakkını kullanarak dikkate almış ve cezayı indirmiştir.

Rize'nin İkizdere İlçesi, Rüzgârlı Köyü'nde geçen bir başka olay ise şöyledir:

"Süleyman oğulları ile Paşagiller arasında beşik kertme nişan yapılarak, Paşagillerin kızı, Süleyman oğullarından Mehmet Ali'ye nişanlanır. Kız 13-14 yaşına geldiği sıralarda, eskiden beri Süleyman oğullarına düşman olan Hacı Osman oğulları, bu aileyi tahrik etmek için kız hakkında birtakım yakışıksız söylentiler çıkarırlar. Mesele bununla da kalmaz. Hacı Osman oğullarından Cemil adında bir delikanlı kızı sürekli olarak rahatsız eder. Bu duruma zaten fena halde içerleyen Mehmet Ali, günün birinde Cemil'i kıza ağır sözler söylerken yakalar. Cemil bunun üzerine Mehmet Ali'ye de hakaret edip üzerine yürüyünce Mehmet Ali Cemil'i vurur. Mahkemede Cemil'i öldüren Mehmet Ali'nin cezası 19 yıl 6 aya indirilir. Yargıç, törenin sıkı bağlarla birbirine bağlamış olduğu iki kişiden Mehmet Ali'nin kızı savunmak amacıyla ve ağır tahrik karşısında bu eylemi işlemiş olduğunu göz önüne almıştır."

Trabzon Akçaabat'ta geçen bir olay da şöyle:

İki aile arasında beşik kertme nişan yapılmış. Erkek tarafı, o bölgenin töresi olduğu üzere, kendilerine ait arazinin bir bölümüne kız her yeni yaşına girişinde bir kavak dikmeye söz vermiştir. Evlenme gerçekleşince, üzerinde

gelinin yaşı kadar kavak bulunan bu toprak parçası, başlık olarak kız tarafına verilecektir. Fakat kız, evlenme çağına gelince, başka zengin bir delikanlıya yüklü bir başlık karşılığında verilir. Beşik kertme nişanlısı elden giden delikanlı ve kız için o güne değin 17 adet kavak dikmiş olan babası, köyde alay konusu haline gelirler. "Şimdi o kavakları ne yapacan ağam, fazla gölge de etmezler" biçiminde sözler yayılır gider. Gururu fena halde incinen baba, oğlundan namusunu temizlemesini ister. Fakat oğlu bu işe yanaşmayınca babanın köydeki durumu daha da kötüleşir. Küçük düşürülmekten korktuğu için kahveye çıkamaz olur. Bu duruma daha fazla dayanamayan baba, çok içki içtiği bir gece kızı da, babasını da vurur. Yargıç, ölüm cezasını ömür boyu hapse indirir. Karşı tarafın töreyi çiğnemiş olması, yargıcın takdir hakkını kullanmasında rol oynamıştır.

Kars-Arpaçay İlçesi'nde geçen bir olayda, beşik kertmesi nişanlı çok güzel bir kızın kaçırılması üzerine eski nişanlısı, kaçıran delikanlıyı takip eder. Çatıştıktan sonra ondan kızı geri alır. Fakat artık kız ile evlenmez. Çünkü o yörelerde başkasının kaçırdığı bir kızı artık bir başkası almaz. Namus lekelenmiş sayılır. Oysaki bu olayda kızın bekâretine bir halel gelmemişti (Karslı bir öğrenciden).

Çocuk Nişanlılığı
(Afyon Çayırbağı Köyü Örneği)

Çocuk nişanlılığı denince akla ***beşik kertmesi*** gelmektedir. Beşik kertmesi nişanlılık, birbirlerine yakın, samimi, iyi anlaşan iki ailenin karşıt cinsten çocukları olduğunda onları daha beşikteyken nişanlamalarıdır. Çok eski bir Türk geleneğidir. Hindistan ve Avustralya yerlilerinde de görülmektedir. İki aile, çocuklarını ilerde evlendirmeye söz verirler. Böylece, geleneğin temelini söz verme oluşturur.

AFYON ÇAYIRBAĞ KÖYÜNDEKİ UYGULAMA

1980 yılında Afyon'un Çayırbağ Köyü'nde beşik kertmesi geleneğine benzer bir uygulamanın varlığını öğrenince oraya bu geleneği araştırmak üzere gitmiştik. O araştırmamızı da yayınlamıştık. Aradan 10 yıl geçti. 10 yıl sonra tek-

rar aynı köye giderek nelerin değiştiğini ya da değişmediğini görmek ve araştırmak üzere gittik. Bu bölüm, Çayırbağ'daki 10 yıl sonraki değişiklikleri belirtmeye yöneliktir (1990).

10 Yıl Önceki Çayırbağ'da Çocuk Nişanlılığına İlişkin Bilgiler

Çayırbağ Köyü (Eski adı Sipsin) Afyon'un merkez köylerindendir. İlçeye 16 km. uzaklıktadır. Afyon il yıllığına (1973) göre köyün nüfusu 1421'dir. Hane sayısı ise 225'tir Muhtardan aldığımız bilgiye göre köyün nüfusu 2300, hane sayısı ise 240 olmuştur. Afyon'a giden yol köyün ortasından geçmektedir. Bu nedenle köy en yakın merkeze yoğun ilişkiler içerisindedir. Dolmuş ve otobüsler günde iki kez köye uğramaktadır. Bu nedenle köy, dışarıya açık ve yoğun ilişkiler halindedir. Köyde Afyon'da çalışan YSE ve Çimento Fabrikası işçileri de bulunmaktadır.

Köyde elektrik var. Ortaokul yok. Sadece ilkokul var. Köyün çoğu ilkokul mezunu.

Köy, yerleşme düzeni bakımından toplu köydür. Ekonomik yönden köyde buğday, arpa, pancar, haşhaş ve meyve yetiştirilmekte, hayvancılık yapılmaktadır.

Hanelerin yarısından çoğunda TV var.

Ayrıca köyde Kuran kursu var. Bundan başka civar köylerden gelen köy çocukları için yatılı Kuran kursu var.

Çayırdağ, beşik kertmesi geleneğinin en yaygın olduğu bir köydür. Köyün birçok ailesi artık bu yoldan evlenmektedirler. Aşağı yukarı 10 yıldan beri köyde bu gelenek uygulanmaktaymış. Daha önceden yokmuş. Bu geleneğe "Yavuklu etmek, nişanlamak" deniyor. Yalnız buradaki uygulamada beşik kertmesinin değişik bir türü uygulanmaktadır. Yani çocuklar doğar doğmaz beşikte iken değil, 8-9 yaşlarından itibaren nişanlanmaktadırlar. Çocuklar ilkokul

birinci, ikinci sınıftayken nişanlanmış olarak okula gelmektedirler. Erkek 17, kız 15-16 yaşına gelince evlenme gerçekleşmektedir. Evlenmede dinsel ve resmi nikâh yapılmaktadır. Resmi nikâhta yaş büyütülmesine başvurulmaktadır.

Çocuk Nişanlılığının Nedenleri

Köylülerin ifadesine göre, aynı köyden evlenmek esastır.[1] Dışardan kız almak onlara göre çok masraflı olmaktadır. Ekonomik nedenlerle köy dışından evlenilemiyor. Çünkü köy dışı evlenmelerde civar köylerden evlenildiğinde kıza başlık parası verilmektedir. Ayrıca düğün giderleri, armağan giderleri, düğüne kadar gidip gelme için ulaşım giderleri, evliliği çok pahalı duruma getirmektedir. Oysaki köy içinden evlenmelerde bu giderler azalmaktadır.

Bu temel nedenin dışında, başka köyden kız almak kolay olmamaktadır. Çünkü başka köylerdeki kız aileleri, oğlanın niçin kendi köyünden evlenmediğini, bir özürü olup olmadığını uzun uzun araştırmakta ve kızlarını vermekte istekli olmamaktadırlar. Bunun tersi de olabilmektedir. Başka köyden alınan kız, belki kendi köyünde dillenmiştir. Onun için kendi köyünde evlenememiş ve yabana vermeye razı olmuşlardır. Erkek tarafı da bu yönden yabandan evlenmek istemez.

Çayırbağ'da başlık parası yoktur. Yaşlılar, kendilerinin evlendikleri zaman köyde başlık parasının mevcut olduğunu bildirdiler. Verilen başlık da zamanın para değerine göre önemli bir miktardaydı. 5-10 bin lira gibi. Köyde 10-15 yıldan beri başlık parası kalkmış. Buna da bir köylü, başlık almayarak öncülük etmiş. Kızın ne tür giderleri varsa hepsini erkek tarafına yükleyerek kız babası başlık almamış. O

1 M. Tezcan, "Beşik Kertme Nişanlı Geleneği...", 2. *Milletlerarası Türk Folklor Bildirileri*, c. 4.

zamandan itibaren bu gelenek köyde yerleşmiş.[2]

Çocuk nişanlılığının bir nedeni de, köy içinde yeter sayıda kız bulunmamasıdır. Bir rastlantı olarak köyde son yıllarda kız miktarında giderek bir azalma olmuş. Herkes de köy içinden evlenmeyi tercih ettiği için, gençler erken davranıp eşlerini seçmektedirler. Eğer erken nişanlanmazsa 17-18 yaşına gelen genç delikanlı, köyde yaşına göre evlenecek kız bulamamaktadır. Çünkü esasen az miktardaki mevcut kızlar daha önceden nişanlanmaktadırlar. Bu nedenle erken nişan yapmayan genç, köy içinden evlenememektedir. Onun için oğlu olan yaşlı köylüler, köyde doğan kızları, kendi deyimleriyle adeta kapışmaktadırlar. Bu durum Konya'da da söz konusu olmuş ve bu törenin sürekliliğini sağlamıştır.[3]

Köy içinden evlenmeyenler, yani önceden yavuklusu olmayanlar, zorunlu olarak köy dışından büyük giderler ve güçlüklerle evlenmektedirler.

Armağan Alışverişi

7-8 yaşında kızını nişanlayan aile ile erkek tarafı, çocukların büyüyüp evlenebilmeleri için birbirleriyle iyi geçinmeleri ve sürekli ilişkiler içinde olmaları gerekir. İlgili iki aile arasında bir dostluk ve dayanışmayı içeren bir töredir. İşte bu ilişki yollarından birisi de, armağan alışverişidir. 8 yaşındaki bir kızın 16 yaşında evlenebilmesi için 8 yıl geçmesi gerekir. Bu kadar uzun süredeki armağan alışverişi kuşkusuz köylü için çok güç olmaktadır. Köylülere bu armağanların neler olduğunu sordum.

Köy bakkallarından birisinin (Şaban) 4 çocuğu var. Hepsi de nişanlıydı. Üçü oğlan, birisi kız. Kız 7 yaşında nişanlı. Onun söylediğine göre bir yılda nişanlı bir çocuğun

2 M. Tezcan, *agy.*
3 A. Petekçi, *agy.*

ortalama gideri 10-15 bin lira. Bu sadece yiyecek bakımından böyle. Çarşıda hangi yiyecekler mevcutsa kız evine ondan gönderilir.

Şeker bayramında kız ailesine tepsiyle çerez gider (kurban bayramında mevlüt şekeri, kâğıtlı şeker, fındık, fıstık, ceviz, kestane).

Namaz, şeker bayramından iki ay önce. İkindi namazından sonra mezar ziyaret edilir. 1 günlük bir önemli gün. Armağan 2-3 gün kala götürülür. Bunların karşılığı olarak kız evinden kadayıf gelir. Nişan bittiğinde kıza elbise yapılır. Ayrıca ayakkabı ve eşarp, yaşmak alınır. 6-7 adet altın takılır. Bilezik takılmamaktadır.

Köydeki diğer komşuların düğünlerinde kendi nişanlı kızlarına çerez verilir. Bunu kız, arkadaşlarıyla birlikte yer. Ayrıca düğünü olan kız için onunla birlikte komşu kızlar kente, hamama gider. Bu kızlar arasında nişanlı olanların hamama gidişlerinde tüm giderlerini yavuklu ailesi (erkek tarafı) öder. Sadece hamam parasını düğünü olan öder.

Nişanlılık süresince kızın tüm giderleri erkek tarafından karşılanır. Kızın gelecekteki kaynanası onun yazlık ve kışlık giyeceğini düzer. Komşuların düğünlerinde giymesi için kıza 2-3 yılda bir özel giysi olarak kadife elbise alınır. Diğer günlerde basma vs. gibi giysiler alınır. Çayırbağda düğünler kışın yapılmaktadır.

Sürekli armağan alışverişi, başka illerimizde de görülmektedir.[4]

Civar köylerden Çıkrık'ta da ilişkiler yoğundur. Kandillerde ziyaretler yapılır. Ramazanda ziyaretler sıklaşır. Kurban Bayramında kıza şalvarlık götürülür. Yaşmak bağlamada nişanlılık etrafa duyurulmuş ve iş resmileşmiş olmaktadır. Yaşmak bağlamada oğlana bir elbise verilir (Afyon Çıkrık Köyünden bir gençten).

Armağan göndermeler son zamanlarda çok sıklaşmış

4 S. V. Örnek, *Geleneksel Kültürümüzde Çocuk*, s. 202.

ve artmıştır. Örneğin erkek tarafı dünürlerine 1 ayda 2-3 kez yiyecek, bir kasa meşrubat, meyve vs. göndermektedir.

Kıza giyim olarak (ayakkabı, elbise) yılda 3 takım gider. Kuşkusuz kız tarafından da oğlana karşılık gelir. Örneğin gömlek, elbise, fanila, tarak, ayna, mendil, tesbih gibi. Fakat bunlar erkek tarafının giderleri kadar değildir. Erkek tarafına daha az masraf yapılır. Fakat aileler arasında armağanlar konusunda zaman zaman anlaşmazlıklar ve küskünlükler olduğunu da köylüler belirtmişlerdir.

Köy bakkalı, dört çocuğunu da nişanlanmasının bir nedeni olarak, erken yaşta nişanlamayı bir yatırım olarak görmesidir. Çünkü ilerde sadece bir düğün gideri ile çocuklarını evlendirmiş olacağını belirtti. Bundan da anlaşılacağı gibi erken nişanlamanın ileride evlilik zamanında ortaya çıkacak ağır giderleri azaltmak gibi bir işlevi olduğudur.

Erken nişanlamanın başka bir işlevi de, eşin hazır olarak bulunmasıdır. Yani erkeğin evlenme çağı olan 17 yaşına gelince evlenememek diye bir sorunu olmamaktadır. Eşi hazırdır.

Nişan Töreni

Bakkal İdris Yılmaz'ın belirttiğine göre: Önce taraflar arasında bir söz çayı içilmektedir. Birkaç ay sonra nişan töreni yapılmaktadır. Buna "yaşmak konma" deniyor. Bu toplantıya çağrılan herkes, kız evine çay ya da şeker götürmektedir. Sigara götürenler de olmaktadır.

Nişanlanma işareti olarak sadece kıza yüzük takılmaktadır. Masraf olmasın diye erkek çocuğa yüzük takılmamaktadır. Nişanlı erkek eskiden pullu mendil taşırmış. Şimdi öyle bir şey yok. Nişana yakın komşular ve akrabalar gider. Köylüler bazen bu topluluğun her iki taraf olarak 70-80 kişiye kadar vardığını söylediler. Toplantıda çay içi-

lir, sohbet edilir, altınlar takılır.

Erken nişanlanmanın başka bir işlevi de, erkek tarafının kız hakkında iyice güven duymalarıdır. Uzun süre müstakbel kaynana, gelecekteki gelini ile ilgilenmekte, onu iyice tanımakta, istediği gibi bir gelin olmasına çalışmakta, adeta onu yetiştirmektedir. Kız sürekli olarak gözlerinin önündedir. Namus vs. yönünden hiçbir kuşku olmamaktadır.

Başka bir işlevi ise, köydeki aileler arasında toplumsal dayanışmayı sağlamasıdır. Aslında komşu olan aileler, böyle bir nişanlılık yoluyla akrabalık ilişkileri içerisine girerek dayanışma, birlik ve uyum sağlamaktadır.[5]

Toplumsal Denetim

Nişanlanan kız ve erkek, hiçbir surette birbirleriyle konuşturulmazlar. Bu husus düğüne kadar böyle devam eder. Bu konuda köyde çok güçlü toplumsal baskı vardır. Köy içinde, yolda, tarlada birbirlerini gördükleri zaman kaçarlar. Köylüler, biz kentteki nişanlılar gibi yapmayız diyorlar. Bu konuda çok ciddi olan köylüler, nişanlı çocuklarının ilkokulda bile birlikte aynı sınıfta bulunmalarını istememişlerdir. Okul müdürüne bu isteklerini bildirdikleri zaman müdür de nişanlı kızları öğleden sonraya almış, erkek çocukları da sabahçı olarak ayırmıştır.[6]

İlkokul müdürü Nevzat Çakarşimşek, nişanlı çocuklar birlikte okurken köylülerin kız çocuklarını okula göndermediklerini görmüş ve köylülerin isteğiyle devamı sağlamak için bu yola başvurulduğunu belirtmiştir. Nişanlı olmayanlar karışık okumaktadırlar. Burada, müdürün bir anısına değineceğiz.

Okul müdürü, nişanlı çocukların birlikte okuduğu za-

5 M. Tezcan, *Beşik Kertme Nişanlı Geleneği.*
6 M. Tezcan, *agy.*

man bir kız öğrenciye bir bardak vererek onu doldurup getirmesini istemiş. Bir süre sonra su gelmemiş. Öğrenci elinde boş bardağı tutarak kapının önünde bekliyormuş. Müdür çocuğa niçin doldurup getirmediğini sorunca ondan, merdivenin başında nişanlısını gördüğünü, bu nedenle aşağı inemediğini söylemiş.

Akrabalar Arası Nişanlanma

Köylüler, köyde erken nişanlanmanın genellikle komşular arasında olduğunu belirtmişlerdir. Fakat akrabalar arası nişanlamanın da var olduğunu açıklamışlardır. Esasen akrabalar arasında bu konuda öncelik tanınmaktadır. Daha çok varlıklı aileler mal bölünmesin diye akrabaları tercih etmektedirler. Çayırbağı'nın yanındaki Feti Bey köyünde akraba evliliğinin çok olduğu söylenmektedir.[7]

Tarafların Uygunluğu, Denkliği

Nişanlanacak çocuklar arasında ayrıca birbirlerine denklik aranmaktadır. Bu uygunluk fiziksel yönden olduğu gibi, toplumsal yönden de söz konusudur (boyu boyuna, soyu soyuna). Yani sosyoekonomik düzey açısından aşağı yukarı denk olan aileler birbirleriyle nişanlılık yapmaktadır. Konya Bozkır ilçesinde de aynı durum söz konusudur. Dengi bir aileden kız alıp verirler. Bir yazar, "aileler, kızını kendi isteğine bırakıp davulcuya ve zurnacıya varmasını, oğlunun da ayağını yorganından çıkarmasını istemez" diyor.[8]

7 M. Tezcan, *agy*.
8 A. Petekçi, *agy*.

Evliliğin Gerçekleşmesi

Köyde nişanlananların, hemen hepsinin evlilikle sonuçlandığı belirtilmiştir (Tezcan, 1982). Şimdiye değin köyde hiçbir nişan bozulması ya da evliliğin gerçekleşmemesine rastlanmamış. Bu durumda kuşkusuz erken nişanlılığın yukarıda değindiğimiz belirli işlevleri rol oynamaktadır. Ayrıca köy oldukça dindar. Gençlerin ana babalarına saygısı çok güçlü. Dinin gençleri yetişkinlerle bütünleştirme rolü açıkça görülmektedir. Esasen evlendikleri zaman yine baba evinde birlikte oturmaktalar. Çünkü toprak, baba üzerindedir. Birlikte ekip biçiyorlar. Bu nedenle gencin ekonomik özgürlüğü yok. Bu durum da ana babanın isteklerine gencin karşı gelememesine yol açıyor. Ayrıca kızlar bakımından ileride nişanlılarını beğenmemek gibi bir durum hiç söz konusu olmamaktadır. Çünkü kadına eş seçme hakkı verilmeyen çevrelerde kızın erkeği beğenmemesi bir şey ifade etmemektedir. Kızlar ayrıca ilköğretimden sonra okumamaktadırlar. Çünkü tarımsal eylemlerde işgücü olarak rol almaktadırlar. Özellikle afyon çapalamada kızlar çalışmaktadır. Böylece ilkokul üstü öğrenime devam için dışarıya açılmayan kızların beğeni düzeylerinde bir değişme olmamaktadır. Esasen ilkokula bile güçlükle gitmektedirler. Ana baba, gençlere sahip olup evliliği yürütmektedirler. Gençler çok genç oldukları için onları birlikte oturdukları ana babaları yöneltmektedir. Herhangi bir olumsuz durumu önleyebilmektedirler. Gençler askere gitmeden evlenmektedirler. Oysaki babaları askerden geldikten sonra evlenmişler. Köyde erkek 17-18 yaşına gelmeden kimse kız vermezmiş.

Evliliğin bozulması aynı zamanda ahlaksızlık olarak nitelenmektedir. Çocukların Kuran kursunda dinsel bilgi alışları da onların dürüst oluşlarını etkilemektedir. Nitekim hırsızlık, kız kaçırma niteliğindeki toplumsal sorunlar

köyde görülmemektedir. Ayrıca erken evliliğin, mutlulukta rolü olduğu belirtilmektedir. Taraflar birbirlerini sevmeseler de çoluk çocuğa karışınca evliliğin bozulması zorlaşmaktadır.

Genç nişanlı erkekler cinsel bilgileri akranlarından ya da kendilerinden birkaç yaş büyük arkadaşlarından öğrenmektedirler.

Çocuk nişanlılığının bozulmasına ilişkin herhangi bir olay olmadığı için mahkemeye intikal etmiş olay da olmamıştır.

Erken nişanlanmanın olumsuz işlevlerinden birisi, gencin fazla öğrenim görmesini engellemesidir. Çünkü erkek çocuğun 17 yaşında evlenmesi gerekmektedir. Evlendikten sonra köy dışına okumaya gitmesi çok zorlaşmaktadır. Esasen tarımsal bir yapıya sahip köyde okumaya rağbet azdır. Köyde şimdi İzmir'de üniversite asistanı olan bir genç, çocukken nişanlı olduğunu, fakat evliliğin gerçekleşmediğini belirtti. Çünkü kendini köy dışında iken köydeki ailesi tarafından kız tarafı ile herhangi bir ilişki kurulmadığı için sözleşme bozulmuş.[9]

Köyde rastladığım ufak yaştaki nişanlı çocuklara nişanlıları hakkında bir şeyler sorduğumda ya da nişanlı olup olmadığı konusunu sorduğumda hiçbir şeyin farkında olmadıklarını, utandıklarını, gülerek yanıt vermek istemediklerini gözledim. Fakat yaş ilerledikçe, özellikle kızların daha ağırbaşlı olduklarını köy imamı söyledi.[10]

Örneğin Kuran kursuna gelen nişanlı kızlar sadece kısa yaşmak değil, uzun atkı da örtünmektedirler. Arkadaşları da kendi aralarında oynarken nişanlılarla alay etmekteymişler. Köy imamı da Kuran kursunda nişanlı erkek ve kız çocuklarını ayırmış ve onlarla ayrı zamanlarda ders yapıyor.

9 M. Tezcan, *agy.*
10 M. Tezcan, *agy.*

Köy imamı, nişanlı öğrencilerin derslerinde daha az başarılı olduklarını ve bu geleneği benimsemediğini belirtti. Ayrıca bu geleneğin dinsel yönden de uygun olmadığını söyledi. Çünkü Peygamberimizin, nişanlılık devresinin fazla uzatılmaması gerektiğini, fazla uzatıldığında araya fitne girebileceğini öğütlediğini belirtti. Yani, bu geleneğin dinsel hiçbir yönü olmadığı gibi, dinsel görüşe de ters düşmektedir.[11]

On Yıl Sonraki Değişmeler

On yıl sonra yöreye yeniden gittiğimizde aşağıda belirtilen değişmeleri izledik. Köydeki kaynak kişilerimiz, terzi Bekir, ilkokul müdürü ve öğretmenler, köylüler ve bazı köy gençlerinden oluşmaktaydı.

Çayırbağ, şimdi bir kasaba olmuştur. Dört muhtarlık halinde mahallelere ayrılmıştır.

- Nüfus 2700'e çıkmıştır.
- Kasabaya bir ortaokul yapılmış. Fakat bir tane kız öğrenci var, o da kent kökenli. Kızlarını ortaokula göndermemektedirler. Öğrencilerin hepsi erkek. Okulda halen üç öğretmen var. Öğrencilerin başarısız olduğu söylenmektedir.

Artık tarım, yan gelir kaynağı olmuştur. Köyün % 70'i çeşitli yerlerde işçi olarak çalışmaktadır.

- Tarımsal ürün olarak, şekerpancarı, turşuluk salatalık ve haşhaş yetiştirilmektedir. Bir miktar da sebze var. Haycancılık da önemli bir orandadır.
- Köyde geniş aile yaygın. Oğlan babaya bağımlı. Kendi başına ayrı bağımsız bir hane açmamaktadır.
- Değişen noktalardan birisi de, nişanlılık yaşının yükselmesidir. Kız çocuğunu beşikteyken nişanlamak azalmış. 8-9 yaştan, 10 ya da 12'ye çıkmıştır.

11 M. Tezcan, *agy.*

Konumuzla ilgili olarak değişen en önemli sorunlardan birisi de, artık nişan bozulması olaylarına ender de olsa rastlanır olmasıdır. On yıl önce hiçbir nişan bozulması olayına rastlanmıyordu. Şimdi ise bu konuda çeşitli nedenlerle nişan bozulma olaylarına rastlıyoruz. Bozulma olayına *yaşmak atmak* deniyor. Nişanın bozulmasına ilişkin başlıca nedenler şunlar:

a) Kız evinin erkek tarafından aşırı istekleri.

b) Tarafların siyasal davranış farklılıkları. Aynı partiye oy vermemek, bozulma nedeni olmaya başlamış.

c) Kız ya da oğlan hakkında dedikodu yapılması bozulma nedeni olmaktadır.

ç) Kız ve erkeğin birbirini beğenmemesi durumunda da nişan bozuluyor.

d) Büyükler arasında çıkarların sarsılması durumlarında.

Nişanın bozulması daha çok kız tarafından olmaktadır. Orada kız daha değerli sayıldığı için. Kız tarafı, cayma durumunda erkek tarafından aldıkları giysi, mutfak eşyası gibi şeyleri geri vermektedirler. Kızın akrabaları, erkek tarafıdan verdiği armağanları bir paket halinde götürmektedirler.

Belirttiğimiz gibi, nişan bozma olayları çok ender olmaktadır. Kız erken evlenince, hemen çocuğu olmaktadır. Eşini beğenmemeyi düşünemiyor bile. Esasen kız köy yerinde babaya bağlı olduğu için onun onayladığı bir eşi reddedememektedir.

Nişanlıların birbirleriyle görüştürülmemesi hâlâ etkin. Bu konudaki kesin denetim sürmektedir. Nişanlı iken görüşmeleri günah sayılmaktadır. Dindar bir yörede de böyle bir anlayış etkin olmaktadır.

Söz kesilme, armağanlaşma, evlenme gelenekleri aynen değişmeden sürmektedir. Önce taraflar arasında "çay içmek"le söz kesilmiş olmaktadır. Çayı içilen kız, artık

okula gelmek istememektedir. Çay, kız evinde içilmektedir. İlkokul sıralarında kızın çayı içilmekte. Yani 9-10 yaşlarında çayı içiliyor. Kızlar 16-17 yaşlarında evlenmiş olmaktadırlar. İlkokuldan sonra artık evlilik beklenmektedir.

Evlenirken tarafların çarşıya çıkması arasında elbise almaya *Asbap kesme* denmektedir. Çarşıda erkek tarafı kız tarafına elbise alır. Ayrıca lokantalarda *pide yemek* âdettir.

Kız nişanlanınca, giyim kuşamı tamamen erkek tarafından sağlanıyor. Kız evine giden armağanlar, altın ve süs eşyalarından ve giyeceklerden ayakkabılardan oluşmaktadır. Ayrıca çerez ve şekerli çerez de armağanlar arasındadır. Resmi ve dini bayramlarda götürülür. Bayramlarda ayrıca kurban da götürülür.

Kız akrabasının düğününde ve bazı kandillerde de armağan götürülür. Oğlana gelen armağanlar daha azdır. Kazak, gömlek, iç çamaşırı, kolonya vs. getirilir. Fazla masraflı armağan getirilmez.

Genellikle 10 yaşında söz kesilmekte, 12-13 yaşında nişan yapılmakta, 17 yaşında evlenilmektedir.

Köyde başlık parası geleneği yok. Bu nedenle köy içinden evlenme, ekonomik açıdan da gerekli.

Başlık parası çevredeki köylerde azalmıştır. Oysaki dağ köylerinde başlık 15 milyon olmuştur. Böylece, dışarı köylerden evlilik çok masraflı olmaktadır. Üstelik, dışardan gelen kız, artık çeyiz de getirmiyormuş.

Erken nişanlılığın daha çok akrabalar arasında olduğu söyleniyor. Bu eğilim hiç değişmeden devam etmektedir. Bu konuda, kasabada görüştüğüm bir genç, Mehmet Yılmaz'dır. Kendisi 16 yaşında, Afyon Lisesi 2. sınıfta. Halasının kızı ile nişanlıdır. 13 yaşında söz kesilmiş. Nişanlısı aynı yaşta. Kız, nakış kursuna gidiyor.

Akraba evliliğinin sakıncaları anlatılıyor. Fakat çocuk yine ailesinin etkisiyle akrabası ile evlenmektedir. Bu hu-

sus da on yıl öncesine oranla değişmemiştir.

Müstakbel kaynana, müstakbel gelininin beğenmediği tarafları olursa, kızın annesine söyler ve o davranışı düzeltilmeye çalışılır.

Düğünler yine eskisi gibi devam etmektedir. Üç gün devam eden düğünler bugün gelin eve gelinceye kadar 15 milyona çıkıyormuş. Düğün giderleri arasında kızın giysileri önemli bir toplam oluşturuyor. Kadife şalvardan oluşan ve don denilen 10-15 takım giysiler, kızların çok önem verdiği armağanlardır.

Düğünün ilk günü kızlar hamama gider. İkinci gün, erkekler hamama gider. Pazar günü olan üçüncü gün ise, gelin alma günüdür. Kına gecesi Cumartesi günü yapılır. Yemekler yenir. Mevlüt okunur.

Köylüler 5 yıl nişanlı kalınca giderlerin çok olduğunu belirtiyorlar. En az 5 milyon lira harcandığını söylemektedirler. Bir köylü, oğlunun süresinin 9 yıl sürdüğünü belirtti.

Çayırbağ, fazla yenilikçi bir kasaba değil. Oldukça dindar bir halkı var. Bu eğilim hiç değişmemiştir. 10 yıl önce de böyleydi. Çocuklar, ilkokul sonrasında Kuran kurslarına gitmektedir. Erkek çocuklar, ortaokula ya da sanat okuluna gitmektedirler.

Kız öğrencilerin ilkokulda, yukarı sınıflarda devamsızlıkları artıyor. Köylü, kızının boy bosa geldiğini söyleyerek okula göndermemektedir. Bugün kasabada 2 cami imamı, 1 Kuran kursu hocası var.

Yatılı Kuran kursu kalkmış. Gündüzlü olmuş. Din hocaları, çocuk nişanlılığı konusuna genellikle karışmamaktadırlar. Bu konuya karşı gelen bir hoca köyden ayrılmak zorunda kalmış.

Nişanlı çocukların okulda aynı sınıfta ya da sabahçı ve öğlenci olmaları eskiden sorun olmaktaydı. Bugün aynı sınıfta olanlar için bir sorun yoktur. Kızı nişanlısı kollamak-

tadır. Ya da öğretmenlerin ifadelerine göre çocukların nişanlı olduğunun açıklanmama eğilimi artmıştır.

SONUÇ

Afyon ilinde çalışan ve öğrenimlerini orada sürdüren bir kısım Çayırbağlı gençler dışardan evlenmeye taraftar görünüyorlar. Böylece erken nişanlanmanın ortadan kalkacağını belirtiyorlar. Fakat onlar kendileri açısından konuya bakıyorlar. Çünkü tarım dışı gelir kaynağına ilde çalışarak sahip olduklarından, dışardan kız almanın giderlerini rahatça karşılayabilirler. Genç erkeğin bir meslek sahibi oluşu ile biraz da ailesinin katkısıyla bu işin gerçekleşebileceğini belirtiyorlar. Ayrıca evleninceye değin hazırlık da yapılabileceğini belirten bir kısım genç sadece düğün masrafıyla yabandan evlenmeye taraftar görünüyor. Oysaki köy içi erken nişanlanmalarda artık armağanların miktarı çok fazla olduğu için giderler artmaktadır. Başlık parası olmadığı halde armağanlar başlık parasını da aşmaktadır. Esasen bu durumdan köylüler de yakınmaktadırlar. Köy muhtarı, tepsi götürme ve çerez götürmeyi kaldırma girişiminde bulunarak armağan giderlerini bir miktar azaltmaya çalışmış fakat bunu başaramamış. Köylüler yine devam etmişler.

Öte yandan, köyde kendi toprağında çalışan gençler ise bu geleneğin devamında yarar görmektedirler. Çünkü geleneğin sürekliliğini sağlayan belirli işlevler ortaya çıkmaktadır. Bu işlevler:

a. Kız azlığından ilerde evlenemeyecek gençlerin eşlerini önceden sağlamak.

b. Namus anlayışıyla ilerde gelin olacak kızın sürekli olarak aynı köyde oluşu nedeniyle denetlenmesi, ahlaki vs. gibi yönlerden kızdan emin olunması.

c. Akrabalık dolayısıyla malın bölünmemesi.

ç. Başlık parası vererek yabancı köyden evlenmemek.

d. Kızın dışarıya gelin gitmesini engellemek.

e. Köyde toplumsal dayanışmayı güçlendirmek.

f. Tarımsal bir yörede erken evlenme ile çocuk sahibi olunarak işgüç sahibi olma isteği.

Gelenek, ülkemizin her tarafında yaygındır. Fakat toplumsal değişme sürecinde uygulanması azalmıştır. Bununla birlikte örnek olay olarak seçtiğimiz Çayırbağ köyü gibi uygulanan diğer yörelerdeki koşullar ve yukarda değindiğimiz işlevler nedeniyle geleneğin sürekliliği zorlanmış olmaktadır. Her ne olursa olsun, bireyin eş seçme olanaklarını ve özgürlüğünü çok erken yaşlara götürerek sınırlayan bu tür bir töreyi günümüzde benimsemek güçtür. Esasen koşullar değişmekte, özellikle kentsel kesimde aileler aynı yerde uzun süre oturmamakta, sık sık yer değiştirmekte ve çocukların evlenme konularında onların isteklerine yer vermektedirler.

On yıl sonra köye yeniden gittiğimizde bu konuda, fazla bir değişme görmedik. Bu konudaki tüm gelenekler aynen sürmektedir. Çünkü çocuk nişanlılığı geleneği, bazı işlevlerini sürdürmektedir. Bu işlevleri sürdüğü sürece de geleneğin ilerde devam edeceğini söylemek mümkündür.

Ülkemizde Geleneksel Halk Hukukunda Aileye İlişkin Uygulamalar

GİRİŞ

Hukuk, modern ve ilkel toplumlara göre farklılık gösterir. Hukukun ne olduğu konusunda çok çeşitli tanımlar yapılmıştır. Bunlardan sadece bir tanesini belirtmek bile fikir verici olabilir. Roscoe Pound'a göre hukuk, "Siyasal bakımdan organize edilmiş toplumun gücünün sistematik olarak uygulanması yoluyla yapılan sosyol kontroldür." Burada, siyasal bakımdan örgütlenmiş toplumdan, "Devlet"i anlayacak olursak çağdaş, modern toplumlarda hukuki işlemlerin yerine getirilmesi, devletin işlevlerindendir. Oysaki ilkel toplumlarda ya da devletin gücünün görülmediği bazı çağdaş toplumlarda da hukukun varlığını görmekteyiz. İşte bu hukuk, halkın geleneksel olarak yaşadıkları toplumda yaşattıkları uyguladıkları, gayrı resmi hukuk kurallarıdır. Geleneksel halk hukuku dediğimiz hukuk budur. Halkın kendiliğinden uyguladığı ve uyduğu kurallar

bütünüdür. Böylece halk kendi kendini sınırlar. Bu tür hukuk, bir toplumsal denetim aracıdır. Böylece halk, uyumlu bir biçimde hayatını sürdürür. Uyumu bozan, istenmeyen, kuralları çiğneyen davranışlar ise cezalandırılarak toplumsal düzen sürdürülür. Devletin yasaları dışında kalan ve resmi niteliği olmayan bu hukuk kurallarının kaynağı nedir? Bunlar nasıl ortaya çıkmıştır? Kuşkusuz bu husus toplumdan topluma değişir. Kimilerinde tarihsel koşullar, kimilerinde etnik yapı, kimilerinde coğrafi, kimilerinde ise dini etmenler, bu kuralların ortaya çıkmasında rol oynamıştır.

Geleneksel halk hukuku da halkbiliminin önemli konuları arasında yer almış, bu konuda halkbilimcilerce araştırmalar yapılmış ve yapılagelmektedir.

Çağdaş toplumlarda hukuk, kurumsallaşmıştır. Ayrı binalarda örgütlenmiş, kendine özgü personeli oluşmuş ve özel bir dil ile kavramlara sahip bir alandır. Oysaki geleneksel halk hukukunda bu tür öğelerin hepsinin bulunması şart değildir. Geleneksel halk hukukunda ahlaki kurallar önemli rol oynamaktadır. Bu hukuk kurallarına halk genellikle uyar. Fakat yine de yüzde yüz uyum söz konusu değildir.

İşte biz bu incelememizde daha çok ülkemizde yer alan geleneksel hukuk uygulamalarından söz edeceğiz. Bunların çoğu kırsal kesimde hâlâ uygulanmaktadır. Bölgelere göre, bölgenin etnik yapısına, organizesine göre dini uygulamalara, tarihsel koşullara bağlı olarak değişen bu uygulamalar, modern hukukun tüm ülkeye yaygınlaştırılması ile giderek etkinliğini kaybetmektedir.

Geleneksel halk hukukunu hangi kaynaklarda bulabiliriz? Bir yazarımız bu kaynakları şöyle belirtiyor.[1]

a) *Eski Türk Töresi:* İslamdan önceki Türk hukuk uy-

1 A. R. Önder, "Halk Hukukunun Kaynakları", *Türk Folklor Araştırmaları*, 1984.

gulaması.

b) *Halk Edebiyatı Ürünleri:* Mevcut atasözlerimizin, masallarımızın, halk öykülerimizin, destanlarımızın, söylencelerimizin bir kısmı tamamen hukuki niteliktedir. Kamu ve özel hukuka ilişkin birçok atasözlerimiz vardır.

c) *İslam Hukuku Kalıntıları:* Cumhuriyetten önce ülkemizde uygulanan İslam hukuku, bazı yönleriyle günümüzde halk kesiminde uygulanmaktadır. İmam nikâhı örneğinde olduğu gibi.

ç) *Bazı Yerel Gelenek ve Görenekler:* Ülkemiz birçok değişik uygarlıkların doğup yaşadığı eski bir ülkedir. Bunların kalıntısı olarak nitelendirilebilecek, günümüze kadar gelmiş bazı uygulamalar, kaynağı kesin olmamakla birlikte hâlâ mevcuttur.

İşte bu kaynaklarda halk hukukuna ilişkin uygulamalar bulabiliriz. Şimdi, değişik halk hukuku uygulamalarını ele alabiliriz.

EVLAT EDİNME GELENEĞİ

Toplumumuzda evlat edinme kurumu, yetişkin kişilerin ya da çiftlerin çocuk sevgisi, yardım isteği ve acıma duygusu gibi çeşitli nedenlerle bir çocuğu kendi çocukları gibi benimsemeleri, onu gözetip yetiştirme sorumluluğunu yüklenmeleri olarak bilinir. Evlat edinme, bir sözleşmeye, özellikle aile hukuku sözleşmesine dayalıdır. Bu konuda Medeni Kanunun 257-258. maddelerinde yer alan evlat edinme akdi geçerlidir.[2]

Evlat edinmenin kaynağında temel olarak dini inançlar rol oynamaktadır. Özellikle atalara tapma dininde ocağın sönmemesi amacıyla ortaya çıkmış, zamanla siyasal, ekonomik, sosyal, ahlaki ve duygusal amaçlar ve nedenler

2 Ü. Gürkan, "Evlat Edinme ve Beslemelerin Hukuki Durumu", *Türk Hukuku ve Toplumu Üzerine İncelemeler*, 1974.

kurumun yaşamasında rol oynamıştır. Evlat edinenler, bu yoldan çocuk sevgisini tatmin etmişler, kendilerine iyilik eden, sevdikleri kişilere servetlerini bırakmışlar ve aile adlarını sürdürmüşlerdir. Günümüzde evlat edinmeyi haklı kılan en önemli düşünce, kimsesiz, çaresiz, terk edilmiş çocukların korunmasını sağlamaktır. Bu tür çocuklar, gelişmeleri için en uygun ortam olan ailede şefkat, sevgi ve ilgi görmekte, bedenen ve ruhsal yönden sağlıklı bir kişiliğe sahip olmaktadırlar.

Evlat edinme, evlilik dışı doğan çocukların toplum dışı kalmalarını önlemiş, insanlar arasındaki dayanışma ve yardımlaşma yönünden yarar sağlamıştır.

Evlatlık kurumu, ülkemizde Cumhuriyet döneminde kabul edilen Medeni Kanun ile pozitif hukuk düzenine girmiştir. Oysaki eskiden durum farklıydı.

Eski Türklerde evlat edinme geleneği vardı. Örneğin Yakutlarda, evlat edinme, evlatlık alınan ana ve babasının izniyle olurdu. Ana babaya bu izne karşılık olarak bir miktar mal verilirdi. Öksüzler de evlat edinilirdi. Evlatlık, evlat edinen ailenin tam hukuk sahibi çocuğu olurdu. Yani aileye kan ilişkisiyle bağlı çocuk gibi mirasçı olurdu. Uygur Türklerinde evlatlık sözleşmesinin yazılı yapıldığı hakkında belgeler mevcuttur. Evlat edinenin çocuksuz olması gerekmekteydi.

Osmanlı İmparatorluğu'nda İslam hukuku geçerli olduğu için, bugünkü anlamında evlat edinme kurumuna rastlayamıyoruz.

İslamiyetten önce kadınlar nesep yönünden mirasçı olamadıklarından, erkek çocuğıu bulunmayanlar "Ahd" (yemin) yoluyla kendilerine erkek varis edinmekteydiler.[3] Ahd, iki yolla yapılıyordu. A) Hılf, B) Tebenni.

Hılf'da bir adam, diğerine "Kanım senin kanın olsun, sen bana ve ben sana varis oluruz. Sen benimle, ben de se-

3 Ü. Gürkan, *agy.*

ninle talep edebiliriz" diyerek yemin ederler, hangisi daha önce ölürse, sağ kalan, bu yemin gereğince onun mirasçısı olurdu. Tebenni ise, tam anlamıyla evlat edinmeyi karşılamaktaydı. Bir adam, başkasının oğlu için "Bunu oğul edindim ve bundan böyle bu oğlanın nesebi babasından değil bendendir" deyince, artık çocuğun nesebi, tebennide bulunana, yani evlat edinene nisbet edilir ve onun mirasçısı kabul edilirdi. Taraflar arasında gerçek bir akrabalık yarattığından, tebenni, bir evlenme yasağı oluştururdu. Tebenni, İslamiyetin ilk yıllarında da uygulanmıştır.

Evlat edinme, Kuran tarafından yasaklanmıştır. Ahzab suresinin dördüncü ayeti "Allah evlatlıklarınızı oğullarınız kılmamıştır. O, sizin ağzınızda lafızdır" hükmünü koymuştur. Evlatlıklar da miras dışı bırakılmıştır.[4]

Tebenni, hukuki sonuç doğurmasa bile Osmanlı İmparatorluğu'nda yaşamakta devam etmiştir.

Medeni Kanuna göre en az kırk yaşında olan kadın erkek, herkes evlat edinebilir. Evlilik dışı çocuklar, akrabalar, evlat edinilebilir.

Toplumumuzda ayrıca "Beslemelik" adı altında yaşayan ve tamamen geleneksel hukuka giren bir uygulama da vardır. Varlıklı aileler, yoksul ailelerin çocuklarını ya da öksüz, yetim çocukları küçük yaşlarda "Besleme", "Evlatlık" gibi adlar altında yanlarına alıp, hizmetleri karşılığında bakıp yetiştirmişler, büyüyünce evlendirmiş ya da iş güç sahibi etmişlerdir. Bazı aileler, bunları bir miktar okutmuşlardır. Bu tür çocuklara evlat muamelesi yapılmamış olsa da, hiç olmazsa hizmetçi muamelesi yapılmamıştır. Fakat bazı aileler, beslemeleri de kendi çocukları gibi saymışlardır. Yardımsever kişiler, "Evlatlık" olarak yanlarına aldıkları bu çocukları sefaletten, terk edilmişlikten, suç işlemekten kurtarmışlardır. Fakat toplumumuzda bir kısım besleme kızlar da köylerden devşirilerek, boğaz toklu-

4 Ü. Gürkan, *agy.*

ğuna evlerde çalıştırılmış, evin çocuklarına baktırılmış, ağır işlerde çalıştırılmış hizmetçiler niteliğindeydiler. Bu tür aileleri, komşuları daima kınamışlardır.

Besleme olarak alınan çocuğun ana babasına, yakınlarına ya da kendisine aylık olarak bir miktar ödeme yapılır. Beslemelerin durumu, Medeni Kanunda yer alan evlatlıktan tamamen farklıdır. Beslemenin hukuki durumu, onun ana babası ile beslemenin çalıştığı ailenin yaptıkları bir anlaşmaya dayalıdır. Beslemeleri yanında bulunduranların borç ya da sorumlulukları vicdani olup, yaptırımını ahlak kuralları oluşturur. Hukukçuların çoğu, beslemelerin hukuki durumunu Borçlar Kanunu 314. maddede sözü edilen hizmet akdi olarak görürler.

BOŞANMA

Geleneksel hukukumuzda boşanma, İslam Hukuku ile Medeni Hukuk ayrımına göre farklılaşır. Köylerimizde İslam Hukukunun uygulandığı yörelerde boşanma, temel olarak kocaya tanınmış bir haktır. Koca, bu hakkını keyfi bir biçimde kullanabilir. Boşanmada hiçbir resmi müdahale söz konusu değildir. Kocanın "boş ol" biçimindeki iki sözü boşanmak için yeterlidir. Oysaki modern hukuk sistemlerinde boşanma, eşlerin sağlığında onlardan birinin ya da her ikisinin istemi üzerine, yasada saptanmış olan belli nedenlere dayanarak mahkemece verilecek bir karar gereğince elde edilir. İşte günümüzde geçerli olan boşanma kuralları, Medeni Kanuna göre böyle bir anlayışı temsil etmektedir.

İslam hukuku da boşanmayı kabul etmiştir. Yalnız, önemli nedenlere dayanmayan boşanma, günah sayılmıştır.

İslam hukukunda boşanma, "Talak" kavramı ile ifade edilir. Talak, hukukta kocanın tek taraflı iradesiyle hiçbir

neden göstermeksizin ve hiçbir resmi makama başvurmaksızın evlenmeye son verme yetkisini ifade eder. Bu nedenle modern hukuka ters düşer.

Köylerimizde boşanma oranı kentlere göre azdır. Bunun kültürel, toplumsal pek çok nedeni vardır. Bunlardan birkaçına değinelim.[5]

a) Kırsal kesimde evlenme, sadece iki bireyi değil, fakat iki hane halkını ilgilendiren bir husustur. Böylece boşanma da iki hane halkını ilgilendirir, eşler, akrabalarından habersiz boşanma kararı alma yetkisine sahip değildir.

b) Akraba evliliklerinde yine, tarafların akraba oluşu boşanmayı engeller.

c) Verilen başlık parası, erkeğin boşanma isteğini engeller. Yeniden başlık parası vererek evlenemeyeceği için boşanmayı göze alamaz.

ç) Çokeşli evliliğin mevcut olduğu kırsal yörelerde boşanma gerekli değildir. Eski eşinin evden ayrılmasına gerek kalmadan erkek yeni bir kadını eve getirebilir.

d) Kırsal kesimde eşlerden birinin boşanması, ikinci evlilik yapma şanslarını azaltır. Bu husus, kadın için daha geçerlidir.

e) Köyde toplumsal normların açıklığı, güçlü oluşu, toplumsal denetimin etkin oluşunu gerektirmiştir. Toplumun türdeş, tek türden oluşu da evlilikte istikrar sağlamakta ve boşanma azalmaktadır.

f) İslam geleneğine göre evliliğin kutsallığı da boşanmayı engellemiştir.

g) Medeni Kanunla boşanma, bir ölçüde güçleşmiştir. İslam hukukuna göre uygulamada çok kolay olan boşanma, Medeni Kanuna göre zorlaşmıştır. Bu nedenle de kırsal kesimde boşanma azalmıştır. Erkeğin, kadına para vermek zorunda oluşu da bu hususta rol oynamaktadır.

---

5 N. Berkes, *Bazı Ankara Köyleri Üzerine Bir Araştırma,* Ankara, 1940.

ÇEYİZ SENEDİ

Anadolu'nun birçok yerinde çeyiz sergilemesi geleneği vardır. Çeyiz sergileme, bazı yerlerde kızın evinde, bazı yerlerde düğün sırasında damadın evinde yapılır. Rize dolaylarında düğün günü düğün evine komşular gelirler, çeyizi görürler. Rize'de Cumaya rastlayan bu güne "Paça Günü" denir. Isparta Barla bucağında yine Cumaya rastlayan bu güne "Gelin ertesi" denir.[6] Komşu kadınlar damadın evine çeyiz görmek için davet edilir. Çeyizin tören havası içinde sergilenmesinin amacı kanıt saptanmasıdır. Yani boşanma durumunda anlaşmazlık çıktığı zaman kızın eşyasının kanıtlanması için tanık hazırlanmış olmaktadır. Bu işlem, bazı yerlerde yazılı olarak yapılır. *Çeyiz senedi* hazırlanır.[7] Senet niteliğindeki bu kâğıtta, çeyiz olarak verilen malların tek tek miktarı yazılıdır. İki taraftan kurulan bir heyet önünde imzalanır ve anlaşmazlık konusunda resmi bir belge yerine geçer. Bu listelerde miktarlar yüksek tutulur. Sarıkamış Başköy'deki düğünlerde "Teçhizat varakası" düzenlenir.[8] Gelinin ve damadın eşyası ayrı sütunlar halinde yazılır, her birine kıymet konur. Altını iki tarafın vekilleri ve şahit sıfatıyla imam ve muhtar imzalarlar. Bu belge, başanma durumunda gelinin eşyasını alıp götürebilmesinin sağlanması amacıyla yapılır.

MİRAS UYGULAMALARI

Ülkemizde Medeni Kanunun yürürlüğe girmesinden önce miras, şeriat hükümlerine göre dağıtılmaktaydı. Mal, kız ve erkek kardeşler arasında farklı biçimde dağıtılırdı. Aslında bu, çok karmaşık bir sistemdi. Birkaç örnek verelim: Ölen kişinin bir karısı ve üç oğlu varsa bu dört hisse, ferai-

6 S. Kazmaz, "Milli Hukuk ve Folklor", *Türk Folklor ve Halk Edebiyatı*, 1984.
7 M. Tezcan, *Kültürel Antropoloji Açısından Başlık Parası Geleneği*, 1981.
8 P. Magnarella, *The Peasant Venture*, 1979.

ze göre şöyle pay edilirdi: 1/4'ü karısına, diğer pay oğullara eşit olarak dağıtılırdı.

Bir başka örnekte, tek oğul ve karısı varsa 8 pay kabul edilir, 1/8'i kadına, geri kalan 7 pay oğula düşerdi.

Yine bir örnekte, ölenin babası, karısı ve iki oğlu varsa, 48 hisse üzerinden, 6 hisse karıya, 8 hisse babasına, 17'şer hisse de oğullarına düşerdi. Elazığ Hal Köyü'nde kız çocuğa yarım, oğula bir hisse, eşe ise 1/8 hisse düşen bir uygulama vardı. Ayrıca, tek kız çocuğu olan ailelerde malın 3'ü kıza, 1'i de ölenin erkek kardeşine, yani amca ve oğulları gibi erkek tarafı akrabalarına verilirdi.

Türk Medeni Kanununun kabulü ile erkek ve kız evladın aynı oranda miras alması kabul edilmiştir.[9] Gerçeklikte bu böyle olmaz. Fakat kızlara yine de daha az pay verilir. Bazı köylerde geleneksel olarak muhtar, imam, köy ileri gelenleri bir araya gelerek mülkü oğullar arasında eşit olarak bölerler. Yahutta bazı köylerde akraba ve büyüklerden oluşan bir heyet önünde mal paylaşılır. Kızlara da uygun bir miktar verirler. Bu miktar, daima erkeklerinkinden azdır. Çünkü kız, babasının malını alıp el oğluna götürecektir. Bu durum baba ocağının yoksullaşmasına neden olur. Eğer kızlar itiraz ederlerse mahkemeye başvurarak eşit haklarını alırlar. Fakat bu işin uzun sürmesi, kentten takip edilmesi nedeniyle kendi aralarında çözümlemeleri daha yaygındır. Bununla birlikte, son yıllarda kızların mahkemeye başvuruları artmıştır. Mahkemeye başvuranlar eskiden çevre tarafından da ayıplandığı için, kızlar haklarına razı oluyorlardı. Kız, kendi hissesini satmak isterse, oğlan kardeşleri para ya da menkul eşya vererek onun hissesini satın alırlar. Köyden kente gidenlerin bir kısmı ise tarla ve bahçedeki haklarından vazgeçerek hisselerini kardeşlerine bırakmaktadırlar.

Sonuç olarak, mirasın eski yasaya göre bölünüşü ile

9 A. Eserpek, *Sosyal Kontrol, Sapma ve Sosyal Değişme.*

yeni yasaya göre bölünüşü arasında büyük bir fark yoktur. Yani bu konuda yasadan çok, gelenekler egemendir. Örneğin Ankara köylerinde çocukların annesi, malın daima dörtte birini alır. Kız evlada para ve eşya verilir. Tarla ve ev vermek istenmez. Erkek çocukların pay alırken eşit alışlarında yaş farkı gözetilmez.

Mal üleşmelerde ailelerde sık sık kavgalar, kırgınlıklar olur. Bu konularda cinayetler bile işlenir. Baba malı çok değerli sayıldığı için herkes payını almak ister. Mal bölüşümü konusundaki kırgınlıklar, ağız kavgaları yıllarca sürüp gider.

Bazı köylerimizde hayatta iken malının bir kısmını varislere bölmek geleneği vardır.

YASAK İLİŞKİLER

Yasak ilişkiler daha çok, evlilik dışı ilişkilerdir. Köylerimizde metres hayatına kesinlikle müsaade edilmez. Fakat sadece dini nikâhla evlenmiş aileler toplumumuzda azalmış olmakla beraber, yine de mevcuttur. Bunlar arasında yasa nazarında meşru evlilik sayılmaz. Fakat köylü bu tür evlilikleri meşru sayar. Köyde gayrı meşru ilişkilere yer verilmemesinin bir nedeni dinidir. Müslümanlık bu tür ilişkileri kabul etmez, günah sayar. Ayrıca bu konularda toplumsal denetim oldukça güçlüdür. Toplumun bu tür ilişkilere geleneksel olarak da hoşgörüsü yoktur. Ayrıca bu tür ilişkiler, yasal engellerle de sınırlandırılmıştır. Bu nedenle köylerde bu tür ilişkiler olsa da, genellikle gizli olarak yapılır. Açıktan açağa yapılmaz. Örneğin zina yapan kadının durumu açığa çıktıktan sonra artık o köyde kalması mümkün değildir. Bu tür ilişkilerde bulunan erkeklere de iyi gözle bakılmaz, ayıplanır. Bu yüzden köylerde cinayetlere ve kavgalara rastlayabiliriz. Bekâr gençlerin sevişmeleri de açıktan açığa olmaz.[10]

10 N. Erdentuğ, *Hal Köyü'nün Etnolojik Tetkiki*, 1956.

EVLENME HUKUKUNA İLİŞKİN GELENEKSEL UYGULAMALAR

Evlenme hukuku çok geniş ve farklı uygulamaları olan bir konudur. Burada en yaygın olan birkaç örneği ele alacağız.

a) *Kız Kaçırma:* Ceza yasamızda kız kaçırma yasaklanmıştır. Bununla birlikte geleneksel olarak bu yola hâlâ başvurulmaktadır. Kızın babasının istediği başlı parasını veremeyen genç, ya kızla anlaşacak ya da onu zorla kaçırarak evlenmesi olayıdır. Burada ekonomik etmenler rol oynamaktadır. Genç, başlık parasını verecek ekonomik güce sahip değildir. Bir başka neden de, kızın ana babasının damat adayını beğenmemeleri ya da çeşitli nedenlerle ona vermek istememeleridir. Kız da anne babasının seçtiği adayı beğenmez ve kendi seçtiği gençle kaçar.[11]

b) *Çok Eşli Evlilik:* Geleneksel hukukta İslam dinine göre bir erkeğin birden çok kadınla evlenebilmesi mümkün olduğu için modern hukuka ters düşen bir evlilik biçimi olan çok eşli evlilik uzun yıllar ülkemizde uygulanmıştır. İmam nikâhı ile birden çok kadınla evlenmek mümkün olmuştur. Halk bu tür evlilikleri meşru saymıştır. Devlet de zaman zaman çıkardığı çeşitli yasalarla bu tür evliliklerden doğan çocukları meşru saymış ve nüfusta ana ve babaları üzerine yazılmalarını sağlamıştır.[12]

SONUÇ

Görüldüğü gibi Türk toplumunda geleneksel hukuk uygulaması son derece zengin ve çeşitlidir. Kuşkusuz bunda tarihsel geleneğimiz, Anadolu'nun sosyal ve etnik yapısı, din, geniş rol oynamıştır. Burada ele aldığımız örnekler

11 İ. Yasa, *Türkiye'de Kız Kaçırma Gelenekleri*, 1962.
12 A. Eserpek, *age.*

kuşkusuz tam değildir. Sadece çok belirgin olan temel örnekleri ele aldık. Anadolu'nun çeşitli yörelerinde bu konuda daha nice örnekler vardır. Bunun için bu alanda bilimsel araştırmalara gereksinimimiz var. Bu konuda çalışmalar yapılmamıştır.

Şu da bir gerçektir ki, toplumsal değişme süreci içerisinde mevcut geleneksel değerlerimiz de değişmekte ya da ortadan kalkmaktadır. Bu alanda toplumumuz geliştikçe modern hukuk uygulamaları yaygınlaşmaktadır. Bununla birlikte, hâlâ yaşayan geleneksel halk hukukumuzu saptamak, onu yeterince anlamak ve yorumlamak Türk kültürü için gerekli bir uğraşı alanıdır. Özellikle geleceğe yönelik hukuk düzenlemeleri çalışmalarında toplumumuzun bu alandaki deneyimlerinden yararlanmamız bakımından geleneksel halk hukukunun saptanmasında yarar vardır. Milli kültür temeline dayalı, toplumla uyum halindeki yasalar, kuşkusuz huzur, mutluluk, hak ve adaletin gerçekleştirilmesi açısından önemli bir role sahiptir. İşte bu nitelikteki yasaların kaynağı, geleneksel halk hukukudur. Milli hukuk gerçekleştirilmesi çabalarında geleneksel halk hukukunun bilimsel yöntemlerle değerlendirilmesi gerekir.

Aileler Arası Çatışmalar: Kan Davaları

Geleneksel halk hukukunun en belirgin örneklerinden birisi, kan davaları geleneğidir. Temel olarak ilkel topluluklara özgü bir gelenek olan kan davaları bugün ülkemizin bazı bölgelerinde hâlâ görülmektedir. Kuşkusuz bu olayların sürüp gitmesinin sosyolojik nedenleri vardır. Bu nedenler de hiçbir zaman tek bir nedene bağlı olmayıp çeşitli biçimlerde görülmektedir. Böylece olayın kendisi de çok boyutlu bir süreç olarak karşımıza çıkmaktadır.

Olayı şöyle tanımlayabiliriz: "Bir aile, kabile veya aşiretin üyelerine karşı başka bir aile, kabile veya aşiret üyelerinin çeşitli nedenlerle duydukları kin dolayısıyla birbirlerinin hayatlarına son vermeleridir.[1]

Ülkemizin özellikle Karadeniz, Doğu ve Güneydoğu bölgelerinde yoğunlaşan bu olayları az da olsa İç Anadolu ve Güney Anadolu'da görmek mümkündür.

---

1 M. Tezcan, *Kan Gütme Olayları Sosyolojisi.*

NEDENLER

Çok karmaşık bir süreç olan olayın, önce ilk başlangıç nedenleri üzerinde durmak gerekir. Bu nedenler konusundaki genellemelerimiz bize önleme araçlarının saptanması bakımından yararlı olacaktır. Başlangıç nedenlerini şu boyutlar etrafında toplamak mümkündür:

a) *Ekonomik Boyutlar:* Elimizde bulunan kısmi araştırma sonuçlarına göre olayı başlatan ilk nedenin büyük bir çoğunlukla toprak anlaşmazlıkları olduğu anlaşılmaktadır. Bunlar aynı toprak üzerinde mülkiyet iddiaları, tarlaların sınır anlaşmazlıkları, sulardan, otlaklardan yararlanmada anlaşmazlık biçimlerinde görülmektedir.[2]

Ayrıca bu bölgelerdeki işsizlik durumu da kan gütmenin sürmesini etkileyen ekonomik nedenler arasındadır. Çünkü belirli bir iş güçle meşgul olma, sürekli olarak bir işte çalışma, bu gibi olayların unutulmasına, yeniden canlanmamasına yol açmaktadır. İşi gücü olmayan kimselerin boş zamanları içerisinde böyle konuları konuşup olayların canlanmasına yol açtıkları söylenebilir.

Ayrıca, işsizliğin yarattığı sinir gerginliği de bireylerin ufak ağız kavgalarının kanlı dövüş halini almasına yol açmaktadır.

Yine bu bölgelerdeki yoksulluk, olayların sürekliliğini sağlayan diğer ekonomik nedenler arasındadır. Örneğin bir ot yığınının (lod) kasten yakılması yüzünden hayvanların kışın yiyeceksiz kalmasıyla iki taraf kanlı çatışmalara girmektedir.

b) *Toplumsal Boyutlar:* Önce, kız kaçırmalardan ortaya çıkan olaylar bir toplumsal neden olarak görülmektedir. Kan güdülen bölgelerdeki başlık miktarının, düğün ve çe-

2 M. Tezcan, *age*, s. 32 vd.

şitli armağan isteklerinin fazla oluşu ve kız ailesinin kızlarını onun istediği kimseye vermemeleri, kız kaçırmaları doğurmakta, böylece kaçıran tarafla kız ailesi silahlı çatışmalara girişerek kan gütmeye yol açmaktadırlar.[3]

Kadın kaçırmalar ve zinalar da toplumsal görünümün başka biçimleridir.

Çevre teşviki, olayın sosyolojik yönlerinden birisi de, çevrenin kan güden kimseleri çeşitli biçimlerde öç almaya tevşik etmesidir. Öç alma, bir şeref meselesi olarak görülmektedir. Babasının veya en yakın bir akrabasının öcünü almayan kimse artık o çevrede şerefli ve haysiyetli olarak yaşayamaz. Çünkü çevrede daima kınanır, ayıplanır, hor görülür, kendilerine kız bile verilmez. Bir toplulukta adam yerine konup sözleri dinlenmez, kadın yerine konurlar. Üstelik bu kişiler yiğit, mert ve erkek olmamakla suçlandırılırlar.

Çevrenin teşvik ve değerlerini ifade eden şu sözler oldukça ilginçtir: "Kısas kıyamete kalmaz; gün geçer, kin geçmez; kardeşinin kanını yerde bırakmadı; kanla ödenir kan..."

Namus-şeref anlayışı da toplumsal nedenlerin diğer bir görünümüdür. Öyle ki birey, ailesinden annesi, karısı, kız kardeşine karşı gelebilecek herhangi bir olayda (küfür, laf atma, dedikodu vs.) namusunu temizlemek için gerektiğinde hayatı pahasına da olsa suç işleyebilmektedir. Bu durum da kan gütme olayına yol açmaktadır. Çünkü namus, Türk değerler hiyerarşisinde en başka gelenler arasındadır.

Silah taşıma geleneği- Karadeniz, Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu'da genellikle bireyler yanlarında silah taşır ve evde silah bulundururlar. Hatta çocuklara küçük yaşlardan itibaren silah kullanma öğretilir. Bu durum köylünün güvenlik kaygılarından ortaya çıkmaktadır. Devlet güçlerinin gerektiği biçimde ulaştırılamadığı yerlerde halk,

3 M. Tezcan, *Kage,* s. 37 vd.

zorunlu olarak kendisini bizzat korumak için silaha sarılmaktadır.

Nüfuzlu kimseler, yine devletin kendi varlığını etkin olarak gösteremediği bölgelerimizde ağa, şeyh, aşiret reisi gibi kişiler kendi çıkarları açısından egemenlikleri altındakileri kan gütme olaylarına kadar götürmektedirler.

Ağaların, aşiret reislerinin nüfuz bölgelerini artırmak için birbirleriyle sürekli olarak mücadelelerinde halkı aracı olarak kullanmaları kan gütmelerin sürekliliğini sağlamaktadır. Bu mücadeleler zaman zaman açıktan açığa, zaman zaman da perde arkasında gerçekleşmektedir. Yanlarında bulunan yanaşmalar da ayrıca bu olaylara karışarak hayatlarını feda etmek zorunda kalmaktadırlar.

Ayrıca, aynı aşiret veya aile içinde kökeninde ekonomik sorunların yer aldığı önder olma isteği de kan gütmelere yol açmıştır. Özellikle Güneydoğu Anadolu bölgesindeki olaylar bu türdendir.

Yine, az da olsa bazı köylerde çeşitli partilere mensup kişilerin particilik yüzünden kan gütme olaylarına sürüklendikleri de bir gerçektir.

c. *Hukuksal Boyutlar:* Kan davalarının ilkel topluluklarda ve gelişmemiş bölgelerde görülüşünün nedenlerinden birisi de devlet otoritesinin buralarda kendisini güçlü olarak gösterememesidir. Böyle kamu otoritesinin veya devlet gücünün suçluyu yakalayıp cezalandırmak olanağı bulamadığı zamanlarda halk bizzat suçluyu cezalandırmak yoluna gitmiştir.

Kan gütme bölgelerimizde kaatiller hemen cezaya çarptırılamamaktadırlar. Suçlular güvenlik güçlerinin yetersizliğinden dolayı yakalanamamakta, dağa çıkmakta ya da yargılanmaları yıllarca sürmektedir. Bu durum, karşı tarafın öç duygularını tahrik etmektedir. Hatta sık sık çıkarılan af yasaları da bu duygunun tahrik ve körüklenmesinde

önemli bir rol oynamaktadır. Çünkü kısa bir zaman sonra katilin elini kolunu sallayarak köyde dolaşmasına karşı taraf tahammül edememektedir. Örneğin 1968 yılında Urfa'da her 1100 köylüye ortalama bir jandarma düşmesi bu konuda bize bir fikir verebilir.[4]

ç. *Eğitsel Boyut:* Olayın temel boyutlarından birisi de bu bölge halkının tamamen cahil olmasıdır. Araştırma sonuçlarımız, bize, olaya karışanların çoğunun cahil veya ilkokuldan ayrılmış olduğunu göstermiştir. Böylece eğitim yetersizliğinden kendi dar dünyalarında doğal duygularıyla baş başa kalan bu insanlar hırçın ve haşin olmaktadırlar.

Başka bir araştırmada da 73 hükümlüden 19 tanesinin okur yazar, 35'inin ilkokul mezunu olduğu belirtilmektedir.[5]

Nedenleri çoğaltmak mümkündür. Fakat en belirgin olanları bunlardır. Bu nedenlerin dışında az da olsa, çocuk kavgalar, kumar, kadınların kavgaları, gasp, kaza, tavuk, köpek vs. hırsızlığı, bağdan bir salkım üzüm koparma gibilerini de eklemek mümkündür. Bununla birlikte, nedenler aslında iç içedir. Örneğin temelde ekonomik nedenin bulunduğu bir olaya kadın da girmiş olabilir.

ÖNLEME

Görüldüğü gibi olay çok boyutlu, ülkemizin diğer toplumsal sorunlarına ilişkin çok yönlü bir görünüm içersindedir. O halde tek bir nedenle kan davalarını açıklamak mümkün değildir. Bu yüzden bu konudaki önlemleri ileri sürerken çok yönlülüğü göz önünde bulundurmak gerekir. Anadolu'nun pek çok bölgesinde, çeşitli nedenlerle adam öldürme olaylarına rastlamaktayız. Fakat bunlar hiçbir za-

4 M. Tezcan, *age*, s. 45.
5 A. Ünsal, "Kan Gütme Geri Kalmışlığın Alın Yazısı mı?" *Cumhuriyet Gazetesi*, 13 Haziran 1973.

man kan gütmeye dönüşmemektedir. Oysaki kan gütme bölgelerinde herhangi bir cinayet kan gütmeye dönüşmektedir. Çünkü yukarıda belirttiğimiz çeşitli boyutlar olayların sürekliliğini sağlamaktadır. Özellikle bölgenin değerler sistemi olayları geniş ölçüde tahrik etmektedir. İşte bu değerler sistemi olayın başlangıcını oluşturan tek nedeni desteklemektedir.

Olayın çok yönlü oluşu, bir tek önlemin değil, pek çok önlemin alınmasını gerektirir. Öncelikle devletin bu bölgelerdeki feodal kalıntıları ve ilişkileri ortadan kaldıracak köklü önlemlere gitmesi gerekir.

Aslında önlemlerden söz ederken her şeyden önce kan gütme bölgelerini olanakların elverdiği ölçüde kentle bütünleştirmek gerekir. Zira kentsel bölgelerde böyle olayların görülmediği bir gerçektir. Yapılan köy araştırmalarında bu hususun doğrulandığı görülmektedir. Örneğin, Diyarbakır'da iki köyde yapılan bir araştırmanın bulguları şöyledir: Kente 21 km. uzaklıkta çok yakın bir köyde kan gütmenin gerekli olduğunu savunanların oranı % 16.9, savunmayanlar % 78.8'dir. Kent etkisinin daha az olduğu kapalı bir köyde ise kan gütmeyi gerekli görenler % 93.1, görmeyenler % 4.6'dır.[6]

Devletin alması gereken önlemleri başlıca şu noktalar etrafında toplayabiliriz:

a. *Devletin ekonomik alandaki önlemleri öncelikle şunlar olabilir:*

- Toprak reformunu öncelikle gerçekleştirmek,
- Toprak-insan ilişkilerini hukuksal güvenceye bağlamak,
- Tapu kadasto hizmetlerinin özellikle kırsal ve kan gütme bölgelerinde öncelikle ele alma ve hızlandırma yolu-

6 F. Başaran, *Diyarbakır Köylerinde Vaziyetalışların (Attitudes) Değişmesiyle İlgili Psiko-Sosyal Bir Araştırma.*

na gitmek gerekir. Çünkü sınırların belirsizliği önemli bir çatışma nedeni olmaktadır. Örneğin ülkemizde taşınmaz malların ancak % 30'unun tapuda kayıtlı olduğu, % 70'inin ya kayıt dışı ya da kayıtlı olmasına rağmen hukuki bir değer taşımadığı, ayrıca tapuda kayıtlı olan taşınmaz malların % 90'ının il ve ilçelere ait olduğu bilinmektedir.[7] Bu durumda özellikle kırsal kesim açısından durumun ciddiyeti ortadadır.

• Ağa-köylü ilişkisini hukuksal anlamda işçi-işveren ilişkisi haline getirmek.

• Bu bölgelerde işsizliği önleyici önlemlere öncelikle yer vermek gerekir. Özellikle tarım dışı çalışma olanaklarının sağlanması önem kazanmaktadır. Bölgenin özelliklerine göre hammaddesi oralardan elde edilebilecek köy el sanatlarının teşviki gerekir.

• Üçüncü beş yıllık kalkınma planında öngörülen doğuya yatırımların yoğunlaştırılması ile ilgili hükümlerin tümünün uygulanması ve gerçekleşmesi.

b. *Hukuksal alanda devletin alması gerekli önlemler ise:*

• Bu bölgelerde suçluyu hemen yakalayıp adalete teslim etmek için güvenlik güçlerinin nicelik yönünden artırılması veya yeterli sayıya çıkarılması.

• Silah kaçakçılığı ve silah taşıma ile ilgili yasaların etkin olarak uygulanması.

• Adalet reformunun gerçekleştirilmesi.

• Kan gütme suçundan yargılananlara ölüm cezasının verilmemesi. Bu konudaki 450/10 cezanın değiştirilmesi gerekir. Çünkü böylece özellikle bu konudaki çocuk suçluluğu da azaltılabilir. Bilindiği gibi sanık, kan gütmede ölüm cezası ile yargılandığı için öç alma işini 18 ve daha aşağı yaşlardaki çocuğuna yaptırıyor. Çünkü çocuk daha az ceza alıyor. Bu nedenle kan gütmeden yargılanan çocukların bu ceza indirimlerinden yararlandırılmaması ge-

7 Necati Mutlu, *Köy ve Köylü Sorunları*, s. 75.

rekir.

Suçun çocuklara ilişkin işletilme nedenleri arasında, büyüklerin cezaevine girmelerinin aileleri ekonomik ve sosyal yönden zayıflatacağı kaygısı da yer almaktadır. Ayrıca çocuklar, intikam duygusuna ve telkinlere daha çabuk kapılmaktadırlar. Diğer yandan ailevi sorumluluklarının fazla olmayışı onları suç işlemeye sevk eden etmenler olmaktadır.

• Çocuğu azmettirenlerin de mutlaka cezalandırılması yoluna gidilmelidir. Çünkü şimdiye değin hakimlerimiz azmettirenleri genellikle cezalandırmamaktaydılar.

• Af yasalarının sık sık çıkarılması ülkemizde suçların artmasına yol açmaktadır. Bu nedenle af yasalarının çok seyrek, ancak fevkalade hallerde çıkarılması gerekir.

c. *Eğitsel önlemler:* Araştırmamız sonucunda kan güdenlerin % 99'unun cahil olduklarını gözönünde bulundurulursa bu bölgelere eğitim hizmetlerinin yoğun bir biçimde öncelikle götürülmesinin önemi ortaya çıkar. Ancak eğitilmiş kimseler insanlık değerinin en yüksek ve sonul bir değer olduğunu kavramaktadır. Olaylarda eğitimli kişilerin bulunmaması bu yargımızı doğrulamaktadır. Esasen eğitim hizmetlerinin bu bölgelerde artırılması, olayların önlenmesinde etkin bir öğe olabilir. Çünkü eğitilen kişilerin dünya görüşleri olumlu bir biçimde değişmektedir. Örneğin Karadeniz'deki Edilli Köyünde yapılan bir araştırmada, "sizce kan davası güdülmesi gerekli midir?" sorusuna okuma yazma bilmeyenlerin % 92.3'ü "gereklidir", % 7.7'si "gerekli değildir" yanıtını vermiştir. Oysaki okuma yazma bilenlerin % 55'i "gereklidir", % 25'i "gerekli değildir" yanıtını vermiştir.[8] Bu bölgelerdeki yoksul halkın çocukları için açılan yatılı bölge okullarının sayısının artırılması ve aynı okul biçiminin daha üst düzeylerde de kurulması (or-

8 V. Emiroğlu, *Edilli Köyünün (Akçakoca) Kültür Değişmesi Bakımından İncelenmesi*, s. 121 vd.

ta, lise gibi) yoluna gidilebilir. Kan gütme bölgelerimize baktığımızda oralarda okur yazarlık oranının çok düşük olduğunu görürüz.

Okullar ve kitle iletişim araçları yoluyla bu geleneğin ilkelliği üzerinde etkin bir biçimde durulabilir.

Bu bölgelerde eğitimden daha önce nasibini alamamış, yetişkinlere dönük halk eğitim hizmetlerinin hızlandırılması ve eğitimcilerin bu konulara derslerinde geniş ölçüde değinmeleri gerekmektedir. Halk eğitimi merkezleri, er eğitim merkezleri bu konuların işleneceği önemli kurumlardır.

Yetişkin eğitimde özellikle kadın eğitimine önem vermek gerekiyor. Çünkü ülkemizde kadınların daha az eğitilmiş olmaları gerçeği ortadadır. Ayrıca bu konu bakımından da kadın eğitimine önem vermenin gereği bir kere daha ortaya çıkıyor. Çünkü genellikle kadınlar, evin erkeklerine ve çocuklarına öç almaları için telkinlerde bulunmaktadırlar. Örneğin her zaman ve her fırsatta çocuğa babasının ya da bir yakınının öcünü almasını sözlü olarak telkin etmektedirler. Yine, ölen kimsenin kanlı gömleklerinin zaman zaman sandıklardan çıkarılıp çocuğa gösterilmesi, ölenin herhangi bir eşyasının ya da fotoğrafının çocuğa gösterilmesi, çocuğa armağanlar vermek ve ağlayarak gözyaşlarıyla onları tahrik etmek de yine kadınlar tarafından yerine getirilmektedir.

Yine bu konuda sosyal hizmet uzmanları da kişisel çalışma ve grupla çalışma tekniklerinden yararlanarak toplum kalkınması birimlerine atandıklarında bu konuya eğilebilirler. Bunlar taraflarla konuşup olayın ilkelliğini, sonuçlarını tartışarak önleme konusunda hiç değilse eğitici yönden rol alabilirler. Ayrıca bu uzmanlar, bölgenin ilginç geleneklerinden de yararlanabilirler. Örneğin, Güneydoğu ve Doğu Anadolu bölgelerinde çok görülen Kirvelik denen bir sanal akrabalık biçimi vardır ki bu uzmanlar

düşman tarafları kirvelik yoluyla birbirleriyle akraba yapmaya gidebilirler. Kan akrabalığı kadar önemli sayılan bu ilişkide taraflardan biri, diğerinin çocuğunu sünnet olurken tutmaktadır. Kirveler birbirlerine sıkıntılı hallerinde, çocukların evlenmelerinde, okutulmalarında, yaşamın tüm aşamalarında daima yardım ederler. Kirvelik aşiretler arasında da yapılabilir. Böylece iki aşiretin tüm üyeleri birbirleriyle kirve olurlar. Artık kirve olan iki aşiret birbirleriyle kan gütmezler. Böylece, kirveliğin, anlaşmazlıkları sona erdiren uzlaştırıcı bir işlevi vardır. İşte sosyal hizmet uzmanları bu konuda tarafları kirve olmaya davet eden aracı olabilir.

Din görevlilerinin de özellikle bu bölgelerdeki halka gerek camilerde, gerekse halkla birlikte oldukları her fırsatta bu geleneğin dinsel ve ahlaki bir nitelikte olmadığı telkin edilmelidir. Zira bu bölgelerde "intikam alanın cennete gideceği" inancı egemendir.

UZLAŞTIRMA KOMİSYONU

Şimdiye kadarki uygulamada bu konuyla ilgili özel bir kuruluşun eksikliğini gördük. Daha önceleri Osmanlı Devleti zamanında "Musalâha-i Dem Komisyonları" adı altındaki bir kuruluş sırf olayla ilgiliydi.[9] Mecelle ahkamı ile önleyici ceza hukuku, güvenlik önlemleri sistemini birleştiren bu yasa, kan gütme cürümlerini önlemek için hazırlanmıştı. Bu komisyonlarla, iki tarafın barıştırılması denenmiştir. Aralarında kan davası dolayısıyla düşmanlık bulunan aileleri huzurlarına çağırıp sulhu sağlıyorlardı. Huzura çağrılan aileler gelmezlerse zorla getiriliyorlardı. Sulhe muvafakat etmeyenler zabıta nezaretine alınırdı. Kati lüzum halinde ise bir cinayeti önlemek için her ilde ikamet ettirilirlerdi. Şer'i hukuku aşmamak üzere fazlaca diyet hükmo-

9 M. Tezcan, *age*, s. 72.

lunurdu. Bu komisyonla ilgili kanunu muvakkatın uygulanma ve sonuçları hakkında bir bilgiye sahip olmamakla birlikte böyle bir kuruluşun işlevleriyle bugün yeniden kurulması gerekliliğine inanmaktayız. Bu uzlaştırma komisyonları o bölgede bulunan adli, mülki ve askeri mercilerden ve çevrede doğal önder olarak sözü geçen kimselerden oluşabilir.

Bu komisyonların temel işlevleri, tarafları uzlaştırmak olmalıdır. Örneğin:

a. Tarafları tazminat vermek koşuluyla barıştırmak yoluna gidebilir. Bu görevini yerine getirirken her iki tarafın isteklerini de tatmin edecek, gurur ve şereflerini de gözönünde bulunduracak biçimde davranmalıdır. Esasen bu işlem, bazı bölgelerde halkın kendiliğinden uyguladığı bir çözüm yoludur. Tazminat olarak toprak, para, hayvan veya herhangi bir eşya verilebilmektedir. Artık ölenin intikamı alınarak karşı taraftan bir kimse öldürülmeyip onlardan tazminat (kan bedeli) alabilirler.

b. Bu komisyon, tarafları kız alıp vermeye ikna ederek akraba olma yoluna başvurabilir. Çünkü böylece taraflar çoluk çocuk sahibi olarak artık kan akrabalığı biçiminde dostluklarını güçlendirmektedirler. Bu usul de halk arasında az da olsa uygulanmaktadır.

c. Tarafları bulundukları yerden göç etmeye ikna edebilir. Mallarının satılmasına yardımcı olabilir. Çünkü göç de eğer tarafların barıştırılması olanağı yoksa olayları önlemede etkin bir önlemdir. Düşman taraflar birbirleriyle karşı karşıya bulunmadıkları zaman artık kan gütmemekte ya da unutmaya çalışmaktadırlar.

ç. Göç edenlerin yeni gittikleri yerlerde işe yerleştirilmeleri ve toprak almaları, ev yaptırmaları konusunda devletin tarafların malları karşılığında özellikle ayıracağı bazı fonların ya da kredilerin (imar-iskân veya içişlerinde) taraflara dağıtımının örgütlenmesinde yardımcı olmak.

d. Anayasa Mahkemesi'nce iptal edilen 3236 sayılı yasanın 2. maddesinin hükmünün yeniden yasalaştırılarak bu komisyonun takdirine bırakılmasını uygun görmekteyiz. Adı geçen maddede failini birinci maddede sayılan akrabaları ile yine failin amca, dayı, hala, teyze, yeğen, kayınpeder ve validesinin takdiren nakledilmelerinin mümkün olacağı öngörülmekteydi. Ancak bu kimselerin suç işlendiği sırada failin ikametgâhının bulunduğu kent, kasaba veya köyde ikamet etmeleri gerekmekteydi. Faille aynı evde yaşamayan fakat çok yakın akraba olan bu kimselerin ihtiyari olarak nakillerine de bu komisyon karar verebilir.

Aslında iptal edilen 1. ve 2. maddeler, anayasamıza ters düşmemektedir. Çünkü yerleşme özgürlüğü de diğer bütün özgürlüklerde olduğu gibi toplumsal gelişmeyi engellediği ölçüde sınırlanabilir. Çünkü kan gütme geleneği de toplumsal gelişmeyi engelleyen etmenlerden birisidir.

3236 sayılı yasanın iptal edilen maddeleri etkin bir önleme getirmekteydi. Adı geçen yasaya göre kan gütme saiki ile adam öldürenler ve buna teşebbüs edenler, mahkûm oldukları cezayı çektikten veya ceza herhangi bir nedenle düştükten sonra, ikametgâhlarının bulunduğu yerden bir başka yere nakledilebilirlerdi. Yasa, nakle tabi kimsenin istediği yere nakledilmesi esasını kabul etmişti. Ancak bu yerin eski ikametgâhtan en az 500 km. uzaklıkta olması gerekiyordu. Yasa, kan gütme nedeniyle adam öldüren veya öldürmeye teşebbüs eden ya da başkasını bu suçu işlemeye azmettiren kimselerin usul ve füruğlarının, kardeşlerinin ve eşlerinin de fail ile aynı evde yaşamak koşulu ile, zorunlu nakle tabi bulunduklarını öngörüyordu (Madde 1). Anayasa Mahkemesi'nce seyahat ve yerleşme özgürlüğü ile güvenlik önleminin şahsiliği ilkesine aykırı görülerek iptal edilmiştir. Biz bu hükmün etkili bir önlem olduğu inancındayız. Fakat yasanın bu maddesi şimdilik iptal edildiğine göre kurulmasını öngördüğümüz uzlaştırma komis-

yonu eğer a, b, c, fıkralarında belirttiğimiz hususları yerine getirmeyi başaramazsa o zaman zorunlu olarak suç işleyeni, teşebbüs edeni veya aynı çatı altındaki usul ve füruğlariyle birlikte göç ettirmelidir. Kuşkusuz bu da yine bir yasal yetkiye dayanılarak yapılmalıdır.

SONUÇ

Böyle çok yönlü bir olay da çok yönlü önlemleri gerektirmektedir. Özellikle ülkemizin azgelişmiş yörelerinde görülen bu olayların azaltılması, bu bölgelere kamu hizmetlerinin yeterli sayıda götürülmesiyle gerçekleşebilir. Kan gütmenin kentsel bölgelerde görülmemesi de bu bölgeleri kentle bütünleştirme gereğini bir kere daha ortaya çıkarmaktadır. O halde çok yönlü bir hizmet götürümü biçimindeki bir yaklaşım bu bölgeleri kentle bütünleştirebilir. Özellikle bu bölgeleri kalkındırmaya yönelik çabaların yoğunlaştırılması önem kazanmaktadır. Sanayileşme süreci içerisinde bulunan toplumumuzda olayların kendiliğinden azaltılması, bu bölgelerin de bu sürece dahil olmasıyla sağlanabilir.

Ailede Giyim Kültürü

Giyim, insanlıkla birlikte olan, ilkel toplumdan çağdaş topluma geçerken önemini daha fazla artıran bir olgudur. Giyim aslında maddi kültürün bir öğesidir. Fakat, aynı zamanda toplumsal bir içeriğe sahiptir. Biz, bu bölümde giyimin toplumsal yönlerine değineceğiz.

Giyim, elbise, çamaşır, saç şekilleri, makyaj, aksesuvar, başa ve ayağa giyilenlerin tümü demektir. Ailenin ortaya çıkışı ile örtünme başlamış ve zamanla gelenek olmuştur. İnsanların giyimi, birçok etmene bağlıdır. Onların toplumsal ve estetik değerleri, dinsel inançları ve uygulamaları, cinsiyet ve yaş, tabaka ve meslekleri ve o andaki durumları (evlenme, gömülme, yas) gibi. Birçok etmen (bazıları teknolojik) ne, nasıl, nerede, ne zaman giyiniliri etkiler.

Giyimin İşlevleri

Giyimin pek çok işlevi vardır. Biz burada birkaçına değineceğiz.

a) Giyim yoluyla insan, yeryüzünün neresinde olursa olsun kendisini, vücudunu, hava ve diğer çevresel etmenlerden (zararlı nesneler, böcekler) korur.[1] Bu bakımdan giyim, insanın ilk elde ettiği, sahip olduğu nesnedir. Yoksul kimsenin bile bir giysisi vardır.

b) Giyim insanlar için süs olma işlevine sahiptir. Şık giyinmek, insanın güzel görünmesi için gerekli sayılmıştır.

c) Giyim, vücudun açık saçık sayılan, ayıp sayılan yerlerini kapatma işlevini görür.[2]

ç) Giyim, kişinin toplumsal, siyasal, ekonomik ya da mesleksel statüsünün göstergesidir. Yani, giyim, bir statü simgesidir.[3] Örneğin Meksika Azteklerinde sadece bazı sınıflar özel tüy dekoreli giysi parçaları giyinirlerdi.

İnsanlar hakkında ilk yargının, kişilerin giyimine, dış görünüşlerine bakılarak verildiği bir gerçektir. Pasaklı, düzenli, temiz kişi dendiğinde giyim başlıca gösterge olarak kullanılmaktadır. Dış görünüşün içinde, giyilen eşya, ayakkabı, çanta gibi tüm aksesuvar, makyaj, saç tuvaleti de vardır. Böylece giyim, başkaları üzerinde yaratılmak istenen olumlu etkiyi gerçekleştirmede, kişinin toplumdaki yerini belirlemede bir araç olarak kullanılır. Bir yazar şöyle der: "Eğer kadın ve erkekler, iş istedikleri zaman giyimlerinin ne kadar dikkatle incelendiğini bilseler, giyimlerine daha çok dikkat ederlerdi."[4] Nasrettin Hoca'nın "Ye kürküm" öyküsü giyimin statü aracı olarak kullanılışının en güzel örneğidir. Bu nedenle, yine bir yazarın dediği gibi,

---

1 H. Beals-Hoijer, *An Introduction To Anthropology*, s. 368.
2 H. Beals, *age*, s. 368.
3 H. Beals, *age*, s. 368.
4 G. Günvaran, *Giyimde Ön Bilgiler*, s. 9.

seçeceğiniz arkadaşları, gideceğiniz yeri bile giyiminiz tayin eder.

d) Kendini göstermek, hoşa gitmek arayışı içinde olan kişiler için giysi, insana doyum sağlayıcı bir araç olma işlevine sahiptir.

e) Giyim, insan vücudunun özürlü sayılan yanlarını kapatmak biçiminde bir işleve de sahiptir.

f) Giyim aynı zamanda insana güven sağlar. Bir yazar, giyimin nedensiz korkuların yatıştırılmasında ve kendine güvende rol oynadığını söyler. "Eğer biz kendimizi iyi giyinmiş hissetmezsek sahnede rolünü iyi ezberlememiş bir oyuncudan farkımız olmaz, onun gibi huzursuz oluruz" der. Kendimizi daha rahat ve güvenli hissetmemiz için iyi giyinmemiz söz konusu olabilir.[5]

Böylece giyim, kişinin kendine güvenini sağlar ve kendini saydırma isteğini de karşılar. Özellikle üniformalar bunun bir örneğidir.

g) Giyim, sinema, tiyatro gibi bazı sanat dallarında canlandırılmak istenen tipi yaratmak için bir araç olarak da kullanılır. O halde giyim, sadece günlük yaşamda değil, bazı sanat kollarında da gerekli bir olgudur.

h) Giysiler bir meslek göstergesi işlevine de sahiptr. Hoca olan kimsenin sarık sarması, polisin, askerin özel giysisi gibi.

Giyimin işlevlerine değindikten sonra şimdi de bazı ilkel toplumlarda giyim olgusuna bir göz atalım.

İlkel Toplumlarda Giyim

Batı Afrika'da tarımsal bir topluluk olan Lo Wiili'lerdeki kadınlar yeni koparılmış iki daldaki yapraklardan başka bir şey giyinmezler. Vücutlarının ön ve arka tarafına takarlar. Bunu dar bir kemerle bağlarlar. Komşu bir grupta ise,

5 G. Günvaran, *age*, s. 10.

yün ya da pamuktan yapılmış dizlerine kadar etek giyerler. Bazı çöl kabilelerindekiler (Bedoin gibi) baştan ayağa kadar giyinirken, aynı sıcak iklimde olan Avustralya çöllerindekiler hemen hemen hiçbir şey giyinmezler. Kuzey Amerika'nın bazı soğuk bölgelerindeki yerliler kürk giyerken, Güney Amerika yerlileri ince bir örtü örtünürler.[6]

İlkel dönemlerde genellikle elbise giyilmemiştir. Hayvan dişlerinden yapılan bilezikler ve kolyeler, bunları kullanan savaşçıların hangi kabileden olduklarını, öldürdükleri hayvanların sayısını düşman kabilelere gösterip, kahramanlıklarının derecesini belirtecek niteliktedir. Bunlar, ayrıca estetik amaçlarla da kullanılmaktaydı.[7]

İlkel toplum insanındaki işaretler ve döğmeler, onların vücutlarına bulaşan düşman kanlarının çabuk silinmesini önlemek ya da onların uzun süre kalmasını sağlamak içindir. Bugün de bu amaçla yapılan döğmelere Maori kabilelerinde rastlamaktayız. Döğmelerde her işaretin bir anlamı vardır.[8]

Kadının süslenme isteği, sürekli olarak değişik ve süslü giyim eşyalarının yapılmasına yol açmıştır.

İlkel toplumda erkekler, avladıkları hayvan postlarıyla örtünmüşlerdir. Bu postlar, kesilmeden, vücuda oturmamış olarak ve çoğunlukla iki parça halinde omuzdan bağlanarak kullanılmıştır. Posttan elbiseler, hayvanın durumuna göre, kürklü tarafı içe ya da dışa getirilerek omuzu açık bırakacak biçimde taşınmıştır.[9]

Bugün de Eskimolar ve Laponlarda ülkelerindeki soğuktan, kardan korunmak için kürk ve hayvan postlarından giysiler kullanmaktadırlar. Bazı ilkel toplumlar da soyulmuş ağaç kabuğunu örtü olarak kullanmışlardır. Bu kabuklara sonraları pililer yapılmış ve meyve sularından

6 P. Hammond, *An Introduction to Cultural and Social Anthropology*, s. 70.
7 S. Tizer, *Giyim Tarihi*, s. 2.
8 S. Tizer, *age*, s. 2.
9 S. Tizer, *age*, s. 3.

çeşitli desenler çizilerek kumaş görünümü vermişlerdir. Bu tür giyim de süs niteliğinde sayılmıştır. Bugün Pasifik yerlilerinde bu tür giysiler görmekteyiz. Bu giysiler *topa* olarak adlandırılmakta ve ağaç liflerinden yapılmaktadır.[10]

İlkel dokuma, ilkel kabilelerde, peştemal ya da kuşaklar halinde kullanılmış ve bunlar da, süslenme, korunma ve örtünme amacıyla hazırlanmıştır. Önceleri kadın giyimi, deri ya da otlardan yapılmış kısa bir etekti. Keten ve yün dokumalar daha sonraları kullanılmıştır. Vücudun üst kısmı kolyeler ve pantantiflerle (iğne) süslenir, fırtınalı havaların dışında çıplak bırakılırdı. Böyle havalarda omuzlar ve başın üzeri şalla örtülürdü. Bugün Doğu Hindistan'da kullanılan *sari* bu tip giyimin gelişmiş biçimidir.[11]

Bazı ilkeller, bedenlerinin belli kısımlarının, özellikle cinsel organlarının büyüsel etkilerle gücünü kaybedeceğinden korktukları için onları örterler.

Eskimolar dışarda iken çok sıkı giyinirler, kulübelerinin içinde ise çırılçıplak dolaşırlar. İlkel toplumlarda utanma duygusu sonucu giyinmenin Hıristiyan misyonerlerinin etkisiyle geldiği belirtilmektedir.[12]

İlkellerde en basit giyim, bacaklar arasına geçirilen ve cinsel organları gizleyen bir örtüden oluşur. Bu örtü, ot, çayır, saz, deri, işlenmiş ağaç kabuğu, post, kumaş olabilir. Önlük biçiminde daha gelişmiş örtüler de vardır. Pantolon, binici halklarla kutup kuşağında yaşayanlarda vardır. Kutup bölgesinde deri çizmeler kullanılır. Örme sandallar Asya ve Kuzey Afrika'da yaygındır. Deriden yapılma ayakkabı ve sandallara Asya'nın yüksek kültürleriyle, Kuzey Amerika yerlilerinde rastlanır. İlkel toplumlarda çeşitli tekniklerle kumaş yapımı ve boyanması söz konusudur.[13]

---

10 S. Tizer, *age*, s. 3
11 S. Tizer, *age*, s. 3
12 S. V. Örnek, *Etnoloji Sözlüğü*, s. 94.
13 S. V. Örnek, *age*, s. 95.

Millilik Öğesi Olarak Giyim

Giyim, bir kültürde milliliği oluşturan öğelerden biridir. Giyimde de millilik söz konusudur. Özellikle türlü milletlerin onları öbür komşu milletlerden ayıran, kendilerine özgü giyinme biçimi ve giydikleri elbiselerdir. Bu nedenle çeşitli giyiniş biçimlerinden o insanların karakterlerini ve düşünce tarzlarını çıkarmaya çalışanlar da vardır. O halde giyim, bir ülkenin, bir devrin, bir kişinin özelliklerini belirten bir araçtır. Uygarlığın değişimlerini yansıtır. Her uygarlık, karakter ve yaşam biçiminin etkisiyle giyimde farklılıklar yaratmıştır. Beğeninin ve ayrıca uygarlıkla, ahlakı etkileyen değerlerin bir ifadesidir. O halde toplumu ve belirli bir devri simgeler. Saray giysisi, ortaçağ giyimi dendiğinde bu anlamlar ortaya çıkar. Toplumun ahlaksal değer yargılarının giyimde önemi oldukça fazladır. Hiçbir kimse, yaşadığı toplumun bu değer yargılarının biçimlendirdiği giyim tarzından farklı giyinemez. Aksi durumda toplum dışı bırakılan, olumsuz yönde eleştirilen bir kişi durumuna düşer.

Türklerde Giyim

Türk toplumu yüzyıllar boyu zengin bir giyim kültürüne sahip olmuştur. Bu zenginlik, giyim biçimlerinde olduğu kadar giyim malzemelerinde de kendini gösterir. Anadolu'nun geçirdiği çeşitli dönemler, uzun tarihsel geçmişi, Orta Asya etkisi, başka kültürlerle teması da giyim çeşitliliğinde ve zenginliğinde geniş rol oynamıştır.

Farklı tarımsal düzeyde olan toplumlarda giyimde de farklılıklar söz konusu olabilmektedir. Pamuk, pirinç tarlalarında çalışan ovalardaki insanların giysisi ile göçebe kültürüne sahip at üzerinde hayvan güden toplumlarda farklı giyim olacağı doğaldır. Hayvancılıkla geçimini sağla-

yan Türkler için çalılara, taşlara, soğuğa karşı dayanıklı elbiseler gerekliydi.[14] Türklerin ata entari ile binmeleri söz konusu olamazdı. Bu nedenle atın sürtünme ve bacaklarda yara açma gibi tehlikelerinden korunmak için kalın pantolon ve çizme giymeleri gerekliydi.

Yine, hayvancılıkla geçinen Türklerin yiyecek ve silahlarını asabilmek için kalın deri kemerlere gereksinimleri vardı. Ayrıca sürekli olarak açık havada gezmek nedeniyle kalın palto ve kürk kullanmak zorundaydılar.[15] Soğuğa ve rüzgâra karşı kulaklıklı ve enselikli şapkalar da doğa koşulları ve iklimin etkisiyle kullanılıyordu.

Bozkır Türk giysilerinin malzemeleri ise yün (koyun, keçi, deve yünü), deri (koyun, kuzu, sığır, tilki ve az miktarda ayı derisi) ve kürkten oluşmaktaydı. Eski Türkler bez dokur, giyecek için kendir yetiştirir, yün kumaş ve bezden iç çamaşır giyerlerdi.[16]

Göçebe Türkler, yaşayışlarının gereklerine uygun, yani ata binmekte, çabuk davranmakta hareket serbestliği sağlayan bir kılıkta gezerlerdi.

Pantolon giymek, savaşçı kabilelere özgü bir giysi türüydü. Ata binen herkes pantolon giymek zorundaydı. Bu nedenle bozkırın tipik elbisesi ceket pantolondu. Ayrıca deri pantolonlar, uzun at yolculuklarında vazgeçilmez bir giyim türüydü. Çünkü süvari en rahat biçimde böyle giyinebilirdi. Atları olan diğer Orta Asyalıların giyimi de yine deri pantolon, çizme ve kürkten oluşmaktaydı.[17]

Pantolonların dar paçalı olanları çizme ve dizlik giymek için gerekliydi.

Kürk, Türklerin en eski giysi araçlarından biridir. Ayrıca elbiselerin üzerinden geçirilen altın kabartmalı kemerler, başın etrafından dolandırılan ipek sarık, süs malzeme-

14 B. Ögel, *Türk Kültür Tarihine Giriş*, c. 5, s. 2.
15 B. Ögel, *age*, s. 2.
16 İ. Kafesoğlu, *Türk Milli Kültürü*, s. 306.
17 B. Ögel, *age*, s. 101.

leri olarak kullanılmaktaydı.

Dericilik, hayvancılıkla geçinen kavimlerin ikinci bir mesleği olarak gelişmişti. Bu nedenle eski Türklerde ve Osmanlılarda dericilik çok gelişmişti. Deri, eski Türklerin günlük yaşamında ve giyiminde önemli bir rol oynamaktaydı.[18] Deri, atların eyer ve koşum takımları için de kullanılıyordu.

Atlı-göçebe ve çoban kavimlerin günlük yaşamları deriden ayrı olarak düşünülemezdi kuşkusuz.

Ceket-pantolon biçimindeki dikişli giysi, giysi tarihinin en gelişmiş aşamalarından biridir. İşte bu giyimin kökeni, Orta Asya Türklüğüdür.[19] Çin'e pantolonu ilk kez Orta Asya Türklerinin ithal ettikleri belirtilmektedir. Atlı birlikler yoluyla Türk Süvari giysisi olan ceket, pantolon, Hun başlığı ve çizme de Çin'e girmiştir.[20] Montandon, Orta Asya giyimini şöyle tanımlıyor: Uzun pantolon ya da çizmeli kilot, bol ve uzun kaftan, serpus olarak da börk ya da kalpak.[21]

Yine Montandon, kalpağın İranlılar'la Türklerden geçtiğini ve çizmenin de Çin'e ve Avrupa uygarlığına Orta Asya Türklerinden geçtiğini kaydetmektedir.[22] Antropolog Robert Lowie de, pantolon, ceket ve deriden ayakkabılarıyla Orta Asya giyimini temsil eden İskitler'in bugünkü Avrupa giyimine Yunanlılarla Romalılardan daha yakın olduklarını saptamıştır.[23]

Bugünkü modern giyimin ilk tipi olan bu bozkır tarzı, Çin'de MÖ dördüncü yüzyıldan, Avrupa'da MS beşinci yüzyıllardan, Bizans'ta altıncı yüzyıldan itibaren Türk usulüne göre yapılan askeri ıslahat sonucunda dünyaya yayıl-

18 B. Ögel, *age*, s. 162.
19 İ. Danişmend, *Medeni Kıyafetin Batıya Türklerden İntikali*.
20 İ. Kafesoğlu, *age*, s. 276.
21 İ. Danişmend, *age*.
22 İ. Danişmend, *age*.
23 İ. Danişmend, *age*.

mıştı. Başka kavimler kopça kullandıkları halde, Türkler düğme kullanmışlardır.

Türkler soğuk ve sıcak havalarda ayrı ayrı pelerin de giymişlerdir. Ayaklarına çizme, başlarına börk giyiyorlardı. İleri gelenlerin, yöneticilerin başlıkları daha uzun ve gösterişliydi. Türk erkekleri, uzun kesilmiş saçlı ve bıyıklıydılar.[24]

Türk erkeklerinin uzun saçlı oluşu tarihsel birçok kaynakta belirtilmektedir.[25]

Kök Türkler, eski atlı göçebeler geleneğinde, keçeden, yünden deriyle kürkten ve Çin ipeğinden giysiler, börkler, kaşgarinin börüt, çangşü ya da çeyrek dediği kısa hırka ve mintanlar, kaftanlar, çakşırla etük (çizme) ya da çarık giyerlerdi. Kırgız erkeklerinin (Oğuzlar gibi) küpe taktıkları söylenir.[26] Türk giysilerinin belli başlı parçaları şunlardır:

1) İçlik (baştan geçirilen ve belden bir kuşakla sıkılan gömlek), 2) Üstlük (önü açık, kısa kollu ya da kolsuz düğmesiz ceket), 3) Dizlik (kısa ya da çizme içine girecek kadar paçalı pantolon), 4) Örme çorap, yumuşak, kısa çizme, koyun postundan külah, bu giyimin belli başlı parçalarıydı.

İslamiyetin yayılmasından sonra peşli entari giyme usulü Horasan Türklerinden başlayarak bütün kentlilerde görüldü. Bazen buna üstten bele sarılı kuşak da ekleniyordu. Osmanlılarda köylü, kentli, katip, kadı, çeri sınıfları kendilerine özgü giysiler oluşturdular.

Bıyık

Türklerde bıyık, uzun yıllar erkeklik simgesi olarak kullanılmış ve bıyık hiç kesilmemiştir. Gençler, toplumsal ko-

24 İ. Kafesoğlu, *age*, s. 306.
25 E. Esin, *İslamiyetten Önceki Türk Kültür Tarihi ve İslama Giriş*, s. 10.
26 E. Esin, *age*, s. 107.

numlarına göre bıyıklarının biçimi ve bakımı ile geniş ölçüde uğraşmışlardır. Son yıllarda bıyığın biçimi, o kişinin siyasal görüşünü temsil etmekteydi. Bıyığa çok önem veren bir toplum olduğumuz için çok çeşitli bıyık türleri geliştirilmiştr. Bunların isimlerinden birkaçını belirtelim: Kaytan bıyık, pala bıyık, burma bıyık, pos bıyık, bektaşi bıyığı, yasdık bıyık, pis bıyık, pırasa bıyık.

Orta Asya'da yapılan kazılarda ele geçen insan resimlerinin hemen hemen hepsinde burulmuş bıyıklara rastlanır.[27]

Osmanlı Sarayının, sultanlarının yönetim mekanizmasının, ordusunun, din örgütünün, iş örgütünün ve halklarının giyimleri, geleneklere ve düzene bağlı olarak yüzyıllarca ayrı biçimleri ve özellikleriyle sürüp gitmiştir. 18. yüzyıldan sonra Osmanlı Türklerinin kentlileri daha Avrupalı giyinmeye başladılar. Çeşitli feslerle setre (ceket), pantolon 19. yüzyılda yayıldı. Kadınlarda ferace-yaşmak ve çarşaf yine bu çağın giysilerindendi.

Kadın Giysileri

Sosyoekonomik tabakalara göre kadın giyimi, saray giyimi, saray dışı kent kadınlarının, Anadolu kadınlarının giyimi gibi bir ayrıma tabi tutulabilir. Eski kadın giysilerinde iki tür dikkat çeker: Ev içi giyimi ve sokak giyimi. Eski Türk kadınının asıl yaşamı ev içinde geçtiği için ev içi giysileri daha zengindir. Bu giysileri gömlek, dizlik, iç yeleği (sutyen) gibi çamaşırlarla entari, şalvar, üç etek gibi giyecekler, hırka ve kürk gibi üstlüklerden oluşur. Eski Türk kadınının giyiminde üç eteğin ayrı bir yeri vardır. Üç eteğin altına şalvar, içine helali gömlek giyilmiş ve beli genellikle gümüş bir kemerle sıkılmıştır.[28]

27 B. Ögel, *age*, s. 310.
28 *Türk İslam Sanatı*, s. 51.

Sokağa çıkan kadın, üzerine ferace, yeldirme ve maslah gibi giysiler giyerdi.

Bilgilere göre eski kadınlar, yaklaşık 90 çeşit şalvar giymişlerdir. Dar, büzgülü, kısa, uzun, bilekten bağlı, diz boyunda olanı, düzü, vereviyle.[29]

Kadın Başlıkları ve Toplumsal Anlamları

Anadolu'da yöresel kadın giysileri ve başlıkları oldukça çeşitli, canlı ve anlamlıdır. Özellikle yörük giysi ve baş süslemeleri bu konuda çok zengindir. Yörük giysilerinde ve baş süslemelerinde çiçeklerin dili vardır. Yörük erkeği ve kadını, baştan aşağı çiçek şekilleriyle süslenmiştir. Başa takılan el yapısı binbir çiçek şekli, oyalarla, yazmalarla, dokumalarla canlandırılmıştır. Doğada bulunan kır çiçekleri, bahçe çiçekleri, meyve çiçekleri renkleriyle ve biçimleriyle giyime yansımıştır. Başa takılan çiçekler ve başa bağlanan çiçek oyaları çeşitli anlamlar taşımışlardır. Buluğa ermiş genç kızı, nişanlı kızı, yeni gelini, evli kadını, umutsuz sevgiliyi, âşık delikanlıyı, sözlü genci, damadı, üç yıllık evli kadını, 7 yıllık evli erkeği, oğlu kızı olan anayı, hep başına taktığı çiçeklerden anlarız.[30] Örneğin sümbül çiçeği oyasını, âşık genç kız ya da nişanlı kız başına bağlar. Sümbül, aşkın ve mutluluğun simgesidir. Mor sümbül âşık kızı, pembe sümbül nişanlı kızı, beyaz sümbül bağlılığı anlatır. Başına taze karanfil takan delikanlının yavuklusu var demektir. Karanfil çiçeği oyasını gelinler, evli kadınlar takarlar. Gül oyasını bazı yörelerde gelinler, bazı yörelerde kızlar bağlarlar. Sarı nergis oyasını bağlayan kadın umutsuz aşkını duyurur çevresine. Erkeği gurbete giden kadın, yaban gülü oyasını kullanır. Badem çiçeği oyasını, sevdiğiyle evlenecek kız seçer. Erik çiçeği oyasını, gelinler bağlarlar. Kocasıyla arası nahoş olan yeni gelin, biber baharı

29 *Türk İslam Sanatı*, s. 55.

30 S. Tansuğ, *Anadolu'da Türkmen ve Yörük Kadın Giyimleri*.

çiçeği oyasını başına sarar. Eğer kırmızı acı biber oyası bağlamışsa, kocasıyla arasının biber gibi acı olduğunu belirtir.

Genç hamile kadın, başına "müjde oyası" takarak bebek beklediğini ilan eder.[31] Oğlu kızı olan, yeşil yapraklı dal oyası takar başına. Yörük kadını, her çeşit malzemeyi süs için kullanır. Çiçek, bitki tohumları, çekirdekler, boncuk, pul, düğme, ilik, deniz kabukları, renk renk iplikler, yün parçaları, püsküller, at kılı, deri parçaları, madeni parçalar, çaput ve bez parçaları, parlak renkli çikolata kâğıtları gibi.

Başlıklar:

a) Bebe başlığı, b) Genç kız başlığı, c) Gelin başlığı, ç) Yeni evli kadın başlığı, d) Çocuklu kadın başlığı, e) Dul kadın başlığı, f) Kırk yaşına varmış kadın başlığı, g) Oğlu askere gitmiş ana başlığı, h) Nene başlığı gibi gruplara ayrılabilirler.[32]

Çiçek, sadece yörüklerde değil, tüm Anadolu giyiminde yer alır. Tüm giyim parçaları, çiçekle süslüdür. Bu durum da Anadolu insanındaki çiçek zevkinin yücelişini göstermektedir.

16. yüzyıla değin baş süslemelerinin temel aracı festir. Kadın fesleri, ya gümüş ve altınla silmecesine işleniyordu ya da üzerine gümüş ve altın tepelikler takılarak süslenmişti.[33]

Bazı yörelerde başlarda yer alan ve süs olarak kullanılan altın miktarı, evlilik yıllarını gösterirken, bazı yörelerde evlilik yılları, başa bağlanan yemeni sayısıyla belirtilir. Ayrıca nişanlı, gelin, dul, evlenmek isteyen ya da istemeyen dullar da bu başlıklardan anlaşılırdı. Görüldüğü gibi bir başlık olgusu bile sadece bir süs aracı değil, tamamen toplumsal içeriğe sahip, toplumsal anlamlı bir giyim öğesidir.

---

31 S. Tansuğ, *agy.*
32 *Türk İslam Sanatı*, s. 90.
33 *Türk İslam Sanatı*, s. 55.

Giyimde Yöresel Farklılaşma

Her ne kadar Anadolu halkının giysilerinde çeşitli yörelerde de olsa bazı ortak özellikler bulunmakla birlikte, yine de giyim biçimleri bölgelere göre değişmektedir. Bu değişiklik kuşkusuz geleneksel kesim giysileri bakımındandır. Güneydoğu Anadolu yöresi giysileriyle Karadeniz yöresi giysileri oldukça farklıdır. Bu farklılık, kadın giysilerinde daha belirgindir. Bu değişikliklerin başlıca nedenleri: Yöresel gelenekler, bireylerin kendilerine göre beğenileri, bölgenin çevreyle komşuluk durumu (İran ve Irak sınırına yakın bölgelerde erkeklerin de entari giymeleri) iklim özellikleri (Karadeniz uşakları sert rüzgâra karşı boğazlarına kadar kapalı şayak mintan giyerler, İzmir zeybekleri, ince, yakası açık mintan giyerler), tarihsel nedenlerden oluşan kültür birikimleri, etnik grupların varlığı ve sosyoekonomik yapı. Örneğin dağlık ve soğuk yörelerde giysiler, daha çok yün dokumadan olur. Ayrıca yün ve pamuk karışımı dokuma, saf yün dokuma, keçi kılı dokuma da vardır. Buralarda işleme ve süsleme iplikleri de yündendir.

Giysilerde görülen yöresel farklılaşma, köy ve kent yerleşme birimlerine göre de kendisini göstermektedir. Kırsal kesimde geleneksel giysiler kısmen devam etmektedir. Oysaki il ve ilçelerde standart ve modaya uygun giysiler giyilmektedir. Ayrıca köydeki genç kuşak da kent giyimini benimsemiştir. Bununla birlikte köyde yaşayan orta ve yaşlı kuşak, eski giyim geleneğini birtakım değişmelerle birlikte sürdürmektedir.

Bölgelere göre Türk giysileri Kuzeydoğu, Güneydoğu, Orta Anadolu, Batı Anadolu ve Trakya Bölgeleri olarak gruplandırılabilir.[34]

Tüm bölgelerde giyilen ortak giysi türleri entariler,

34 *Hayat Ansiklopedisi*, c. 4, 1969.

şalvarlar, işlikler ve kuşaklar olarak gruplanmasına karşın, bunların giyiniş biçimleri ve ayrıntılarında ayrıcalıklar görülür.

Tas, tuzak, tepelik, fes, hotoz ve Araçkin'den oluşan başlık türleri bölgelere göre değişik biçimde kullanılır.

Yörük ve Türkmen giyimlerinde belirgin farklılıklar vardır. Yörük, süse ve görünüşe daha fazla önem verir. Türkmen ise kutsal inancına göre giyinir. Yörük giyim ve başlıklarında ağırlık ve anlam çiçeklerde olmasına rağmen Türkmen giyimleri, geometrik desenler, kutsal sayılara ve şekillere uyularak yapılır.[35]

Her iki grubun giyimi de atlı göçebe giyimidir. Bu tarz giysilerle rahat ata binilir. Uzun yürüyüşlerle göçler yapılabilir, evde, tarlada, dağda, ovada çalışılabilir, doğa koşullarına karşı korunma sağlanabilir.

Dinsel ve Sihirsel Etkiler

Dinler, insanların giysilerinin biçimini de geniş ölçüde etkilemiştir. Dinsel ibadet yerine getirilirken özel giyim söz konusu olduğu gibi günlük giysiler de dinler tarafından geniş ölçüde etkilenmiştir. Cübbe, fes, sarık İslamda gelenek halini almış simgelerdir. Aslında İslamın giyim konusuna müdahalesi tartışmalı bir konudur. Fakat özellikle kadın giysilerindeki kapalılık, örtünme, geniş ölçüde dinsel etkilerden ileri gelmiştir.

Kuran sadece "En iyi kılığı" şart koşmuştur. Bunun dışında bir de Cuma namazlarında başın örtülü olmasının iyi olacağını bildiren bir hadis vardır. Kadınların peçe taşımalarına gelince, şeriat bakımından bunun hiçbir dayanağı yoktur.[36]

Bir araştırıcımız giyime dinsel etkiler konusunda şöyle

35 S. Tansuğ, *agy.*
36 G. Jöschke, *Yeni Türkiye'de İslamlık,* s. 29.

diyor: "İslamlık, Türk giysileri üzerinde büyük bir etki yapmamış gibi görünüyor. Hele Orta Asya'da iken baştan ayağa kadar bütün giysilerini kendi geleneklerine göre korumuş, Türk zevklerine göre geliştirmiş oldukları anlaşılıyor. Türk yurtlarının birçok yerlerinde muhtelif börkleri, kalpakları, tepelikleri, hotozları, takkeleri, üstlükleri, içlikleri, çizmeleri, dizlikleri, yağlıkları, pabuçları bugüne kadar koruyanlar var. Sarık, ilim adamlarının resmi serpuşu olduğu için, törenlerde giyilmeye başlamış ve gittikçe devlet ileri gelenlerinin de resmi serpuşu halini almıştır."[37]

Ayrıca, Türklerde sakal bir Müslümanlık simgesi olarak kullanılmıştır.[38] Din hocası, dindarlar ve yaşlıların sakal bırakması dindarlıkla yakından ilişkilidir. Fakat günümüzde gençlerin sakal bırakması bir moda ve süs aracı olmuştur.

Kadın başlıklarında da bazı inançlar söz konusudur. Başlıkta altınlardan başka gümüş takılar da vardır. Bunlar eski inançlara dayanır. Örneğin kem gözlere karşı kadın başlığına birçok tılsım konur. Kadının sağlıklı ve güçlü olması için nazarlıklar takılır.[39]

Süs takıları kullanma geleneğinin kökeninde doğa olaylarına inançların bulunduğu da bir gerçektir. bunu süsleme aracı olarak işlenen hayvanların, o çağlarda kutsal sayılmalarından anlıyoruz. Araştırıcılar, kutsal hayvanı süs takısına işlemenin, bir korunma duygusu belirtisi olduğunu savunmaktadırlar.[40]

Günümüzde Giyim

Giyim günümüzde o kadar çeşitlenmiştir ki, başlı başına bir sanayi ve kültür oluşturmuştur. Aşağıda belirttiğimiz

37 N. Sevin, *13 Asırlık Türk Kıyafet Tarihine Bir Bakış*, s. 26.
38 B. Ögel, *age*, s. 307.
39 *Türk İslam Sanatı*, s. 90.
40 İ. Z. Eyüboğlu, *Anadolu Uygarlığı*, s. 285.

yerine göre farklı giyim türleri, bu konuda bir fikir vermektedir.

Okul giyimi, ev giyimi, çalışan kadın giyimi, tatil giyimi, at giyimi, tenis giyimi, bisiklet giyimi, plaj giyimi, kış sporları giyimi, kokteyl giyimi, balo giyimi, gala, konser giyimi...

Günümüz giyiminden söz ederken, kuşkusuz moda konusunu ele almak gerekir.

Moda

Giyimde moda, özellikle günümüz sanayi toplumlarında ayrı bir sanayi kolu oluşturmuştur. Yani ekonomik bir niteliğe sahiptir. Moda, gelişmekte olan ülkeleri de etkilemektedir. Modanın giyim yönünden ekonomik yanı, giyime ilişkin tüketimi artırmak çabasıdır.

Giyimde moda ortak zevklerdir. Yani bireyin kendi beğenileri, istekleri dışında oluşturulmuş zevk ve beğenilerdir ki birey bunlara uymaya zorlanır. Moda, kısa ömürlü davranış kalıpları arasındadır. İnsanlar, modanın geçiciliğini bildikleri halde, yine de ona uymaya, zamanın gerisinde kalmamaya çalışırlar. Modanın toplumca kabul edilmesi, onayı, yararından ya da yüksek değerinden değil, fakat beğeni ve duygulara yönelik oluşundan ileri gelir. İnsanın değişiklik gereksinimlerinden de kaynaklanan moda, cins ve yaş grupları arasında daha belirgin, toplumsal tabakalara göre farklılaşan bir olgudur.

Moda, üst toplumsal kategorilerle benzeşmeyi sağlayan bir araçtır. İkili bir toplumsal süreci kapsar. Birincisi, alt tabakaların üst tabakalara benzemek için oluşturdukları bir toplu etkinliktir. İkinci süreçte ise, üst tabakalar, alttakilerin kendilerine benzemesini engellemek amacıyla, yeni farklılaşma biçimi, yeni özellikler yaratma peşindedirler.[41]

41 B. Tolan, *Toplum Bilimlerine Giriş*, s. 442.

Psikolojik açıdan dikkat çekme mekanizması, gösterişçilik ve teşhircilik de modanın bir başka özelliğidir.

Sosyolog Georg Simmel, modanın insanlarda hem birlik ve benzerlik isteğini, hem de yalnızlık ve farklılaşma gereksinmesini karşıladığını söyleyerek ikili duruma dikkati çekmiştir.[42]

Simmel, modayı bir farklılaşma biçimi olarak ele alır.[43]

Cinsellik açısından bakıldığında moda, erotik çekicilik aracıdır.

Ekonomik açıdan, servetin gösteriş amacıyla tüketimidir.

Hiyerarşik açıdan, kişinin kendi toplumsal konumunu saptama, belirli bir tabakanın üyesi olduğunu gösterme aracıdır.

Toplumsal açıdan, bir toplumun evriminin yansımasıdır.[44]

Üniseks modası, kadınla erkek arasında giyimden kaynaklanan farkları ortadan kaldırmıştır günümüzde. Pantolon, iş giysisi olmaktan çıkıp kadının kurtuluşunun gerçek simgesi durumuna gelmiştir. Buna paralel olarak, erkek modası da kadınlaşma eğilimine girerek cinsiyetler arasındaki giyim farklarını ortadan kaldırma çabalarını temsil etmiştir.

Sporun giyim dünyasına girmesiyle spor giysiler sadece işlevsel olmamış, yani rahat hareket işlevi yanında estetik bir anlam da kazanmıştır. Özellikle gençlik kesiminde spor giysilerin estetik yönü günümüz Türkiyesinde de yaygınlaşmıştır.

---

42 B. Tolan, *age*, s. 443.
43 H. Blumer, *Fashion Sociological Quarterly*, c. 10, No. 3.
44 C. Hakko, *Moda Olgusu*, s. 3.

Giyimin Aksesuvarları

İnsanların giyimini tamamlayan şeylerdir. Özellikle kent giyiminde önem kazanır.

Kravat: Önceleri soğuktan korunmak için gevşek bir düğümle boyuna geçirilen bir kumaş parçası iken işlevseldi. Sonradan şıklık öğesi olmuştur. Ülkemizde efendilik, memurluk simgesi olmuştur.

Şapka: Eskiden toplumsal sınıf ve resmi görevleri ayırt etmeye yarıyordu. Günümüzde kadın ve erkek giysisinin, üniformaların (asker, hostes, hemşire gibi) ayrılmaz bir parçasıdır.

Şemsiye: Önceleri işlevsel iken, günümüzde işlevselliğe estetik yönler eklendi. Özellikle kadın şemsiyelerinde biçimsel yönden ve kumaş cinsi (renkli, desenli vs.) yönünden büyük değişmeler oldu.

El çantası: Kadınlarda belli bir işlevi yerine getirir. Bir kadının çantasına 15-20 şey koyduğu söylenir. Erkeklerde de benimseniyor artık.

Gözlükler: İşlevsellik yanında şıklık öğesi olmuştur. Elbiseye göre gözlük anlayışı kadınlarda yaygınlaşmıştır. Erkeklerde de spor ve klasik giysilere göre gözlük yaygınlaşmaktadır.

Gençlik ve Giyim

Gençliğin giyimi tüm toplumlarda yetişkinlerden oldukça farklıdır. Rahat, sade, spor giyim gençliğin bir simgesi olmuştur. Esasen giyim, yaş kategorilerine göre değişir. Yaşlı bir hanımın genç kız gibi giyinmesi (renkler, kumaş, elbisenin biçimi yönünden) düşünülemez. Eğer giyinirse kendisiyle alay edilir.

Gençlik giyimini, kuşaklar çatışmasına konu oluşu, şenlikler, karnavallar ve aşırı akımlar yönünden ele alabiliriz.

a) *Kuşaklar çatışması açısından*

Giyim, ülkemizde gençlerin yetişkinlerle, ana babalarıyla çatışmalarında, anlaşmazlıklarında konu olmuştur. Hem kızların hem erkeklerin giyimi, köyde, kasabada ve kentte kuşaklar çatışmasına yol açmıştır. Ana baba, gençlerin giyimine, saçlarına müdahale etmiş, bu durum, onlarla çatışmalarına yol açmıştır.[45]

Lise öğrencileri üzerinde yaptığımız bir araştırmada gençlere Batı ülkelerindeki gibi giyimlerinin yetişkinlerden farklılığının nedenini onlara bir tepki, karşı gelme olararak mı değerlendirdiklerini sormuştuk. Öğrencilerin yarıdan çoğu böyle bir şeyin söz konusu olmadığını belirtmişlerdir.[46] % 23 oranında bir grup ise bu konuda kararsız olduklarını belirtmişlerdir. Farklı giyimlerinin nedenini geleneklerin, zevklerin değişmesine bağlayarak konuya toplumun değişmesi açısından bakmışlardır.[47]

Oysa Batıda hipi vs. gibi aşırı gruplar, giyimlerini, yetişkinlere karşı bir tepki, onların değerler sistemini benimsememe aracı olarak görmüşlerdir.

b) *Karnaval, şenlikler açısından*

Özellikle Batı ülkelerinde karnaval, şenliktir, oyundur, aynı zamanda özgürlüktür. İnsanı günlük yaşamının dışına taşırır. Günlük yaşamda giyilemeyen giysiler giyilir. Yani görüntü olarak da teknolojiye bağımlı iş yaşamının çizdiği yaşam kalıpları dışına çıkılır. Belki de bu giysiler, yaşamda gerçekleştirilemeyenin, özlenenin simgeleri, belirtileridir. Karnaval aynı zamanda psikolojik bir doyum ve yaratıdır. Yaratıdır çünkü insanların çoğu karnavalda giyecekleri giysiyi kendileri hazırlarlar ve diğerlerinkinden farklı olmasına özellikle özen gösterirler. İşte bu tür ortamlara katılanlar daha çok gençlerdir ve bu ortamlara ka-

45 M. Tezcan,*Kuşaklar Çatışması*, ss. 51-52.
46 M. Tezcan, *age*, s. 105.
47 M. Tezcan, *age*, s. 106.

tılmaları nedeniyle de esasen farklı olan giyimleri iyice farklılaşmakta ve aşırılaşmaktadır.

c) *Aşırı gençlik akımlarına göre giyim*

Bu tür akımları benimseyen gençlik grupları diğerlerinden giyim yönünden oldukça farklılaşmaktadırlar. Örneğin hipi giysileri ABD'de 1965'lerden sonra yaygınlaşan bir Hint tarikatını benimseyen gençliğin (Hare Krishna) dazlak kafalı ve tepelerinde bir tutam saçlı ve Hint biçimi giysileri gibi. Hipi, kılık kıyafetiyle beliriyordu. Punk da bir protestoyu belirliyor bugünlerde (umutsuz topluluklar). Gençlik giyiminde rahatlık, sadelik simgesi blue-jeanler spor giysi ve gençlik giyiminin en canlı örneğidir. Blue-jean, eşitlikçilik sembolüdür. Bir örnekliğiyle sınıf ayrıcalığını ortadan kaldırıyor kadın ya da erkek. Herkese *anonim* bir toplumsal kimlik veriyor. Mavi bir pantolon ya da etek ve ceket. Kadın ve erkekte takım giyme olgusunu yıkmıştır. Yaz kış giyilen, ütü gerektirmeyen, sık yıkama gerektirmeyen bir üniformadır. Bu tür bir giyimle sorun, süslenmek, giyinmek değil, sadece örtünmek biçimine dönüşmüştür. Üst gelir gruplarında ise bir demokratlaşma, bir kalıp kırma simgesi durumuna gelmiştir blue-jean.

Giyimde uygunluk, düzenlilik, şıklık aranır. Bu olmazsa o kişi giyimiyle alay konusu olur. Örneğin toplumumuzda "altı kaval, üstü şeşhane" deyimi vardır. Altı üstüne uymayan kılık kıyafet anlamına kullanılır. Yoksulluğu sırıtan özenti süslenme anlamına gelir. Yine "Babayâne kıyafet" deyimi vardır ki, halk ağzında babayani denir. Yaşlı, ihtiyar tarz ve halinde görünme, genç adamın yaşından beklenmeyen vekarlı halidir; yaşının hakkı olan tuvaleti, süsü yapmayan, şıklık kaygısı gütmeyerek giyinen erkekler hakkında kullanılır.[48]

48 R. E. Koçu, *Türk Giyim Kuşam ve Süsleme Sözlüğü.*

Giyimde Değişme

Giyim, her ülkede zamanla büyük değişikliklere uğramıştır. Ülkemizde de giyimde değişmeyi etkileyen pek çok etmenler söz konusu olmuştur. Örneğin: a) Geniş ailenin küçülmesi, b) Sanayileşme, c) Göçler, ç) Çevre, iklim, d) İç turizmin yoğunluk kazanması, e) Yurt dışından dönüşler, f) Kitle iletişim araçlarının Anadolu'nun her tarafına yaygınlaşması ve etkinliği.

Değişimde daha başka etmenler de söz konusu olabilir. Bu tür etmenler, giyimde beğenileri etkilemekte, gelenekselliği azaltmaktadır. İşte çeşitli kültür öğelerinin karışmasıyla giyim, hem kumaş seçimi hem de giyim biçimi yönünden değişmelere uğramaktadır.

Kadın giyimi, tüm ülkelerde olduğu gibi, erkek giyimine oranla daha sık değişmelere uğramıştır. Türk kadın giyimini a) Entariler, b) Şalvar ve içlikler, c) Etek ve ceketler oluşturur. Bunlar yöresel biçimde olduğu gibi, zamanla da pek çok değişikliğe uğramıştır. Örneğin kadın sokak giysisi sayılan örtünmede kullanılan "ferace" bugün yoktur. Yüzyılımız, tekdüze giyim biçiminin yaygın olduğu bir çağdır. Tüm uluslarda kentlerde yaşayanlar, bu gidişe ayak uydururken, özellikle kırsal yörelerde yaşayan ve tarımla uğraşan bir kesimin, bunun dışında kalarak eski giyim geleneğini koruduğu görülmektedir. Bazı uluslarda bu durum geleneğe bağlı kalmak isteğinden, bazılarında ise daha çok toplumsal ve ekonomik nedenlerden ileri gelmektedir.

Giyim, ulusların gelişim ya da gerilemesindeki duruma bağlı kalmasına karşın önemini hiçbir zaman kaybetmemiştir. Bu gerçek, kadın giysilerinde görülmektedir. Örneğin, Anadolu'nun bazı bölgelerinde yaşayan ve eski giyim geleneğini koruyan bir aşiret kadınının fesindeki altınlarının yerini penes, incilerin yerini boncuklar, ipekli ya da klaptanlı kumaşların yerini basmanın alışı bu görüşü

doğrulamaktadır.[49]

Giyim Konusundaki Mahcubiyet Normları Değişmeye Karşı Kültürel Engelleri Oluşturmuştur

Bütün toplumların üyelerine nelerin utangaçlık konusu oluşturacağını kendi kültürleri aşılamıştır. Bu düşünceler kültürel olarak ifade edilmiş olup bir topluluktan diğerine büyük farklılıklar gösterir. Mahcubiyet normları, genellikle giyim ve süslenmeye ilişkin alanlarda yaygındır. Örneğin, çıplaklık ya da yarı çıplaklık, bazı toplumlarda gayet doğal olarak kabul edilmişken, bazılarında kabul edilmemiştir. Örneğin Amazon havzasında yerli kadınlar tamamen çıplak gezerlerse utanırlar. Oysaki boncuklu bir şerit taktıklarında utanmazlar ve kendilerini giyimli sayarlar. Böylece onların giyim ve süsleme kurallarına ters düşen bir yenilik engellenecektir.[50]

Giysi devrimi de Atatürk devrimlerinden en önemlisinden birisiydi. Bu yoldan Türk giysilerinde büyük değişmeler olmuştur. Batı tarzı giyim usulü ülkemizde yerleşti. Ona göre Türklerin kullandığı giyim biçimi milli denilemeyecek bir giysi şekilsizliği karışımı içindeydi. O bu konuda şöyle diyordu: "Her milletin olduğu gibi bizim de milli bir kıyafetimiz varmış fakat gayrı kabili inkârdır ki taşıdığımız kıyafet o değildir. Hatta milli kıyafetimizin ne olduğunu bilenler içimizde azdır bile."[51]

Yine, Atatürk şöyle diyordu: "Uluslararası ve uygar giyim biçimi milletimiz için de uygundur ve biz onu alacağız. Ayaklarımıza iskarpin veya bot giyeceğiz. Pantolon, yelek, ceket ve gömlek giyeceğiz, kravat takacağız ve bu giyim biçimini tamamlamak üzere, bir şapka giyeceğiz."[52]

49 A. M. İmer, *Niğde Yöresi Kadın Giyimi*, s. 26.
50 G. Foster, *Traditional Societies and Technological Change*, s. 90.
51 E. Z. Karal, *Atatürk'ten Düşünceler*, s. 61.
52 E. Z. Karal, *age*, s. 60.

Kıyafet Yasası'ndan sonra, bütün yurtta erkekler için gömlek, pantolon, ceket, şapka, kadınlar için sokakta manto giymek gelenek oldu. Ancak, tarlada, dağda çalışanlarla yörükler, yerli giysilerini, daha kullanışlı, ucuz olduğundan, bütün bütün bırakmamışlardır.

1982 yılında çıkarılan Kılık Kıyafet Yönetmeliği de Atatürk'ün giysi devrimini vurgulamaktadır. Adı geçen yönetmeliğin birinci maddesinde şöyle deniyor:

"Bu yönetmelik, Kamu personelinin Atatürk devrim ve ilkelerine uygun, uygar, aşırılığa kaçmayacak şekilde sade bir kılık kıyafette olmalarını, kılık ve kıyafette birlik ve bütünlük içinde bulunmalarını sağlamayı amaçlamaktadır."

4. Madde ise şöyle:

"Kamu kuruluşlarında görevlilerin giyimlerinde sadelik, temizlik ve hizmete uygunluk esastır.

Giyimin Ekonomik ve Ticari Yönü

Giyimin aynı zamanda ticaret ve ekonomi alanlarında da önemli bir yeri vardır. Tarihin başlangıcından beri giyim ve tekstil değiş tokuş için kullanılan önemli bir öğe olmuştur. İlk zamanlar bunlar, komşular arasında ya da aynı yerde yaşayan toplumlar arasında değiş tokuş yapılmış, zamanla bu tür malzemeleri üreten insanlar bir araya gelerek esnaf gruplarını oluşturmuşlardır. Bu gruplar mallarını daha geniş alana ve hatta tüm kente satmışlardır. Avrupa'da ilk oluşturulan esnaf birliği, dokumacılar birliğidir.

Hazır Giyim Sanayii

Hazır giyim sanayii ülkemizde giderek gelişmekte ve dışarıya hazır giyim ürünleri satılmaktadır. Konfeksiyon ürünlerini dış pazarlara kabul ettirebilmemiz, dış ilişkilere,

standardizasyon, kalite ve fiyatlara, ambalajlamaya önem vermenin yanında, kendi yaratıcılığımızı da ortaya koymakla gerçekleşir. Bu yaratıcılıkta çağdaş Türk modasının geliştirilmesi söz konusu olmalıdır. Bu nasıl gerçekleşir? Bir yol, yöresel giysilere yeni yorumlar getirmek biçiminde olabilir. Şalvardan esinlenerek çağdaş kadın giysileri yapımı bu konuda bir örnektir. Hazır giyim sanayiinin geliştirilmesi konusunda Türk modasından etkin olarak yararlanılması, kalkınma planlarımızda da yer almıştır.[53]

Dokuma, örgü ve çizgileriyle tamamen Türk olan bir moda yaratılması için gerekli kültürel zenginliğe sahibiz. Yeter ki bu konu önemle ele alınarak tüm olanakların seferber edilmesi söz konusu olsun. Çağdaş Türk modasının yaratılması işi bir eğitim sorunudur. Bu konuda kalifiye elemanlar yetiştirmek gerekir. Mesleki ve teknik öğretim dalı kuşkusuz bu tür bir eğitimi gerçekleştirecek, bu alanda nitelikli insangücü yetiştirecek bir öğretim türüdür.[54]

Günümüz Türkiyesinde giyim konusunda bazı kamu kuruluşlarına görevler düşmektedir. Bu konuda en önemli kuruluş kuşkusuz Kültür ve Turizm Bakanlığı'dır. Bakanlığın Folklor Dairesinin çalışmaları aşağıda belirtilmiştir.

Kültür ve Turizm Bakanlığı Folklor Dairesi Çalışmaları

Bakanlığın folklor dairesi, giyim konusunda çok fazla bir etkinlik göstermemekle birlikte, birkaç yönden bazı çalışmalara başlamıştır.

a. Ülkemizin çeşitli halk oyunları yarışmalarındaki ekiplerin giyimlerinin yöresel olup olmadığı konusundaki değerlendirmelerine jüri üyesi göndermektedir.

b. Kız Meslek Liseleri öğretmenleri arasında geleneksel giyim kuşam araştırma yarışması açılmıştır.

---

53 3. *Beş Yıllık Kalkınma Planı*, s. 342.
54 A. M. İmer, *age.*

c. Bugün ülkemizin çeşitli yörelerinin tartışmasız olarak kabul edilen tipik giyimlerinin teknik çizim ve paftaları hazırlıkları başlatılmıştır (örneğin Ankara Seymen kıyafeti, Ege Zeybek, Erzurum Dadaş kıyafeti gibi).

ç. Derleme çalışmalarında yöresel giysiler slaytla renkli olarak saptanıp Bakanlık arşivine konmakta ve yayın vs. gibi işlemlerde kapak olarak kullanmak için istenildiğinde dışarıya verilmektedir.

Bu çalışmalar istenilen hızda ve istenilen çapta olmamakla birlikte, yine de bakanlığın çalışmaları arasında yetersiz biçimde de olsa yer almaktadır.

Giyim konusunda ülkemiz açısından bazı öneriler ileri sürülebilir.

Öneriler

1. Ülke çapında yöresel halk giysilerini saptayan bir derleme çalışması gereklidir. Bunların resmi çekilerek slayt haline getirilmesi ve eşyaların orijinalleri toplanarak korunmalıdır.
2. Bir giyim müzesi kurulmalıdır. Bu müze, yöresel giysiler koleksiyonunu içermelidir. Bugün giyim kuşam malzemesi, dağınık olarak ülkemizin çeşitli müzelerinde etnografya bölümlerinde bulunmaktadır. Oysa bunların toplu olarak bir Giyim Müzesi'nde yer alması gerekmektedir. Bu iş, Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın görevleri arasındadır.
3. Giyim konusundaki bilimsel araştırmalar yapılmalı ve bu araştırmaların yaygınlaştırılması için ilgili kurumlar özendirici önlemler almalıdır. Örneğin Kültür Bakanlığı bu tür görevi üstlenmelidir.
4. Araştırma sonucu toplanan veriler belgelenmeli ve arşivlenmelidir.
5. Hazır giyim kuruluşları, Türk modasını geliştirecek yönde modernize çalışmalarına yönelmeli ve bu tür çalışmalar teşvik edilmelidir.

SONUÇ

Giyim, günümüzde hâlâ toplumsal önemini koruyan bir araçtır. Hangi tür toplumda olursa olsun giyim, vazgeçilmez bir kültür öğesidir. Özellikle milli kültürün bir parçası olması nedeniyle o ülkenin karakterini, özelliklerini yansıtması nedeniyle de özellikle geleneksel olanlarının korunması gerekir. Günümüzde sanayi toplumlarında zaman zaman çıplaklığa yönelme ya da özenti olduğunu görmekteyiz. Fakat bu eğilim yüzeyseldir ve bir fantezidir. Hiçbir şekilde kalıcı değildir. Sadece sanayi toplumlarındaki bunalmış insanların değişiklik doğallık isteklerinden başka bir şey değildir. Örneğin çıplaklar kampı, çıplak sokak koşuları gibi bazı uygulamalar hiçbir şekilde benimsenmemiş ve yaygınlaşmamıştır. Çünkü giyim, yukarıda değindiğimiz işlevlerini sürdürmektedir ve bu işlevlerini kaybetmediği sürece de önemini koruyacak ve çıplaklığa üstün gelecektir. Örneğin çırılçıplak bir kadının seksiliğinden çok, seksi olarak giyinmiş bir kadının çekiciliği daha fazladır.

Türk Ailesinde Tasarruf Anlayışı

Türk kültüründe tasarruf ya da tutumluluk anlayışı, Türklerin her yaşam döneminde söz konusu olmuştur. Yani Türk tarihinde tutumluluk her dönemde geçerli sayılmış ve günlük yaşamın her kesiminde geniş bir uygulama alanı bulmuştur. Ama kültür tarihimize baktığımız zaman, "acaba eski Türklerde mi tutumluluk daha fazlaydı, yoksa günümüzde mi daha fazladır?" sorusunu sorduğumuzda eski Türklerin her ne kadar belirli alanlarda tutumluğa yer vermekle birlikte bolluk içinde yaşayarak, tutumlu davranışlarının daha az olduğunu söylemek olanaklıdır. Çünkü çeşitli ziyafetler, uzun süreli düğünler, toylarda bol bol yiyip içmeler yaygındı. Hatta bu konularda israfa kaçan harcamalar çok görülmekteydi. İslamiyetin kabulü ile tasarruf anlayışının yaygınlaştığı söylenebilir. Çünkü İslam dininde tasarruf daima teşvik görmüş ve Müslümanların israftan kaçınmaları daima telkin edilmiştir. Anadolu'da kıtlık dö-

nemlerinde, savaş zamanlarında zorunlu olarak tutumlu olmaya yönelinmiştir. Özellikle 2. Dünya Savaşı sırasındaki kıtlık, ülkemizi geniş ölçüde etkilemiş ve bu durum tasarrufu oldukça yaygınlaştırmıştır. Elbiselerimize yama yapma herhalde o zamanların daha yaygın bir geleneği olmuştu. Kanaatkâr kişilik yapımız da tasarruflu olmayı kolaylaştırmıştır.

Tasarruf, insanları cimriliğe götürebilir. Fakat iki kavram aynı şey değildir. Cimrilikte, yapılması gereken tüketim yapılmaz. Cimrilik, tasarrufun derecesinin aşırı duruma getirilmesidir.

Tasarrufun Tanımı

Tasarrufu, gereksiz tüketimin önlenmesi anlamına kullanabiliriz. O zaman hangi durumlarda tüketim söz konusudur?

a) Gelirin harcanması olarak tüketim,

b) Piyasada belli malların satın alınması olarak tüketim,

c) Aile üyelerinin mallardan yararlanması olarak tüketim.

Tüketim, daha çok bu üç açıdan söz konudur.

Tüketim Kavramı

Tüketimi, ekonomik mallardan özel yarar elde edilmesine yönelik davranışlar olarak tanımlayabiliriz.

Tüketim, özde bireysel bir davranıştır. Gözlenen tüketici davranışlarının arkasında psikolojik motifler vardır. Kıtlık dönemlerinde tüketimin toplumsal önemi geri plana itilir. Refah dönemlerinde ise ön plana çıkar. Tüketimin artması sanayi toplumlarına özgüdür. Sanayileşme ile birlikte tüketime yönelme artar. Sanayi ötesi toplumlarda bu

eğilim daha çok artmaktadır. Sanayi öncesi toplumlarda ise durum değişiktir. Yani tasarruf olgusu yöneten ve yönetilenler açısından farklılaşır.

Yağmacı toplumlarda devlet, halkı haraca keser. Hazır mal, para alır. Hizmet alır. Bunlar yüksek bürokratlara bağlanır. Savaş arttıkça ganimet artar. Böylece onlarda tasarruf olgusu yoktur ve ayıptır. Tutumluluk halk sınıflarında bir değerdir. Osmanlılarda tasarruflu adam cimri adam sayılırdı.

Tüketici davranışı, birçok etmene bağlı olarak gerçekleşir. Örneğin:

a) Bireylerin gereksinimlerine.

b) Satın alma koşullarına bağlı bulunmaktadır (kişinin gelir ve serveti).

c) Genel ekonomik durum (kişinin tüketim ve tasarruf eğilimleri genel ekonomik durumdan etkilenir),

ç) Kişinin toplumsal konumu, rolleri.

d) Tüketicinin yaşı (genç kuşak daha çok tüketimde bulunur).

e) Kişinin bulunduğu toplumsal çevre. Çevrenin belirlediği tüketim normları, kişi tarafından benimsenir. Birey hangi toplumsal tabakaya mensup ise o tabakatan tüketim normlarına sahip olur.

f) Bireyin girmiş olduğu belli toplumsal gruplar da kendilerine özgü tüketim alışkanlıklarına sahiptir.

İşte yukarıda belirttiğimiz tüketici davranışları sanayi toplumlarında daha çok görülür. Bu nedenle o toplumlara "tüketici toplum" denmiştir. Şimdi bu kavramın özelliklerine değinelim.

Tüketim Toplumu

Günümüzde modern sanayi toplumlarında tüketim, bir amaç olarak belirlenmiştir. Tüketim, bir dünya görüşü ol-

muştur. Özellikle tüketimi artırmak için özel stratejiler geliştirilmiştir.

Örneğin Batı'da reklamcılık, tüm gücüyle tüketiciliğe göre ayarlanmış olup, tüketiciyi borç almaya, borçlanmaya, aklına geleni satın almaya, "şimdi al, sonra öde" formülünü benimsemeye ve bütün bunları, ekonominin çarklarının dönmesini sağlayarak, ülkesine hizmet olarak yapmaya teşvik etmektedir.

Tüketim yönünden tüketici toplumun geliştirdiği bazı özellikleri şöylece belirtebiliriz:

a) İnsanları fazla tüketimde bulundurmaya yöneltmek. Örneğin kişinin bir ev ve arabası varsa, tatil evi ve ikinci bir arabaya sahip olmaya yöneltmek gibi.

b) Bir kez kullanımlık üretime (kullan at tüketim biçimi) yöneltmek.

Kâğıt peçeteler, mendiller, havlular, şişelerin tümü, evlerde çabucak kullanılacak ve yok edilecektir. Isıtma kaplarıyla satılan yiyeceklerin kapları bir kullanılışta atılacaktır. Japonya'da bez mendiller artık çağdışı sayılıyor. Fransa'da bile kullanılıp atılan sigara çakmakları çok yaygındır. Pazara sürülen kâğıttan yapma giysiler de vardır.

c) Tüketim mallarının kullanım ömrünün planlanmış olması. Kalite yönünden daha kısa kullanım süresi olan mallar üretimi.

ç) Moda. Modaya uygun mal alınıp eskisi atılır.

d) Müşteri kredileri verilir.

e) Maddi mallara sahip olma isteği uyandırılır.

f) Yeni gereksinimler ortaya çıkarılır.

g) Eski mallar alınarak yenilerinin satılması teşvik edilir.

h) Bir başka uygulama da genç yaştakileri tüketime yöneltmektir. Örneğin ABD'de gençlere 16 yaşında araba kullanma ehliyeti verilmektedir. Oysaki ehliyet genellikle 18 yaşındakilere verilir. Pek çok araba üretimi yapılmaktadır.

Araba tüketimini artırmak için ehliyet alma yaşı 16'ya indirilmiştir.

Din ve Tasarruf

Kapitalist ekonomik sistem, Alman sosyolog Max Weber'in tezine göre Protestan mezhebinden doğmuştur. Yani din kurumu ekonomik bir sistemi yaratmıştır. Kapitalist sistemin özelliklerinden birisi de çok çalışmak, çok kazanmak ve kazancını biriktirip tekrar yatırıma yönelmektir. Ayrıca tasarruf etmek de yine sistemin özelliklerinden birisidir. İşte Protestan ahlakı da tasarruflu olmayı teşvik etmiş ve fert için ölçülü bir yaşamı öngörmüştür.

İslamiyet de tasarrufu teşvik etmiştir. A'raf, 31'de "Yeyiniz, içiniz, israf etmeyiniz" der. Yine Kuranıkerim, Enam Suresi 141. ayette, "İsraf etmeyin, çünkü Allah israf edenleri sevmez" der.

Kültürümüzden Tasarruf Örnekleri

Kültürümüzde her zaman tasarruf örneklerini görmek olanaklıdır. Bu örnekler hem köy hem de kent yaşantısında geçerlidir. Buraya, gelişigüzel seçtiğimiz belli başlı tasarruf örneklerini aldık.

- Evlerde anneler çocuklarının elbiselerini saklayarak daha sonra olan çocuklarına giydirirler.
- Pazarcılık geleneği kültürümüzde çok yaygındır. Manava oranla daha ucuz yiyeceklerin satıldığı pazarlar adeta tasarruf için kurulmuşlardır.
- Ekmeklerin çöpe atılmaması. Hatta birikmiş ekmek kırıntıları ziyan olmasın diye ayrı bir "Tirit" yemeği yapılır. Kıymalı, soğanlı çorba gibi su, doğranmış ekmeklerin üstüne dökülür. Ekmeğin yere dökülmek istenmemesi dinsel etkidir. Ayrıca bayat ekmeklerin içini ufalayarak

köfte yapmak bir başka örnektir.

• Elbiselere yama yapılırdı.

• Ayakkabılara pençe yaptırmak ve ayakkabıların boyanması.

• Ulaşımda "dolmuşçuluk" geleneği bizim buluşumuzdur. Halkımız için tasarrufa olanak sağlayan özgün bir Türk buluşudur.

• Pilav artıklarının dökülmeyip çorba olarak yeniden değerlendirilmesi.

• Konserve yapmak yine özgün bir Türk kültürüdür. Yiyeceklerin bol olduğu zamanlarda onların ziyan edilmemesi için atılmayıp başka zamanlarda kullanılmasının sağlanması. Ayrıca yazdan kurutularak kışın tüketilen tüm yiyecekler de yine tasarruf örneklerindendir. Her türlü meyvelerin, sebzelerin kurutulması gibi. Pastırmacılık da yine göçebe kültürümüzden kalma konserve tipi yiyeceklerimizdendir. Pestil, salça, reçel, pekmez gibi değerlendirmeler aynı biçimde tasarruf örnekleridir.

• Evlerde kâğıtları, kutuları, poşetleri biriktirip yeniden kullanmak.

• Elbiseleri tersyüz edip yeni bir elbise yapmak.

• Ev kadınının tutumlu olması benimsenir. Kocasının israfa kaçan harcamalarını dengelemelidir, frenlemelidir. Kültürümüzde gelin kaynana geçimsizliklerinin bir nedeni de, gelinin müsrif olmasıdır. Kaynana, gelini bu hususta eğitmeye çalışır. Gelin tutumlu ise, gerek yakın çevresinde gerekse komşularınca takdir edilir ve övülür.

• Altın bilezik, beşibirlik vs. gibi ziynet eşyaları aynı zamanda birer tasarruf simgesidirler. Gerektiğinde bozdurup gereksinimlerini kolaylıkla karşılayabilirler. Bunlar aynı zamanda kadının güvencesi sayılır.

• Yakacak odun, kömür gibi maddelerin idareli kullanılması hem köylerimizde hem de kentlerimizde yaygındır.

• Gecekondularda yaşayan halkımız tasarrufla, zor geçim koşullarına dayanabilmektedirler.

• Köylümüz kesilen hayvanın her tarafını değerlendirir (örneğin koyun).

• Sebzeler de çok amaçlı olarak kullanılabilmektedir. Bir sebzenin çeşitli parçalarından ayrı yiyecekler yapılması gibi. Meyve sebze artıklarının hayvanlara verilmesi de tasarruf örneğidir. Hatta bazılarının yakacak olarak kullanılması da söz konusudur.

• Gecekondu kadınının küçük bez parçalarını kesip birbirine ekleyerek "çul kilim" yaptırması.

Kuşkusuz bunlar birkaç örnektir. Kimileri unutulmuştur bile. Onları yeniden canlandırmak gerekmez. Bütün bu örneklerin içinde din, gelenekler ve tarımsal ekonomik yapının etkisini görmek mümkündür.

Tasarruf, halkbiliminin bir boyutu olan atasözlerimize de yansımıştır.

Örnekler:

Ak akça kara gün içindir.
Sakla samanı, gelir zamanı.
Damlaya damlaya göl olur.
Ayağını yorganına göre uzat.
Yuvayı dişi kuş yapar.
Çok arpa, atı çatlatır.
Hesapsız harcanan para, insanı düşürür dara.

Kuşkusuz halkımız bu ilkeleri kendine örnek olarak almış ve gerçekleştirmiştir. Ama günümüzde tasarruf geleneğinden sapıldığını gösteren pek çok örnek verebiliriz. Örneğin: bir gencin evinde arkadaşıyla uzun uzun telefon konuşmaları, cenaze düğün vs. gibi törenlere gereğinden fazla çiçek gönderilmesi, evlerde suyun, elektriğin israf derecesinde kullanılması, otobüs ya da dolmuş varken gereksiz yere taksiye binmek, kent kesiminde binaların elli seneyi doldurmadan 15-20 yılda yıkılarak servet kaybına yol

açılması, evde temizliği yapılabilecek her elbiseyi temizleyiciye vermek, çalışan kadınlarımızın işe giderken her gün değişik bir elbise giyinmesi, lüks maddeler ithali vs. gibi.

Bu örnekleri dikkate alarak bir tasarruf eğitimine olan gereksinimimiz ortadadır.

Tasarruf Eğitimi ve Eğitimde Tasarruf

Tasarrufu teşvik ve israftan kaçınma bir eğitim konusudur. Her yerde her fırsatta tasarruf eğitimi yapılmalıdır. Örgün eğitim programlarında da tasarruf konularına yer vermeliyiz.

Çocuğun tasarrufa yöneltilmesi, erken yaşlarda aile içerisinde olmalıdır. Ana baba bu konuda çocuğa örnek olmalıdır.

Bir yazardan aldığımız şu örnek ilginçtir: "Yabancı ülkelerin birisinde hayır kurumlarına mensup bir heyet bir milyonerden, dernekleri için yardım istemeye giderler. Muhteşem apartmanında heyeti misafir eden zengin zatın çocuğu, misafirlerin sigarasını yakmak için babasına yardıma koşar. Fakat iyice dikkat etmediğinden ve acelesinden birinci kibriti hiçbir sigara yakmadan söndürür. Bunu gören milyoner, çocuğun elinden kibrit kutusunu alarak onu azarlar ve salondan çıkarır. Bir tek kibrit için çocuğunu azarlayan milyonerden para alma ümitleri tamamen kırılan heyetin başkanı, ziyaret nedenlerini kısaca anlatınca, zengin, çek defterinin bir sahifesine oldukça kabarık bir rakam yazar ve kendini bu hayır işinde akıllarına getirdiklerinden dolayı heyete teşekkürlerini de ekleyerek çeki verir. Bir kibrit çöpü için çocuğuma yaptığım muamele ile bu halim sizleri herhalde hayrete düşürmüştür. Fakat müsaade ediniz de açıklayayım.

"Ben bir kibriti dahi boş yere sarf etmeden bugünkü servetime ulaştım. Her zaman çocuklarıma da bunu hatır-

latmaktayım. Tutumlu olmazlarsa, kazandıklarını tutamazlarsa ve iyi kullanamazlarsa bu kadar çalışmaları boşa gider" der.

Özellikle evlerde, çocuğa tutumlu olmanın yararları, israfın zararları kuramsal olarak anlatılmalı. Göstererek yaşam deneyimleriyle ve davranışlarla ona malını, zamanını hesaplı kullanma alışkanlığı verilmelidir. O halde zaman, para, eşya ve enerjiyi gereksiz yere harcamamayı küçük yaşlarda öğretmeliyiz. Çocuk, evde, ailenin sınırlı bir bütçesi olduğunu ve her istediğini gelişigüzel her zaman satın alınamayacağını görmeli ve bilmelidir. Ana baba da bu konuda birlikte anlaşmış olarak hareket etmeliler. Çocuğa daha okula ilk kez giderken defterini, kitabını, kalemini, çantasını ve üst baş gibi tüm eşyalarını iyi kullanmasını öğretmemiz gerekir. Kitabını bir haftada kullanılamaz hale getiren, defterinin yapraklarını gelişigüzel kopartan çocukların ailelerine ek masraflar açmaları çevremizde çok rastlanan olaylardır. Çocuğa eşyalarını kullanma zamanını da ailede önermeliyiz. Çantasını en az iki yıl kullanması gerektiğini belirtmeliyiz.

Tasarruf eğitiminin bir yönü de evde çocuğa bazı onarım işlerini öğretmektir. Bir serbest zaman etkinliği olarak evdeki eşyaları ufak tefek onarmayı öğrenen çocuk, ilerde o işleri kendisi yaparak tasarruf edebilir. Evin badana işlerini yapan, ufak onarımları kendisi yapan aile üyeleri oldukça tasarruf etmiş olurlar. Çocuk çarşı pazara götürelerek fiyatlar, tahminler, piyasa durumu hakkında bilgi sahibi olarak tasarrufu yaşayarak öğrenir.

Verilen harçlığın da hesaplı kullanılması için ailenin rehber olması, denetlemesi gerekir. Harçlığın harcanma biçimi, miktarı konusunda aile dikkatli davranmalıdır.

Evdeki onarım işlerini daha çok erkekler yapmaktadır. Fakat kadınlarımızın da bazı becerilerle donatılması evde tasarrufu sağlar. Örneğin kültürümüzde her ev kadınının

dikiş dikmesi istenir. Çocuklarının ve kendisinin dikişlerini diken bir anne, terzi ücretinden kurtularak aile bütçesine katkıda bulunur. Aynı biçimde evde bulunan çeşitli parçalarla çocuklarına oyuncak yapan bir anne de hesaplı davranma alışkanlığı elde etmiştir.

Çocuğun tasarruflu yetiştirilmesinde ailenin yanında okulun da sorumluluğu vardır. Özellikle öğretmenin çocuklarda bu zihniyetin yerleşmesine katkısı ve rolü yadsınamaz.

Öğrenciye kazandırılması gereken amaçlar kategorisinde onun tutumlu bir kimse olması istenmektedir. Bu amaçla okullarımızda "Tutumluluk Haftası" düzenlenmektedir (12-18 Aralık'ta). İlkokul, Ortaokul, Lise ve Dengi Okullar Eğitici Çalışmalar Yönetmeliği 68. maddesi şöyledir: "Öğrencilerimizi tutumlu davranmaya ve Türk Malı kullanmaya alıştırarak milli kalkınmamıza katkıda bulunmalarını sağlamak, ferdin ve toplumun refah ve mutluluğunu artırıcı alanlarda en etkili ve verimli yatırım yapma bilincini ve gücünü kazandırmak amacıyla her okulda "Tutum, Yatırım ve Türk Malları Haftası" düzenlenir. Bu maksatla okullar dövizlerle donatılır, sergiler açılır, konuşma, şiir, yazı, müzik, fotoğraf, film ve benzeri yollarla haftanın anlamı ve önemi kavratılır" (M.E.B. Tebliğler Dergisi, 6 Haziran 1983).

Okullarda işbilgisi derslerini de çocuğun evde kendi başına bazı eşyaları onarma becerisini kazandırma biçimine dönüştürmek gerekir.

Tasarruf eğitimini dar anlamda sadece okullarda çocuklara değil, kitle iletişim araçlarıyla da yetişkinlerin eğitimi biçiminde geniş kapsamlı olarak uygulamak gerekir.

SONUÇ

Tasarruf, benimsenmesi ve yaşatılması gereken bir değerdir.

Şimdiye kadarki açıklamalarımızda, kültürümüzde tasarruf değerinin var olduğunu belirttik. Fakat günümüzde bu değerin giderek sarsıldığını gözlemekteyiz. Niçin? Çünkü tüketim toplumunda yaşıyoruz. Fakat tüketim tolumunun düzenini kabul etmek zorunda değiliz. Sanayi babalarının, reklam şirketlerinin yarattığı bu sistemi kabule zorunlu muyuz? Kendi kendimize yeterli bir düzen kuramaz mıyız? Tüketim toplumu, pek çok sakıncaları beraberinde getirmiştir. Örnekler:

a) Çevrde kirlenmesi aşırı boyutlara ulaşmıştır.

b) Sınırlı hammadde kaynakları giderek azalmıştır.

c) İnsanlar geleceklerini düşünemez olmuşlardır.

ç) Savurganlık alışkanlıkları geliştirilmiştir.

O halde halkımızda var olan bu değeri pekiştirmeye çalışmalıyız. Fakat iktidarların da bu değere sadık kalarak kamu kesiminde tasarruf değerini gerçekleştirmeleri gerekir. Tüketimde aşırılıktan kaçınıp ölçülü olmak zorundayız. Hükümetler kendileri savurgan olursa halkı bu değere sadık kalamaz. Planlı kalkınma, aynı zamanda tasarruf nedeniyle ortaya çıkmış bir kalkınma biçimidir. Kamu hizmeti olarak standartlara uygun mallar üretmek de tasarrufu sağlayan bir başka husustur. Bu konudaki denetimi sağlayan kamu kuruluşları da etkin bir duruma getirilmelidir. Enerji tasarrufu yapan, su, elektrik, doğal kaynakları rasyonel kullanan bir hükümet çağdaş bir hükümet demektir.

Çağdaş devletler de tüketim toplumunun zararlarından etkilendikleri için; zamandan, insandan, mallardan tasarruf etmeye başlamışlardır. Böylece refah ve mutluluğu daha etkin olarak sağlamaya çalışmaktadırlar.

Son zamanlarda ülkemizde resmi çevrelerin konuya önem vermeleri sevindirici bir husustur. Bu konuda aydınlar, hükümet, gönüllü kuruluşlar, eğitim kurumları hep birlikte seferber olursak başarıya ulaşabiliriz.

Sıraç Türkmenleri Hakkında

"Sıraç" Türkmenleri Anadolu'da Tokat, Yozgat (Çekerek), Çorum (Mecitözü) ve Sivas illerinde yerleşmiş bir Türk boyudur. Kan bakımından saf ve katıksız Türk oldukları ve Çin'den Tibet yöresinden geldikleri rivayet edilmektedir. Alevi olan Sıraçlar, bugün bazı geleneklerini yıllardan beri aynen yaşatmaktadırlar.

Bu bölümde Zileliler'le ve Sıraçlı öğretmenlerle yaptığımız görüşmelerden elde ettiğimiz bilgilere yer vereceğiz.

Çekerek ilçesindeki Sıraç köyleri şunlardır: Başalan, Çakır, Çürük, Demircialan, Doğanoğlu, Ekizce, Kamışcık, Ortaoba, Yukarıoba, Sarıköy.

Tokat-Zile'deki Sıraç köyleri ise şunlardır: Acısu, Üçkaya, Karşıpınar, Çayır, Çapak, Armut Alanı, Kuzala, Büyükbultu, Bacul, Kervansaray.

"Sıraç", nur saçan, aydınlatan anlamına gelir.

Bunlara Zile yöresinde Aşiretler deniyor. Özellikle dağlık yörelerde yerleşmişlerdir. Şeriat yasasına karşı çık-

tıkları için dağlara kaçmışlar. Tozanlı'da Hubyar'a bağlı imişler. Bunların bir de Anaca-Ança Ayşa Bacı kolu varmış.

Sıraçların tarihsel geçmişine ilişkin belgeler henüz bulunmuş değildir.

Sıraç Alevilerinin geçmişi Orta Asya, Horasan'a değin inmektedir. Çevrede anlatılanlara göre, konar göçer taifesinden olan Sıraçlar, büyük bir ayaklanma harekâtına girişmişler, devlet karşısında yenik düşünce sağ kalanlar dağlara sığınarak yerleşik yaşama geçmişler. Adı geçen ayaklanmanın "Baba İshak İsyanı" olduğu sanılmaktadır. 1239 tarihinde Türkmen topluluğu ile devlet güçleri arasındaki bu ayaklanmayı tarihçiler dinsel-siyasal nitelikli ilk Türkmen başkaldırısı olarak nitelemektedirler.

Alevi inanca bağlı Türkmen topluluklarından farklılık göstermektedirler.

Anadolu Türk köy Alevileri arasında ileri taassuplarıyla tanınmışlardır. Fakat bu tutumları günümüzde azalmaya başlamıştır.

Prof. Caferoğlu, Sıraçlar konusunda şunları söylüyor: "Mezhepçe hepsi Şii'dir. Bu yüzden yerli ahalice o kadar sevilmezler. Gelenek olarak Şah İsmail Safevi ananesine bağlı kalmışlardır. Muharrem ayinini büyük bir ilgi ile yaparlar. Aşure çorbasını yapmakta asla kusur etmezler. Aşure, bunlarda Muharrem ayının 12. gününde hazırlanır."

Konukseverlik

Konukseverlik, Sıraç topluluklarının önem verdikleri bir özelliktir. Konuğun o evin bereketini artırmak için Tanrı tarafından gönderilmiş olduğuna inanılır. En iyi yemekler konuğa ikram edilir.

Kadın

Kadınlar da konukla birlikte yarenlik ederler. Kadınlar er-

keklerden kaçmaz. Davar güderken, tarlada çalışırken, yün eğirirken, çorap örerken erkekten kaçmaz ve söyleşiye katılırlar. Erkekleri gibi kadınları da iri yarı, cesur ve güçlüdürler.

Sıraç kadını çok çalışkandır. Hiç boş durmaz. Yün eğirir, çorap örer, önlüğüne nakış yapar. Giyim kuşamlarına çok düşkünler. Tarlaya çalışmaya giderken bile otantik ve renkli giysilerini giyerler.

Kadın önlükleri adeta bir kilim gibidir. İşleme, nakış, oya, gelinin beğenisini, yeteneğini ve zevkini simgeler. Kadına ilişkin en ilginç olan gelenekleri, kadın giyimidir. Kadın giyimi, Orta Asya'daki kadın giyiminin aynısıdır ve bugüne kadar hiç değişmemiştir. Oğuz geleneğidir. 3 peş üç etektir. Ahmet Yasevî'nin dergâhındakilerinin aynıdır. Süse meraklıdırlar. Boncuk takarlar.

Samah Geleneği

Samah burada iki türdür. Kırklar Samahı ve diğeri de, normal Samah'tır. Kırklar samahını erkek kadın birlikte oynar. Oynayanların olgun insan olmaları gereklidir.

Sıraçlar Samaha Semah, zemah, zamah ve zamak derler. Toplantılarına "Cem", "Ayin-i Cem", "Âyin", şeyhlerine "Dede", saz çalanlarına "Aşık", bazı yerlerde "Zakir" denir. Samahı yönetene "Gözcü baba", söylenen parçalara "Nefes", Dede'nin söylediklerine "Nutku Mürşit" derler. Onlar da 12 hizmet tanırlar.

Samah son hizmettir. Önce mihraçlama oynanır, en yaşlı iki kadın, iki erkek ayakları çıplak, başları açık, bellerine peşkir bağlamış olarak "Hü hü meydan'ı Alidir", diyerek ağırlama oynarlar, dedenin önünde eğilirler, dede onlara dua eder, dedenin dizini öperler, onun müsaadesiyle yerlerine otururlar, arada dede onlara nasihatlar verir: "Kimsenin hakkını yemeyin, kimsenin arkasından konuşmayın, borcunuzu ödeyin" gibi nasihatlarda bulunur. Baş-

larını secdeye koyarlar. Allah Allah diye bağırırlar.

Çocuk

Çocuğa büyük değer verilir. Kız erkek ayırımı yapmazlar. Kız çocuklarına daha çok çiçek adları koyarlar. Gelincik, zambak, sümbül, lale gibi.

Dinsel anlamı olan Arap adlarını çocuklarına vermezler. Arapça kelimeler kullanmazlar. Tüm kelimeleri Türkçedir.

Cem âyininde toplu olarak ibadet yapılır (Ayin-i Cem). Kadın, erkek ve çocuk hepsi katılır.

Oruçtan önce, kadına, kocasından memnun olup olmadığı sorulur. İbadette insanı insan olarak görmek söz konusudur.

Özel bir yargılama getirmişlerdir. Hiçbir kültürden etkilenmemek onlarda bir ilkedir.

Kimsenin kimseden kaygı duymaması, kimsenin kimseden korkmaması istenir. Herkes toptan sorgudan geçirilir. "Rıza suyu" içilir.

Cezalar manevi olarak verilir. Örneğin bir yıl küsülür, konuşulmaz. Büyüğü annesi, emsali kardeşi sayılır.

Toplu kurban kesme gelenekleri Şamanizm etkisidir. Ateş duası (aydınlık, ihtiyaç), toprak (bereket) duası, su duası yapılır.

Oruç, Kerbelâ olayını protesto için kısa tutulur. 12 gün Muharrem, 9 gün Aşure, 7 gün Hıdırellez orucu var. Bu üçünden biri tercih edilir. Son gün toptan yemek yenir. Herkes bir şey getirir.

Dedeler Peygamber soyundan sayılır. Dedelerin bazıları Hacı Bektaş'ı ulu kabul eder.

Evlenme Gelenekleri

Düğünlerinde davul zurna yoktur. Genellikle saz çalınır. Çaldıkları saz kopuzun geliştirilmiş şeklidir. Altın, gümüş

gibi ziynet eşyası kullanmak da yoktur. Düğünler ağır masraflı değildir.

Evlenmede "başlık parası" almazlar. Yalnız anneye bir miktar "süt hakkı" verilir. Kızı kaçırma (anlaşarak) yoluyla evlenme yaygındır. Az düğün yaparlar. Erken evlenme görülür. İçten evlenirler.

Sıraçlarda toplumculuk düşüncesi egemendir. "Ben" yok "biz" vardır.

İnsanı hayvanlaştırmak anlamına gelen ayı, eşek diye küfür edilmez. Ayıp sayılır. Ayıya "eli büyük", eşeğe "gülük" derler.

Özel selamlaşma işaretleri vardır. Eşiğe basmazlar.

Atı çok severler. Hazreti Ali'nin yadigârı at bulunan yerde yoksulluk olmaz derler. Rakı, şarap gibi içkileri içerler.

Hırsızlık yapmazlar. Kimsenin aleyhinde bulunmazlar. Muaviye'ye lanet ederler. Birine kızınca "melun Muaviye", "kâfir Muaviye" derler. Süniyi "Yezid" olarak tanırlar. Kadına insan olarak değer verdikleri, Anaca koluna mensup olanların Ali'yi Allah, Muhammed'i de Ali'nin veziri bildiklerini rivayet edenler olmuştur.

Temizliğe Dikkat Etmemek

Sıraçların Zile'de temiz olmadıkları, dağlı oldukları, fazla yıkanmadıkları, temizliğe dikkat etmedikleri konusunda yaygın bir kanaat vardır. Bu tutumlarının tarihsel bir nedeni olduğu belli. Bir grup insan, tarihte susuz kalmışlar, şimdi biz neden bol bol su kullanalım diyorlar.

Kerbelâ olayında bir grup insan susuz kalmış.

Tarihte, Yezid'in komutanı Hür, Hz. Hüseyin'in yanındakilerin ondan ayrılmamaları üzerine onları susuz bir yere yürütür. Burası tarihte Kerbelâ adıyla geçmiştir. Kerbela'da çöl ortasında susuz kalmış bir grup insan susuzlukla yapılan işkencenin korkunçluğunu yaşamışlardır.

Sıraçlar 1974 yılında Zile'ye indiler. Dağ köylerinden artık büyük kentlere gelmektedirler. Kuşkusuz bu husus bir değişimdir.

Ölü yerinde mum yakılıyor. Büyük ağaçlara çapıt bağlama geleneği var (Şamanist etki). Dedeler dağ köylerinde kendi çıkarları için etkileyerek onların kentlileşmesine engel olmuşlar. Hz. Ali camide şehit olduğu için camiye gitmiyorlar. Bu nedenle köylerinde cami yoktur ve genelde namaz kılmamaktadırlar.

Köyde tezek yakarlar. Kente geldiklerinde oraya uyum sağlıyorlar. Lükse kaçmadan, normal evlerde oturmaktadırlar. Mum yakmak, evliyalara taş yapıştırmak Şamanist etkilerdir. Kerbela'da susuz kalmışlar. Ağıtları da var.

Sünniler onları dindar olmamakla suçlamaktadırlar.

Ali'yi çok sevdiklerinden "Ali" ismi çok onlarda.

Erkekler 30-40 yaşından sonra sakal bırakırlar. Yalnız bu, dindarlık değil, olgunluk belirtisi olarak kullanılıyor.

Görüldüğü gibi Sıraçlar, normal Alevilerden kültürleri yönünden bazı farklılıklar göstermektedirler. Bu farklılıkları daha çok tarihsel, dinsel ve yerleşim birimlerine bağlamak gerekir.

III. BÖLÜM

YENİ YAPILANMALAR

Ülkemizde Aileye İlişkin Yeni Yapılanmalar: "Parçalanmış Çekirdek Aile"

Parçalanmış çekirdek aile, ülkemizde hızlı toplumsal değişmeler sonucu ortaya çıkmış yeni bir aile türüdür. Çekirdek aile, esasen ana, baba ve çocuklardan oluşan dar ailedir. Ele aldığımız bu aile türü ise, çekirdek ailenin daha da daralmasıdır. Bu aile türü esasen çağdaş toplumlarda sanayi sonrası toplumun bir aile türü olarak nitelendirilmektedir. Sosyolog Toffler'in açıklamalarına göre Kuzey Avrupa ülkeleri, ABD gibi ülkelerde bu tür ailenin yaygınlaştığı belirtilmektedir. Yani postmodern toplumun aile yapısı denecek bir nitelik kazanmıştır. Ülkemizdeki toplumsal değişmeler de özellikle kentlerde bu tür bir aile yaratmıştır. Fakat henüz çok yaygın değildir.

Aslında bu aile, günümüzde çok yeni bir olay değildir. Özellikle 1970'lerde yurtdışı göçlerin yoğunlaşmasıyla yay-

gınlaşmaya başlamıştır. Kırsal kesimden yurt dışına gidenler geniş aile tipinden, daralmış aileye dönüşmüştür. Oysa kentlerde çekirdek aile iken yurt dışına gidişler çekirdek aileyi daraltmıştır.

Olay, yurt dışına göçler nedeniyle başlamakla birlikte, yurt içinde de görülmektedir. Özellikle büyük kentlerdeki eşlerin bir kısmı birbirinden oldukça uzaklarda çalışmaktadır. Yani farklı yörelerde çalışma (iş) nedeniyle de çekirdek aile parçalanmaktadır. Kadın bir yerde, kocası başka yerde çalışmaktadır. İşte bu durum, konumuz olan *değişme, toplumsal katılım, demokratik değerler* ve *eğitim* yönünden ilginç sonuçlar doğurmaktadır. Bu bölümde bu yeni aile türünün ortaya çıkış nedenleri, işlevleri ve ilişkileri üzerinde durulacaktır.

Bu çalışmadaki veriler yazarın yakın çevresindeki öğretim üyelerinin bu tür aileye mensup olanlarından elde edilmiştir.

Bu tür ailelerdeki meslek grupları, yurt dışında ve yurt içinde oluşlarına göre farklılaşmaktadır. Yurt dışında daha çok işçi kesiminde yaygındır. Oysaki yurt içinde daha çok bürokratik kesimde görülmektedir. Yani, memuriyet, öğretim üyeliği, işletme sahipliği, ticaret vs. gibi kesimlerde görülmektedir.

Yurt dışındaki işçiler, her ne kadar aile birleşmesi gibi yasal olanaklarla ailelerini yanlarına almış olmakla birlikte, hâlâ eşleri yurt içinde kalmış, yıllarca dışarda çalışan işçilerimiz vardır. Bunlar sadece yıllık izinlerinde ailelerinin yanına gelebilmektedirler. Uluslararası işçi göçü, aileyi parçalamıştır. Örneğin petrol ülkelerinde yabancı işçiler çoğunluktadır. Oralarda da bu tür yapılanmalar söz konusudur. Gerçi bu durum, geçici bir bölünmedir. Fakat süresi belli olmadığı için ailenin bütünleşmesi uzun zaman almaktadır. Böylece genellikle kadın terk ediliyor. Resmen boşanma olmasa da erkek bir yıl ya da daha fazla süreyle

ailesinden uzakta kalıyor. Erkek bulunduğu yerde başka bir kadınla ilişki kuruyor.

Sorunlar

a) Çocuk eğitiminde ortaya çıkan sorun başta gelmektedir. Anne, çocuğun eğitiminden sorumlu olmakta, tek başına birçok güçlüklerle karşılaşmaktadır. Çocuğun okul yaşamı, gereksinimleri her şey kadının üstündedir. Bu da kadın için ağır bir yük olmaktadır. Yani kadının rollerindeki artış, onun yükünü artırmaktadır.
b) Çocuk baba sevgisinden uzak kalmaktadır. Çocuğun anne sevgisinden başka baba sevgisine de gereksinimi varken çocuk bu gereksinimini yeterince karşılayamamaktadır.
c) Ailede tüketim sorunları ortaya çıkmaktadır. Kocasından yeterli para gelmeyen kadın güç durumda kalmaktadır.
ç) Ailenin geçim sorunları tamamen kadının üstünde olduğu için onun geçim yükü ağır gelmektedir.
d) Çevrede kadın hakkında dedikodular çıkmakta, kadın bunlarla yıpranmaktadır. Çevre, yalnız kadına olumsuz bakmaktadır.
e) Eğer üyeler arasındaki bağlar güçlü değilse kuşkusuz bu tür ailede boşanma oranı daha yüksek olmaktadır. Çocuk olmayışı da boşanmayı yükseltmektedir.
f) Bazı giderlerde olağanüstü artışlar olmaktadır. Yurtdışı uzun telefon konuşmaları, uçak masrafları önemli oranlara varmaktadır.

O halde aile açısından *yeni yapılanma,*

a) Anne-çocuk birlikteliği ortaya çıkmakta,

b) Karı kocanın aynı yerde iş bulamayarak farklı yerlerde çalışmaları. Özellikle Batı ülkelerinde bu yapılanma daha yaygındır.

Nedenler

Bu yapılanmaların *temel nedenleri,*

a) Karı kocanın aynı yerde iş bulamamaları,

b) Koca ya da kadının başka yere tayini,

c) Başka yere göç.

İşlevleri

Bu tür aile, aynı zamanda birtakım işlevleri yerine getirmektedir.

a) Ailede tekdüzeliliği (monotonluğu) önlemektedir. Baba, uzun bir ayrılıktan sonra eve geldiğinde ailede değişik durumlar yaşanmaktadır. Özellikle kutlamalar artmaktadır. Babanın sevdiği yemekler pişirilmekte, ailece eğlence yerlerine gitme, dışarda yemek yeme, çeşitli ziyaretler yapılmaktadır. Yani babanın eve geldiği kısa zamanda çok şey yaşanmaktadır. Adeta olağanüstü bir durum olmaktadır. Bu kısa süreli mutluluktan sonra tekrar babanın ayrılmasıyla burukluk olmaktadır.

b) Kadının bağımsız olarak aileyi yönetmesi ve hareket etmesi. Bu durum bazı hanımlar için olumlu, bazıları için olumsuz görülmektedir. Her kadının bu ağır yüke katlanması kolay olmamaktadır.

SONUÇ

Bu tür aileyi yürütenler büyük güçlüklerle fedakârlıklarla karşılaşmaktadırlar. Yani güç bir evlilik. Çünkü evlilik, birlikteliktir. Evlilikte en önemli öğe olan birliktelik bu tür ailede uzun süre ortadan kalkmaktadır. Bu nedenle eşler arasında iletişimin sürdürülmesi gerekmektedir. Gerçekten evliliğin sürmesi isteniyorsa tatillerde ve her fırsatta eş-

lerin iletişimi sıklaştırması gerekir. Aksi durumda ailenin çözülmesi söz konusudur. Yani çözülmeye müsait bir ailedir.

Eşlerin birbirlerine karşı sevgi ve güven duyması da bu tür aileyi yaşatan en önemli öğeler arasındadır.

Apartnerlik

Değişen koşullar, kadın-erkek ilişkilerine yeni boyutlar getirmektedir. Post-modern bir ilişki biçimi olan Apartnerlik de bunlardan birisidir. Apartner, tanım olarak, ayrı ayrı ilişki olarak ifade edilebilir. Birbirlerini seçtikleri halde ortak bir evde değil, kendi evlerinde olmaya devam eden, birbirlerinin evinde buluşup ayrılması tercih eden çiftlere apartner denmektedir (Milliyet, 23.8.1997, s. 18). Bu ilişki, gelişmiş ülkelerin megapolislerinde görülmektedir. Ülkemizde de görülmeye başlandığı söylenmektedir. Kuşkusuz bu ilişki, Batı tipi bir yaşam biçimi. Kadın ve erkeğin ayrı ayrı ev ya da dairesi olup, ikisi de iş güç sahipleridir ve birbirlerini seçmişlerdir. Yalnız bu ilişki ülkemizde dost tutmak ya da metreslik ya da jigololukla ilgili değil. Burada çiftler, birinden birinin evine gidip bir süre birlikte olduktan sonra, yeniden kendi evlerine dönmektedirler. Yani aynı çatı altında sürekli birliktelik yok. Eşler, isteğe bağlı olarak ayrı yaşamaktadırlar. Ortaklaşa bir mekânda birliktelik yoktur. Bunlar da mutlu evli çiftlerdir, birbirlerine bağlıdırlar. Fakat eşler, bağımsızlıklarına düşkün oldukları için bu yolu tercih etmişlerdir. Normal evliler, bu yaşamı bencillik olarak görmektedir. Aralarında özel yakınlık, güvenlik var, istedikleri yalnızlığı da yaşıyorlar.

Onlara göre en sağlıklı ilişki, sevdikleriyle aralarına fiziki uzaklık koymaktır. Fakat bu iş, tek yanlı değil, karşılıklı danışarak yapılmaktadır. Haftada belki bir iki gün birlikte oluyorlar. Yalnız kalmak istediklerinde kendi özel

mekânlarına çekilmektedirler. Bu yoldan, seksin de bir alışkanlığa dönüşmediğini, heyecan ve yeniliği koruduğunu belirtmektedirler. Hatta bunun bir sürekli balayı olduğunu söylüyorlar. Ortak bir evde sürekli bir arada yaşamak biçimindeki klasik evlilik onlara zor gelir. Mekânlarını başkası ile bölüştürmek istemezler. Mekânlar kendilerine aittir. Bir süre partneri gelip o mekânı onunla paylaşır ve gider. Böylece derli toplu, titiz birisi ile savruk birinin birlikteliğini sürdürmek kolaylaşır. Eğer birlikte yaşarlarsa, birinden biri öbürüne uymak zorunda kalır. Klasik evliler, apartnerleri bencillikle itham ederler.

Apartnerlik, bir başka açıdan da klasik evliliğe doğru ilk adım sayılmaktadır. Birbirini deneyip birlikte yaşayabileceğini anlayan çiftler, daha sonra apartnerliği bırakıp klasik evliliğe dönüşebilirler. Fakat aksine, gelişmiş ülkelerin megapolislerinde apartnerlik giderek artıyor. Özellikle yazarlar, sanatçılar, yaratıcı işlerde çalışanlar arasında bu tür evlilik daha sık. Burada, iki ayrı evin masrafı, ortak bir evin masrafından daha fazla. Fakat apartnerler için bu bir sorun değil. Onlar için önemli olan, psikolojik rahatlık.

"Alamancı Aile"
(Ülkemizde Yeni Bir Aile Türü)

1960 yılından sonra Türkiye'den Avrupa ülkelerine, özellikle Batı Almanya'ya çalışmak için giden ailelerin oranı giderek artış göstermiştir. Bu işçi göçünün artış nedeni ise, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra hızla sanayileşen, ekonomik büyümeye uğrayan Avrupa ülkelerinin işgücü gereksinimini karşılamaktır.[1] Dışarıya işçi göndermekle, Türkiye'nin çeşitli yararlar sağlayacağı düşünülmekteydi. Özellikle niteliksiz işçilerin eğitimini sağlamak, ülke içindeki işsizliği geçici olarak gidermek ve döviz elde etmek gibi. Kuşkusuz, bunların bir kısmı gerçekleşmiştir.

1980'li yıllardaysa Alman ekonomisindeki gerileme, enflasyon, artan işsizlik, yabancı işçilerin aleyhine olmuş ve onların ülkelerine geri dönmeleri için politikalar geliştirilmiştir. Dönüş primi ödenmesi, yabancı düşmanlığının

1 M. Tezcan, *Yurt Dışından Dönen Çocukların Uyum Sorunları*, s. 1.

artışı, çocukların eğitim durumunun sorunlu olması gibi nedenlerle Türk işçi ailelerinin önemli bir bölümü Almanya'dan kesin dönüş yapmışlardır.[2]

Almanya'ya giden ailelere halk arasında "Alamancı" denmiş ve bu kavram yerleşmiştir. Böylece Alamancı Aile denilen yeni bir tür aile ortaya çıkmıştır.

"Alamancı Aile", Avrupa ülkelerine işçi olarak çalışmak için gitmiş ve yurda kesin dönüş yapmış ya da yapmamış olan işçilerin oluşturduğu bir aile türüdür.[3]

Hatta Almanya'dan değil de Fransa, Hollanda, Belçika, Avusturya'dan dönseler bile onlara da Alamancı denmiştir.

Açıklamalarımız, 1986 yılında kesin dönüş yapmış ailelerin lise çağındaki çocukları üzerinde yaptığımız bir araştırmanın sonuçlarına ve yurdun çeşitli yörelerinde bu aileler üzerinde yaptığımız gözlemlerimize dayandırılmıştır. Ayrıca literatürden de yararlanılmıştır.

Bu bölümde bu tür ailenin özellikleri üzerinde duracağız.

A. Alamancı Ailenin Çocuklarının Değer Yargıları

Liseye giden Almancı ailelerin çocukları üzerinde Ankara liselerinde yaptığımız araştırmada aşağıdaki sonuçlar elde edilmiştir:

Mühendislik, mimarlık, doktorluk, hukukçuluk gibi geleneksel yükseköğrenimi gerektiren meslekler gençler tarafından tercih edilmiştir.

Almanca dil bilgilerini kullanacakları bazı meslekleri tercihleri de ilginçtir. Örneğin "öğretmenlik" (Almanca öğretmenliği) bu gençlerde önemli bir oranda tercih edilmiştir. Oysaki yerli öğrencilerimizde öğretmenlik artık tercih nedeni değildir. Bu nedenle üniversitelerde Alman filo-

2 M. Tezcan, *age*, ss. 13-14.
3 İ. Yasa, *Yurda Dönen İşçiler ve Toplumsal Değişme*, s. 183.

lojisi bölümlerine bu gençler daha çok gidiyorlar.

Yine, Almanca dil bilgilerini kullanacakları turist rehberliği, çevirmenlik, hosteslik de tercihlerde belirli oranlarda yer almıştır.[4]

Gençlerin Türkiye'de katı disiplin kurallarına uyumsuzluk gösterdikleri en belirgin alanlardan biridir. Bunlar: okulda sıra olmak, forma giymek, giyimin yöneticilerce denetimi, katı öğretmen ve okul yöneticisi davranışları gibi noktalarda kendisini göstermektedir. Evde ise, aile içindeki kısıtlamaların aşırılığından yakınılmaktadır. Gençler, Alman ailelerindeki hoşgörü, disiplin azlığı, aile üyelerinin bağımsızlığını beğenmişler.[5]

Gençlerin, hayatta en çok doyum sağlayacakları şeyin mesleklerinden sonra ülkelerine hizmet edecekleri ve ülkelerinde yaşamak istedikleri, onların milliyetçi tutumlarını göstermektedir.[6]

Gençlerin yarısından fazlası dinsel kurallara uyum konusunda "kısmen" yanıtını vermişlerdir. Üçte biri ise, kızının Müslüman olmayan birisi ile evlenmesine "hayır" demektedir.[7] Görüldüğü gibi, dinsel tutumlar kaybolmuş değildir.

Eğlence ve kız-erkek arkadaşlığı, gençlerin yurt dışında edindikleri alışkanlıklar arasındadır. Bunların Türkiye'deki sınırlılığı onları rahatsız etmektedir.

Gençlerin Almanlarda beğenmedikleri özellikler olarak en çok, onların yabancı düşmanlığı tutumlarıdır. Bu husus, gençlerin çağdaş değerleri benimsemesinin bir kanıtıdır.[8] Ayrıca, Almanların kadın-erkek ilişkilerindeki serbestliği de önemli bir orandaki gençlerce onay görmemek-

---

4 M. Tezcan, *age*, ss. 23-24.
5 M. Tezcan, *age*, ss. 50.
6 M. Tezcan, *age*, ss. 55-56
7 M. Tezcan, *age*, s. 56.
8 M. Tezcan, *age*, s. 61.

tedir.[9] Yine, arkadaşlık ve komşuluk bağlarının zayıflığı, maddeci oluşları da gençlerce onaylanmıyor. Onların içkicilikleri, bencillikleri, soğuk, içten olmayışları, kıskanç olmayışları da gençlerimizce beğenilmemektedir.[10]

İyi eğitim görmüş olmak ve çalışkan olmak, gençlerce hayatta başarılı olmanın şartıdır.[11]

Almanya'daki Türklerin kötü huyları olarak da, kurallara saygısızlık, temiz olmamak, kadınlara sarkıntılık, saldırganlık, kavgacılık, dedikoduculuk, çıkarcılık belirtilmiştir ki, bu hususlar, gençlerin çağdaş değerleri benimsemelerinin bir göstergesidir. Gençlerin, toplum yaşamında Almanların benimsedikleri örneğin düzenli trafik, kaliteli mallar, açıksözlülük, temiz çevre gibi bazı değerleri de beğendiklerini ifade etmeleri, onların çağdaşlığının bilinçli olduğunu göstermektedir.

Türk karakter özelliği olarak gençler, sıcakkanlılık, samimilik, yardımseverlik, iyilikseverlik, yurtseverlik, cömertlik, konukseverlik, ailesine düşkünlük ve gelenekçilik[12] gibi nitelikleri belirtmişlerdir ki bu hususlar, gençlerin çağdaş değerler yanında milli değerleri de koruduğunun bir başka göstergesidir.

Görüldüğü gibi gençler, çağdaşlık ve milli değerler arasında kalmış durumdadırlar. Her ikisine de belirli ölçülerde sahiptirler. Bu husus, onların farklı iki kültürde toplumsallaşmalarından kaynaklanmaktadır.

B. Ana-Babaların Değer Yargıları ve Uyum Sorunları

Birinci kuşak, yıllardır yurt dışında kalmış, onlar da belirli ölçüde değişmişlerdir. İlk gittikleri gibi değiller kuşkusuz. Bu nedenle kendi ülkelerinde yeniden uyum sorunuyla

9 M. Tezcan, *Age*, s. 61.
10 M. Tezcan, *Age*, s. 61.
11 M. Tezcan, *Age*, s. 62.
12 M. Tezcan, *Age*, s. 67.

karşılaşıyorlar. Bu sorunlar nelerdir?

Öğrencilerin ana babalarının uyum sorunu olduğunu söyleyenlerin oranı, yarıdan fazlası. Bunların neler olduğunu sorduğumuzda en önemli sorunların şunlar olduğunu belirtmişlerdir: Çevre kirliliği, trafik düzensizliği, kalabalıklığı, gürültü, yolların bakımsızlığı, komşu edinememek, çevre değişikliğinden yabancılık çekmek, hayat pahalılığı, işsizlik, alışverişlerde aldatılma korkusu.[13] Bunlar, gençlerin ana-babalarının Türkiye'deki karşılaştıkları sorunlar ve uyum sağlayamadıkları hususlardır.

Başka bir araştırmada, ana-babaların karşılaştıkları güçlükler olarak şu hususlar yer almıştır:[14] İş bulma zorluğu, akrabalarla olumsuz ilişkiler, komşularla olumsuz ilişkiler, yerleşim ve konut, çocuk yetiştirme ve eğitimindeki güçlükler, aile içi ilişkilerdeki güçlükler (eşiyle birbirlerinden psikolojik uzaklaşma).

C. Ailenin Yapısal ve Fonksiyonel Çözümlenişi

Kesin dönüş yapan Almancıların yerleştikleri yerler oldukça farklı. Köye, kasabaya, ilçeye ya da büyük kente yerleşmelerine göre ailenin yapısı ve işlevlerinde de farklılık görülmektedir. Örneğin köye yerleşenler geniş aile yapısını sürdürmekte, diğer yerlere yerleşenler ise çekirdek aileye dönüşmektedir. Sadece ana-baba ve çocuklardan oluşan dar aile olmaktadırlar. Yalnız, tekrar köye dönenlerin sayısının giderek azaldığını görüyoruz. Artık kasaba, ilçe, kent ve büyük kentlere yerleşme daha fazla olmaktadır.

Köye Yerleşenler

Tekrar kendi köyüne dönenlerin uyum sorunları daha fazladır. Bunların her hareketi köylülerce yadırganmaktadır.

13 M. Tezcan, *Age*, s. 70.

14 F. Demiröz, *Türkiye'ye Dönen Göçmen İşçi Ailelerinin Karşılaştıkları Güçlükler*.

Esasen bu yüzden köyde uzun süre kalamayıp kente gitmektedirler. Köydeki olanaksızlıklar, yaşam biçimi ve koşulları onların köye yeniden uyumlarını zorlaştırmaktadır.

Ankara'da Ortaköy'e dönen bir köylü, döndükten sonra kimse ile iletişim kuramamış ve bir ay sonra kente gitmiştir. Köylüler, "ne olacak, Almanın ekmeğini yiyen de Almanlaşır" diyerek onu dışlamışlardır. Bu sözle, onların toplumsal ilişkilerden uzaklaşmış, maddeci değerleri benimsemişlik ifade edilmektedir.

Özellikle dönen ailelerin gençleri köye uyumda çok zorluklarla karşılaşmaktadırlar. Örneğin, dönen gençlerin sünnetsiz olabilecekleri düşünülmektedir. Uzun saçları yadırganmaktadır. Kibar oluşları, kadınsı özellikler olarak nitelenmektedir. Bu konuları sayın Gülten Dayıoğlu, öyküler halinde işlemiştir.[15] Köyde tuvaletlerin berbatlığı, banyo olanaklarının sınırlılığı, çocuğa dayak atılması, gençleri rahatsız etmektedir.

Köyde genç, fırın olmadığı için alışamıyor. Ekmek çıkmıyor. Ekmeğin evde yapılmasını yadırgıyor. Çeşmeden su taşıyamıyor. Suyu evde olsun istiyor.

Köye yerleşenlerin çocukları köyün geleneklerini bilmiyorlar. Sokakta genç bir kız, yaşlı ya da genç bir erkekle konuşuyor. Gece yaşamı istiyor, kot giyinerek köyün içinden geçiyor. Bütün bu durumlar köylülerce yadırganmaktadır.

Yazar Dayıoğlu'nun şu yargısında bir gerçeklik payı olsa gerek:

"Köylümüz, Almancı kadınlara, kızlara yan duruyor. Orda açık saçıklık var. Oğlan anaları Almanya'dan gelme kızları 'Yüzleri yırtık, eyere semere gelmez, aşa işe yaramaz, dil baş anlamaz' diye gelin etmek istemiyorlar."[16]

Kırsal kesime yerleşen kadınlar, eski giyimlerini tek-

15 G. Dayıoğlu, *Geriye Dönenler*.
16 G. Dayıoğlu, *age*, s. 91.

rarlamak zorunda kalmaktadırlar. Şalvar giymek, örtü örtünmek gibi. Oysa Almanya'daki gibi giyinseler, yadırganmaktadırlar. Fakat çevrenin giyimine ters düşenler, burnu büyük, kendini beğenmiş denilerek çevrede dışlanmaktadırlar.

"Başlık parası" alma geleneğini yaygın olduğu köylerden kız alan Alamancılar, başlık parasının miktarının yükselmesine neden olmuşlardır. Örneğin, Kayseri Uzunyayla köylerinde hiç çeyiz istemeden yüklü bir başlık parası vererek kız alan Alamancılar, çevredeki başlık parasını yükseltmişlerdir. Bu durum Nevşehir köylerinde de var. Almancılar hem kıza önemli miktarda takı takmakta hem de yüklü bir başlık vermektedirler.[17]

Konutlar

Almancı aileyi diğer yerli ailelerden ayıran en önemli göstergelerden birisi, onların kendine özgü göz alıcı konut biçimleridir. Köye ya da kasabaya, ilçeye yerleşenler, önceleri gösterişli, büyük evler yapmışlardır. Öyle ki, uzaktan bakıldığı zaman Almancı evi olduğu belli olmaktadır. Bu evler, köyün ya da ilçenin geleneksel evlerinden oldukça farklıdır. İki katlı, geniş bir alana yayılmış, yüksek çatılı, sağlam yapılı, büyükçe, gösterişli, odaları geniş, kemerli kapı ve pencereli, bahçeli bir evdir. Bahçesi taş duvarlarla çevrilmiş ve ağaçlandırılmıştır. Bazılarında köpek kulübesi ve havuz da var.

Ev içindeki eşyaların hepsi yenidir. Hasır vs. gibi araçlar artık yoktur. Koltuk, sandalye, masa, radyo, TV, video, buzdolabı, çamaşır makinesi, modern mutfak malzemeleri (çatal, bıçak, tabak, düdüklü tencere) tamamen kentsel özellik kazanmıştır. Evin döşenmesi onların zevkine göredir.[17a] Örneğin renk uyumu vs. gibi şeylere dikkat edilmi-

17 M. Tezcan, *Kültürel Antropoloji Açısından Başlık Parası Geleneği*, s. 60.
17a İ. Yasa, *age*, s. 184.

yor. Evin dış boyası ise frapan ve göz alıcıdır.

Teknik, elektrikli ev araçları (renkli TV'ler, en iyi marka videolar, çeşitli radyolar, müzik setleri) köylere ve kırsal kesime Almancılar tarafından getirildi ve yaygınlaştı. Bu araçlar onlar için bir üstünlük ve zenginlik simgesi sayıldı. Arabayı da bu arada belirtmek gerekir. Almanya'dan kiraladığı ya da kendisinin orada çok ucuza aldığı bir araba ile köyüne dönmesi, onlara yine bu yoldan saygınlık sağlamıştır.

Eşyalar yönünden Almancılar, genellikle gösteriş tüketimine yönelmişlerdir. Hiç kullanmadıkları eşyaları bile evlerinde bulundurmaktadırlar.

Türkiye'de özellikle televizyonun kırsal kesime yayılması, Almancılar sayesinde olmuştur. Video kullanımı da aynı televizyon gibi hızla Anadolu'ya Alamancılar sayesinde yaygınlaşmıştır.

Dantel vs. gibi kadın el işleri azaldığı için artık eşyalarda kullanılan dantelli örtüler evlerde yoktur.

Almanya'dan getirilen çalar büyük duvar saatleri de bu evlerden tüm Anadolu'ya yayılmıştır. Yiyecekleri ezici, sıkıcı, karıştırıcı birçok mutfak gereçleri teknik kullanımı da bu evlerde yaygındır.

Kente Yerleşim

Yurda kesin dönüş yapanlar köylere, kasabalara ya da kentlere yerleşmişlerdir. En fazla kentlere yerleşim gerçekleşmiştir. Kentin yaşam koşulları, köy ve ilçelere oranla daha rahat olduğu için kentler, yerleşim alanı olarak tercih edilmektedir. Gelenler, kentten daire almaktadırlar. Özellikle kentin orta tabakalarının bulunduğu semtler tercih edilmektedir. Günümüzde ise yeterince ev ve daireleri olduğu için artık deniz kenarında yazlık almaktadırlar.

Daire fiyatlarının artışında Alamancıların geniş rolü olmuştur. Müteahhitler Alamancılara yüksek fiyatlarla dai-

relerini satabildikleri için dairelerini satamamak gibi bir kaygıları olmamıştır.

Evde daha çok tüketici duruma gelmişlerdir. Eskiden evlerde yaptıkları giyecekleri artık kendileri yapmayıp, genellikle dışardan satın almaktadırlar. Köylerde bile tüketici durumdadırlar.

Akrabalarla İlişkiler

Yurda dönenlerin akrabalarla ilişkileri genellikle olumsuz olmuştur. Öncelikle dönenlerin paralı geldiğini bilen akrabalar, onlardan borç para istemişlerdir. Herkes kendi gereksinimi için gerekli parayı bunlardan bulmayı ümit etmişlerdir. Onlar da bu parayı veremeyince ya da vermek istemeyince onlarla kötü olmuşlardır.

Akrabalar, ayrıca bu ailelerin aile yaşantısını eleştirmeleri, onları kınamaları çocukların yaşantılarını beğenmemeleri, aile kararlarına karışmaları da onlarla ilişkileri olumsuzlaştırmıştır.

Bu konuda Alamancılar, "canciğer hısımlarımız bile bize yan duruyorlar" demektedirler.

Komşularla ilişkiler de, onlardan farklı eşyalara sahip oluşları ve komşuların onların ailevi yaşantısı ve çocukları hakkında dedikodu yapmaları nedeniyle pek de olumlu değildir.[18]

Alamancı Kızlar

Almanya'dan gelen kızlara çevrede kötü gözle bakılıyor. Elde edilmesi kolay, her denilene evet diyen kişiler olarak algılanmaları çok yaygın. "Almancı kız kolay tavlanır" sözü gençler arasında bir önyargı. Onların bu yüzden gece tek başına sokağa çıkması mümkün değildir.

Almancı kızların erkek arkadaş edinmeleri bir sorun.

18 F. Demiröz, *Türkiye'ye Dönen Göçmen İşçi Ailelerinin Karşılaştıkları Güçlükler*, s. 102.

Çevrenin erkek arkadaşlara karşı bir tepkisi ve kuşkusu var.[19] Erkek arkadaşların da genellikle bu kızlardan yararlanmak amaçları oldukça yaygın. Çünkü yurt dışında serbest büyümüş bu kızların cinsel yönden de serbest oldukları kanaatı var. Salt arkadaş olarak erkeklerle gezen kızlar hakkında ise dedikodu yapılmaktadır.[20]

Akrabaları kızlara baskı yapmaktadır. Ana-baba kıza fazla karışmadığı halde amcası, dayısı, kızın davranışlarını denetliyor. Bazı köylerde Almanya'da büyüyen kızlara pek kolay koca bulunmuyormuş.

Büyük kentlerde de gurbetçi kızlardan bazılarının "tele kız"lık ve fuhuş yaptıklarını, randevu evlerinde çalıştıklarını gazetelerden okuduk. Bu örnekler de halkın Alamancı kızlara olan güvenini sarsmıştır. Bunun da nedeni olarak, onların Almanya'da çok serbest yetiştirilmeleri gösterilmektedir.

Kadınlar

Almanya'da çalışıp buraya dönünce çalışmayan kadınların da sorunları var. Birdenbire ev kadınlığına uyum sağlayamamak yüzünden. Fakat iş yaşamındaki deneyimleri ile daha bilinçli bir ev kadını olması, olumlu bir husustur. Erkeğin ona karşı katı ve sert tutumu biraz daha zayıflamıştır.

Koca yurt dışında iken gereksinimlerin giderilmesi için paranın kullanımı genellikle kadının elindedir. Bu nedenle kadın toplumsal yaşamda etken duruma gelmiştir. Koca dönünce kadının bu durumu yine eski durumuna dönmüştür. Videoya film koyup seyretmek, teyp çalmak, TV izlemek, komşu ağırlamak gibi etkinlikler, kadını evinde oyalar duruma getirmiştir.

Erkeklerin, yurt dışında başka kadınlarla evlilik dışı

19 G. Dayıoğlu, *age*, s. 210.
20 G. Dayıoğlu, *age*, s. 219.

ilişkileri ya da gözlemleri ile kendi hanımlarıyla karşılaştırıp böylece hanımlarını beğenmemeleri de yaygın bir davranış. Buradaki hanımların nasırlı elleri, fazla kiloları, düzensiz vücut yapıları erkeklerce artık beğenilmiyor ya da daima eleştiri konusu oluyor.

Kadın yurt dışına gitmemişse, dönmüş kocasına daha çok itaatkâr olmaktadır. Kocasının daha çok görmüş geçirmiş olduğuna inanıyor, yıllarca kendilerine para göndererek fedakârlık ettiği kanısı ile ona daha çok bağlanıyor. Fakat bunun tersi durumlar da var. Yıllarca ailesini ihmal etmiş pek çok Alamancı erkek de var.

Giyim

Alamancıların güzel giyinme tutkuları var. Fakat bu durum da çevrede yadırganmaktadır. Çevre tarafından özenti olarak nitelendirilmektedir. Gerçekten giyim, onlar için bir gösteriş tüketimi olmaktadır. Bu yoldan psikolojik bir doyum sağlamaktadırlar.

Erkek giysilerinde bir benzerlik görülmektedir. Ceket, pantolondan oluşan takım halindeki çağdaş erkek giyimi benimsenmiştir.[20a]

Kadınların giysileri karma bir nitelik kazanmıştır.[20b] Kırsal kesimde oturan Alamancılar şalvar, örtü gibi frapan renkli geleneksel giysilerini sürdürmektedirler. Kentlerde kent kadın giysileri benimsenmiştir.

Gençlerin giysileri ise tamamen çağdaş niteliktedir. Genç kızların süslenme araçları geleneksel ve çağdaş karışımı halindedir. Bir yanda bilezik, beşibirlik, bir yanda Batı kökenli süs ve boyanma gereçleri kullanılmaktadır. Erkek gençler ise giysilerde takım elbiseden çok, spor giysileri tercih etmektedirler. Mont, kot gibi giysiler okuyan gençlerde çok tercih edilmektedir. Bu giysiler yüzünden okulda

20a İ. Yasa, *age*, s. 184.
20b İ. Yasa, *age*, s. 184.

öğretmenleriyle çatışmaya bile girişmektedirler.

Çocuklarla İlişkiler

Burada kalan çocuklar, baba döndükten sonra onunla sıcak ilişki kuramamakta, ona karşı soğuk ve tutuk davranmaktadırlar. Uzun süre babadan ayrı kalan çocuklar, baba ile istenilen derecede sıcak ilişki kuramamaktadırlar.

Babalar ülkeye dönünce daha otoriter oluyorlar.[21] Kararları kendisi veriyor. Çocuklar üzerinde baskıyı artırıyor. Ülke koşullarında kendisinin böyle davranması gerektiği kanaatine varıyor. Çocuklar babaları Almanya'da iken babanın ailedeki rolünün ne olduğunu kavrayamamışlardır. Çocukların kendilerinden korkar gibi davrandıklarını, isteklerini doğrudan kendilerine değil, büyük annelerine ilettiklerini belirtmektedirler. Çünkü çocuklar, onlarla büyümemişler. Bu yüzden çekingen, ürkek çocuklar, ancak bir şey dendiği zaman anne babalarıyla konuşmaktadırlar.[22]

Bazı babalar da hoşgörülü olmuşlardır. Örneğin oğlunun kendi yanında bira içmesine müsaade etmektedir. Saygıya fazla önem vermemektedir. Onlarla her şeyi rahatlıkla konuşmaktadırlar.

İşgüç Biçimleri

Yurda döndükten sonra kadınların genellikle çalışmadıklarını daha önce belirtmiştik.

Erkekler ise, deneyimli bir fabrika işçisi olarak tekrar fabrikalara işçi olarak girmemişlerdir. Aksine, Türkiye'de hiç deneyimleri olmayan alanlarda iş tutmaya yönelmişlerdir. Daha çok, başkalarının yanında değil, kendi işlerinin sahibi olmak istemişlerdir.

Dönenlerin yaptıkları işler, çok para gerektiren, kaza-

21 G. Dayıoğlu, *age*, s. 224.
22 G. Dayıoğlu, *age*, s. 194.

nılmış bir vasıf gerektirmeyen işlerdir. Daha çok sarraflık, oto alım satımı, konfeksiyon, züccaciye, gayrimenkul alım satımı, minibüs, otobüs, kamyon sahipliği, az sayıda ortaklaşa fabrika sahipliği gibi işler yapılmaktadır (Kırşehir yöresi).

İş tutanlar, sürekli olarak eski günlere dönme korkusu içindeler. "Hazıra dağ dayanmaz" düşüncesi bunlarda hakim. Bu nedenle paralarını harcarken oldukça kontrollü davranıyorlar. Böyle hareket ettikleri için, paralarını yeterince değerlendiremiyorlar.

Almanya'dan dönüp de bin bir emekle kurduğu işi birkaç yıl içinde batıran ya da başkalarına kaptıran az değil. Bankerlere, üçkâğıtçı yapı kooperatiflerine, kapkaç iş ortaklıklarına, göz boyayıcı faizcilere, naylon şirketlere kanıp da elindekini avucundakini çarçur eden çok kişi var. Böylece bir süre sonra geçim darlığına düşenler de çok sayıda.[23]

Ç. Çevrenin Almancılara Karşı Tutumu

Çevrenin, dönenleri yadırgadıkları bir gerçek. Onlara karşı çoğu kez soğuk davranış, dışlanma, horlanma mevcut. Bunun bir nedeni, dönenleri çevrenin çekememesidir. Yani bir tür kıskançlık görülmektedir. Onların sondan görme oldukları, bu nedenle üç beş kuruş görünce burunlarının büyüdüğü suçlaması yaygın bir davranıştır.[24] Onların, paraları, otomobilleri, saray gibi evleri, zenginlik göstergesi olmaktadır.

Çevre, bunlara karşı samimi görünmeye çalışmakla birlikte, gizli bir çekememezlik, kıskançlık içindedir. Özellikle akrabalar arasında bu kıskançlık oldukça hissedilmektedir. Kıskançlığın nedeni, talihsiz, varlıksız bu insan-

23 G. Dayıoğlu, *age*, s. 202.
24 G. Dayıoğlu, *age*, s. 194.

ların çok para kazanarak zengin olmalarıdır. Köyde eşeğe binemezken şimdi otomobil kullanıyor sözünde olduğu gibi, sonradan görme bir durum olarak karşılanmaktadır. Kıskançlık, daha çok gelir düzeyi düşük olanlar tarafından söz konusudur.

Toplum, onları havadan para kazanmış kimseler olarak görmektedir. Bu yüzden, onların, halk bilimsel bir kavram olarak "yolunacak kaz" gibi nitelendirilmesi toplumda oldukça yaygın bir durumdur. Örnek, Kırşehir'de bir Alamancı, muhtara bir belge tasdiki için gitmiş. Muhtar fazla para istemiş. Adam nedenini sorunca, muhtar, "Alamancısınız ne olacak, batmazsınız ya" demiştir.

Bir Almancı bu konuda şöyle diyor: "Almanya'da iyi bir çalışma düzenimiz vardı. Etrafta güven vardı. Ben buraya gelince enayi yerine konduğumu hissettim... çarşıda esnaf benim Almanya'dan gelme olduğumu nasıl anlıyorsa anlıyordu. Herkese ikiye sattığı malı bana üçe filan satıyordu. Başka arkadaşlar da benim gibi olmuşlar. Almanya'da bu yoktu işte.[25]

Yine bir Almancı, aynı hususa değinerek şöyle diyor: "Köyde, kasabada esnaf bile bizi kazıklamaya kalkışıyor. Göz dikeni gibiyiz. Her şeyimiz batıyor." Yine, "kendi memleketimizde elimizin parasıyla garip olduk açıkçası. Canciğer hısımlarımız bile bize yan duruyorlar" diyen Almancı, gerçekten horlanan bir kişi durumuna gelmiştir.

Yurtdışı ile Türkiye'nin, onlarca sürekli olarak karşılaştırılması da çevrede rahatsızlık uyandırmaktadır. Türkiye'nin daima eleştirilmesi ve oranın üstün görülmesi herkese akıl veren tutumları çevrede hoş karşılanmıyor. Buradaki çevrenin pis oluşu, trafik düzensizliği, insanlardan saygı beklenmesi gibi durumlar onlarca eleştirilmektedir.

Ayrıca aileler, orada yaşamadıkları hayatı buradakilere

25 G. Dayıoğlu, *age*, s. 190.

yaşamış gibi göstermeleri de bir başka husus. Sürekli olarak Almanya'yı üstün göstermek çabası, onları bu tür açıklamalara sürüklemektedir.

Çevrenin Almancılara karşı tutumu, onların ekonomik durumlarına göre değişmektedir. Örneğin ekonomik durumları iyi ise, çevrede üstün tutulmaktadırlar. İyi değilse (iflas vs. gibi) küçük görülmektedirler. Gittiler, o kadar çalışıp geldiler, yine de bir şeyleri yok diyerek alay konusu olmaktadırlar.

Bir Alamancının dediği gibi: "Köylünün gözünde özürlü mal, sakatlık kurbanlık gibiyiz. Çocukluk arkadaşlarım bile sıcaklık göstermiyor."

Ayrıca kentlerdeki dairelere yerleşen Alamancılar da apartman sakinlerinin ilgisizliğinden, kendilerini beğenmişliklerinden yakınmaktadırlar.

D. Psikososyal Özellikleri

Alamancının yurt dışı yaşantısı, onun, ülkesine döndükten sonraki psikolojik durumunu da etkilemiştir. Örneğin orada ikinci sınıf bir vatandaş idi. Korkusundan toplumun kurallarına uyuyordu. Örneğin bir trafik kuralına sıkı sıkıya uyması gibi. Oysaki Türkiye'ye gelince kurallara o kadar uymayabiliyor. Örneğin trafik kuralını çiğnemesi gibi. Kent içinde hızlı araba kullanması buna bir örnektir. Ya da apartmandaki kuralları çiğnemesi gibi. Bu konuda, orası Almanya, burası Türkiye diyor. Burası kendi memleketim deyip rahatlıyor ve istediği gibi hareket ediyor.

Oradaki ezilmişliğin acısını burada çıkarmak gibi bir psikolojik durum da var Almancılarda. Örneğin sahip oldukları maddi değerlerle (para, araba, ev gibi) özellikle köylere yerleşenler, köylüyü küçük görmekte, köylüye tepeden bakmakta, kasılmakta, törelere boş vermekte, büyüğü küçüğü bir saymakta, böylece saygınlık kazanmak iste-

mektedir. Yani zenginleşmiş olmak, onlarda üstünlük aracı olmuştur.

E. Alamancı Aileye İlişkin Kuramsal Çerçeve

Alamancı aile, makro düzeyde, yani iki farklı toplum açısından Robert Park'ın "Marjinal İnsan" kavramı ile açıklanabilir. Ona göre marjinal kişi, iki farklı kültürde yaşayan ve iki farklı kültürü paylaşan, fakat bunlardan hiçbirisinin tam bir parçası olmadan var olması demektir.[26] Bir ara yerde kalan insan anlamına gelir. İşte Alamancı ailenin durumu da bu çerçeveye uyuyor. Fakat bu kavram, daha çok ikinci kuşak için geçerli olmaktadır. Çünkü birinci kuşakta ne de olsa bireylerin esas kültürleri daha ağırlıklıdır.

Alamancı ailenin mikro düzeyde, yani aile içi ilişkiler yönünden bana göre bir başka kuramsal niteliği ise şudur: Aile içi ilişkilerde, uçlarda toplanan bir kutuplaşma söz konusudur. Bunun nedeni ise, yine bu insanların farklı kültürlerde yaşamış olmalarıdır. Bu kutuplaşmaya göre bir tarafta çok tutucu ilişkiler, diğer kutupta ise çok serbest ilişkiler vardır (ana babaların tutumu bakımından). Tutucu davranışlar olarak biçime önem verme, aşırı dindarlık yüzünden dinsel baskılar, eş seçmede baskılar, evlilik konusunda katı geleneksel tutumlar örnek olarak verilebilir. Yurtdışında iken aşırı akımlara katılmış aile üyelerinin davranışları bu niteliktedir. Diğer kutupta ise, çok serbest ilişkiler egemendir. Ailede herkes bağımsız olarak hareket etmektedir. Giyimde, para harcamada vs. Bu çerçevede bazen ana baba, çocuğa karışmıyor. Çocuk eve gelip kendisi yemek hazırlıyor. Evde toplu olarak değil, ayrı ayrı yemek yeniyor. Çocuklara bol para veriliyor. Onlar da rahatça para harcıyorlar. Dinsel davranışlara hiç aldırış etmemek de

26 M. Tezcan, *age*, s. 8.

bu ailelerdedir. Yani dinsel inançlarda da kutuplaşma var. Yukarıda belirttiğimiz gibi, ya çok dindar oluyorlar yahut da dine hiç aldırış etmiyorlar.

Kuşkusuz bu iki kutup arasında olan Alamancılar da var. Fakat gözlemlerime göre çoğunluğun böyle bir kutuplaşma içinde yaşadıklarını sanıyorum. Belki zamanla bu kutuplaşma ortadan kalkabilir.

F. Alamancı Aileye İlişkin Bazı Genellemeler

Onların durum ve davranışlarındaki değişmeleri aşağıdaki noktalar etrafında toplayabiliriz:

- Resmi dairelerde işleri olduğunda buralarda işlerinin yavaş yürüyüşünden, düzensizliğinden şikâyetçidirler.
- Tipik Türk işi teknik araç ve malları değil, daha çok dışarıdan getirdikleri malları tercih etmektedirler.
- Akrabalarıyla ilişkileri ya zayıflamış ya da yoktur.
- Komşuluk ilişkileri zayıflamıştır. Sık komşu ziyaretleri yok artık.
- Yeni bir çevreye gelenler komşu edinmede güçlük çekmektedirler.
- Bayramlarda evde kalmak azalmıştır. Tatil olarak başka yerlere gidişler artmıştır. Geleneklerden kopuş, onlara uzak kalma söz kousudur. Kurban kesme vs. azalmıştır.
- Şeref, namus, saygı gibi değerler hâlâ üstündür. Bu değerler genç kesimde daha az önemlidir.
- Fabrika işçisi ailesine dönüşmemişlerdir.
- Gelenlerin çoğunun sağlık durumları sorunludur.
- Hijyenik davranışlar değişmiştir. Artık hastaneye güvenmeme başlamış ve özel doktora gitme görülmektedir.
- Gençler, yaşam biçiminden şikâyetçiler.
- Yurtdışındaki kötü durumlarını küçümsenmemek için söylemekten kaçınıyorlar.

• Maddiyatçılık, bu kişilerde yaygın bir değerdir. Yani, paraya değer verme, maddeye önem verme yaygınlaşmıştır. Yozgatlı Alamancı bir gencin çevredeki arkadaşlarınca yadırganan ve benimsenmeyen davranışlarından birkaçı şöyledir: Bu gençle birlikte arkadaş grubu bir araba ile bir yere gezmeye gitmeye kalksa hemen o gencin benzin parasını, gezi giderlerinin ne kadar olacağını hesaplamaya kalkması; her gün gazetelerde Alman markının Türk parasına göre durumunun ne olduğunu haber olarak gazeteden okuması.

• Türkiye'de insana değer verilmemesinden sık sık şikâyetleri de oldukça yaygındır.

• Köylülükten kurtulunmuş, özellikle tarımla uğraşıdan kopulmuştur.

• Aile üyelerinde bireyci bir kişilik yaygınlaşmıştır.[27]

• Geniş aile parçalanmış, aile, ana, baba ve çocuklardan oluşan çekirdek aileye, yani dar aileye dönüşmüştür.

• Kökeni, kırsal kesime dayalı bir aile türüdür. Kent yaşantısına, daha çok yurt dışında ve yurda döndükten sonra başlamıştır.

• Bu ailelerde köy, kasaba ve gecekondu ailelerine oranla yatay ve düşey hareketlilik oldukça yüksektir.[28]

• Alt tabakalar üste çıkabilmişlerdir. Bu durum, dışarıya çok sayıda göç veren köy ve küçük kasabalar için söz konusudur. Yani yukarıya doğru dikey hareketlilik yaygındır.[29]

27 İ. Yasa, *age*, s. 183.
28 İ. Yasa, *age*, s. 183.
29 İ. Yasa, *age*, s. 182.

SONUÇ

Ülkemizde yeni bir tür olarak "Alamancı Aile" denen bir aile ortaya çıkmıştır. Bu ailenin geleceği ne olabilir? Değişim ortamında yok olabilir mi?

Bu konuda Prof. Yasa şöyle söylüyor: "Almancılar yeni uyum ve koşulların etkilerine uğramaktadır ve bu nedenle bugünkü görünüşü ile gecekondu ailesi gibi geçici bir aile türüdür."[30] Bu görüşü eleştirebiliriz. Çünkü bu tür aile, yurtdışı göç olgusu başladığından beri vardır. Hâlâ var. Gelecekte de var olacaktır. Çünkü gecekondu ailesi bir süre sonra kent ailesine dönüşüyor. Ama Alamancı olan aileler, bu özelliklerini sürdürmektedirler ve halk onları öyle tanıyor. Kırsal kökenliler zaten kent ailesine dönüşmüşlerdir. Çünkü kente yerleşmişlerdir. Ama kent aileleri içinde onların Alamancı olarak ayrı bir yeri vardır. Bu özelliklerini hiç kaybetmemektedirler. Kuşkusuz bu konuda çok sayıda araştırmalara gereksinimimiz vardır.

Özetle bu aile, yerli öğelerin ağırlığı oluşturduğu, biraz da yabancı ülkeden etkilenmiş bir aile türü. Yabancı kültürden alınan bazı çağdaş geçerli değerler yanında, halk kültürümüz açısından yozlaşmış nitelikteki değerler de, bu ailelerin kazanımları arasındadır. Dileğimiz, bu ailelerde, yabancı ülkeden etkilenilen olumsuz sayılabilecek özelliklerin terk edilip, çağdaş, olumlu olanların ise sürdürülmesi doğrultusundadır. Kuşkusuz bu konuda çeşitli kuruluşların katkılarıyla önlemler alınması gerekmektedir.

30 İ. Yasa, *age*, s. 185.

IV. BÖLÜM
KADIN

Eğitim Düzeyi Açısından Kocasından Üstün Konumdaki Kadınlar

Aile antropolojisinde rastlanılan ilginç konulardan birisi de, kadının konumu bakımından kendinden altta bulunan bir erkekle evlenmesi olayıdır. Konu evrensel bir özellik taşımaktadır. Dünyanın her tarafında görülen bu duruma ülkemizde de rastlamaktayız. Kuşkusuz bu durum çeşitli nedenlere dayanmaktadır. Antropoloji literatüründe "tercihli evlilik" kategorisine giren bu evlilik türü hakkında herhangi bir araştırmaya rastlayamadık. Görgül bir araştırma için hiç de uygun bir konu değildir. Elde edilecek verilerin sağlıklı olması güçtür. Bu bölümde sunulan veriler, yazarın yakın çevresinden elde ettiği verilere dayanmaktadır. Daha çok örnekolay olarak nitelendirilebilecek örnekler, açıklamalarımıza temel olmuştur.

I. NEDENLER

Kadın, kendinden daha alt konumda olan bir erkekle niçin evlenmektedir? Kuşkusuz çeşitli nedenler bu konuda rol oynamaktadır.

1. Kadının Fiziksel Özelliği
Kendisini fiziksel olarak güzel, çekici bulmayan bir bayan mutlaka evlenmek istiyorsa, karşısına çıkan kısmetlerin çoğunu da tercih etmemiş ve yaşı da ilerlemişse nihayet kendisinden alt konumda birisiyle evlenmeyi tercih eder.

2. Kocanın Dinsel Rolü
Kadının evleneceği kişi eğer dinsel yönden çevrede tanınmış (Şeyh, tarikat reisi vs.) önemli sayılan bir kimse ise, kendisinin altında bir konumda olmasına razı olarak onunla evlenebilmektedir. Basına yansıyan bir olayda ilkokul mezunu bir tarikat reisi, üniversite mezunu bir kızla evlenebilmiştir.

3. Akrabalık
Akraba evliliğinin sakıncalı görülmediği yörelerde evlenecek kişinin akraba olması da yeterlidir.

4. Çevrede Tanınmış Kişi
Eğer evlenilecek kişi çevrede önemli sayılan bir konumda ise yine onunla üniversiteli bir bayan evlenebilmektedir. (Ağa ya da ekonomik bir işle uğraşan, ticaret sahibi zengin birisi ile).

5. Cemaatsal İlişkiler
Özellikle kırsal kesimde yaşayan üniversite mezunu bir kız, ailesi kiminle evlenmesini istiyorsa onunla evlenmek zorundadır. Kızının isteği söz konusu değildir. Çünkü ev-

lilik, bu tür cemaatsal ilişkilerin yaygın olduğu yerde tamamen toplumsal bir özellik gösterir. Kızın isteğine pek bakılmaz.

6. Çocuk Sahibi Olmak
Mutlaka bir çocuk sahibi olmak isteyen bir kadın, alt konumdaki bir erkekle evlenebilmektedir. Özellikle sanatçı kesimindeki kadın sanatçılar bu yola sık sık başvurmaktadır.

7. İçgüveyliği
Kadının ailesinde bir erkek yoksa, içgüveyliğine razı olmuş, kendinden alt konumdaki bir kimse ile evlenebilir. Çünkü her erkek içgüveyliğine razı olmaz. Öyle birisini bulmuşsa, onun eğitim düzeyi kadın açısından önemli değildir.

8. Âşık Olmak
Kadının âşık olduğu birisi ise, onun konumu önemli değildir. Önemli olan, kadının sevdiği bir erkekle evlenmesidir.

9. Ismarlama Damatlar
Daha önceden yurtdışına gitmiş aileler, kız çocuklarına orada uygun bir damat bulamamışlarsa, Türkiye'den eş dost akraba kanalıyla bir damat adayı bulup onu yurtdışına istek yapmaktadırlar ve orada kızlarıyla evlendirmektedirler. Bu durumda da damadın kıza göre konumuna pek dikkat edilmemektedir.

Nedenlerin sayısı artırılabilir. Yukarıda belirttiğimiz nedenlerin dışında başka özel durumlar da söz konusu olabilir. Şimdi, bu tür evliliklerdeki ilişkilere değinelim.

II. İLİŞKİLER

Bu tür ailelerdeki toplumsal ilişkilerin nasıl olduğu hakkında veriler elde yok. Geniş kapsamlı araştırmalar yapıldığı takdirde bu tür aileler hakkında bilgi elde edilebilir.

Aslında bu tür aile, sorunlu gibi görünmektedir. Çünkü, Türk ailesinde genellikle erkeğin egemenliği sürmektedir. Gerek kırsal, gerekse kentsel kesimlerde durum böyledir. Aslında geniş ailede durum böyle iken, çekirdek ailede de bu durum kısmen devam etmektedir.

Bu tür ailelerdeki ilişkiler kadının gösterdiği tutuma bağlı olarak değişik biçimlerde sürdürülmektedir. Buna göre üç ayrı ilişki biçimi söz konusu olabilmektedir.

a) *Uyumlu İlişkiler*

Burada, evlenmeden önce *erkek, kadınla anlaşma yoluna gitmektedir*. "Bak sen benden daha tahsillisin. Bu durumu öne sürerek aile içinde ukalalık istemem, beni küçük düşürücü davranışlar istemem, ona göre kabul ediyorsan evlenelim." Bu koşula kadın uyduğu takdirde bu evlilik uyumlu bir biçimde sürmektedir. Zaten uyması için baştan söz vermiş oluyor.

Uyumlu ilişkilerin bir başka biçimi ise, kadının aile içindeki ilişkilerde *kariyerini ve öğrenim düzeyini, mesleksel konumunu bir tarafa bırakıp* aile içinde düzenli ilişkilere girmesidir. Aile içinde önemli olan kendi rolleri ne ise onları layıkı ile yerine getirmesidir. Normal bir evlilikte toplumca tanınan kadının rollerini yerine getirdiği sürece ailede hiçbir sorun kalmıyor. Ben kocamdan üstünüm deyip üstünlük taslamıyor. Aile başka, kariyer başka deyip, her yerde rollerini oraya uygun bir biçimde yerine getirir. Böylece aile içi roller düzenli bir biçimde yerine getirildiği zaman ilişkiler bozulmamaktadır.

b) *Kadın Egemenliğinin Erkek Tarafından Kabulü*
Bu durumda kadın birinci plandadır.

Bu tür ilişkide erkek, ikinci plana düşmüştür. Bütün yetki ve sorumluluklar kadının üzerindedir. Erkek silik bir konumda kalmıştır. Her şeyi kadın çözümlemekte ve erkek bir şeye karışmamaktadır. Erkek isteyerek kendi yetki ve sorumluluklarını kadına devretmiştir. Kadın da bunu kabul etmişse sorun olmamaktadır. Çocukların eğitimi, aile bütçesinin düzenlenmesi, dış ilişkiler vs. gibi her konuda kadının sözü geçmektedir. Bu aile de uyumludur.

c) *Kadın ve Erkeğin Sürekli Çatışması*
Bu tür ailede ilişkiler sorunludur. Kadınla erkek sürekli olarak çatışmaktadırlar. Erkek, aile içi ilişkilerde kadının kendisinden daha üstün durumda oluşunu bir türlü hazmedememektedir. Yani bütün yetki ve sorumlulukları kendi üzerine almak istemektedir. Bu yüzden kadınla sürekli çatışmaktadır. Bu çatışma bazen zaman zaman ortaya çıkmakta, bazen de ailenin çözülmesine yol açmaktadır.

Yurtdışına ısmarlama damat olarak giden erkeklerin durumu böyledir. Kadın yabancı dil biliyor, toplumda egemen roldedir, çevreyi iyi tanıyor. Böylece karısını kıskanan erkek, ya Türkiye'ye geri dönmek istiyor, yahut boşanıyor, yahut da zaman zaman çatışmalara girerek bu evliliği sürdürüyor. Çocuklar olmuşsa kolay kolay boşanmak istemiyor. Fakat çocuklar da otorite olarak anneyi tanıdıkları için, babalarını pek önemsemiyorlar. Erkek, çocukların bu tutumunu da hazmedemeyip, ailede bocalayıp durmaktadır. Kadınla küsüyor, evden ayrılıyor, tekrar barışıyor. Tekrar çatışıyor.

SONUÇ

O halde bu tür bir aile kurulmalı mıdır? En iyisi, konumla-

rın denkliğidir. Ama denklik olmayınca yaşamda bu tür olasılıkları da göz önüne almak gerekir. Hem bu tür evlilikler, yukarıda değinildiği gibi her zaman sorunlu da değildir. Eşler karşılıklı oturup bu konuda nasıl bir strateji takip edeceklerini önceden konuşmalıdırlar.

Kabul Günleri

Dünyada En Güzel Şey Nedir?		
Fransız için	:	Esprili genç kadın
İngiliz için	:	Gemi
İtalyan için	:	Akılsız güzel
Alman için	:	Askeri geçit resmi ve tören
Amerikan için	:	Dolar için iş
Türk için	:	Buyrun oturalım

Türk konukseverliği, günümüze kadar sürüp giden Türklerin en önemli özelliklerinden birisidir.[1] Konukseverlik, günümüz kent ortamında belirli ölçüde azalmakla birlikte, yine de etkinliğini sürdürmektedir. Bu bölümde, sözünü

1 M. Tezcan, *Türklerle İlgili Stereotipler ve Türk Değerleri Üzerine Bir Deneme*, ss. 219-220.

edeceğimiz kabul günleri de konukseverlik özelliğinin kent ortamındaki devamıdır.

Konukseverlik, göçebe Türk toplumunda bile çok önemli bir değerdi. Kaşgarlı Mahmut, "Konuk gelince kut (uğur) gelir" der, Dede Korkut öykülerinde, "Misafiri gelmeyen kara evler yıkılsa daha iyi" denmekte, iyi bir ev kadınının özellikleri arasında, konuğa iyi davranmak belirtilmektedir.[2]

Göçebe geleneklerinde konukseverlik, bir taraftan da cömertliğe bağlanmaktadır. Cömertliğin kaynağı, bir insanın ne kadar malı olursa nasibinden fazlasını yiyemez geleneğine dayanmaktadır. Yine Kaşgarlı Mahmut, "başkalarına tatlı aş ver; konuğunu ağırla. Bu sayede millet arasında şöhretin artsın" demektedir.[3]

Günümüzde konukseverlik, yine Türk toplumunda etkinliğini sürdürmektedir. Kırsal kesimde daha canlı ve etkin olan konukseverlik, kent yaşamında daha değişik biçimlerde uygulanmaktadır. Sözünü ettiğimiz kabul günleri, kentlerde sadece kadınlar arasında uygulanmaktadır ve konukseverlik geleneğinin bir devamıdır. Erkeklerin kahvehaneleri olduğu için onlarda kabul günü geleneğine gerek yoktur.

Kent ortamında kadının çalışma yaşamına girmesiyle konuk kabul etme de formel hale gelmiştir. Kadının her zaman habersiz konuk kabul etmesi için zamanı yoktur. Aynı durum kasabalarda da formel duruma gelmiştir. Kasabalarda, özellikle üst tabakalarda ve dışarı açılmış ailelerde görülür. Hanımlar "kabul günü" kavramını daha da kısaltarak "Gün" deyimini kullanırlar. Orta tabakalara mensup hanımlar ise bazı yörelerde (örneğin Karadeniz Ereğlisi) gün geleneğini küçümseyerek bunu bir züppelik sayarlar.[4] Türkiye genelinde orta ve üst tabaka hanımları gün

2 S. Güllülü, *Ahi Birlikleri*, s. 58.
3 S. Güllülü., *age*, s. 59.
4 M. Kıray, *Ereğli*, s. 143.

geleneğini uygulamaktadır. Bununla birlikte, gün geleneği bütün yurtta, giderek alt tabakalara doğru yayılma eğilimi göstermektedir.

Kadınlar arasındaki mevcut sosyal mesafe, kocalarının çevredeki statülerine bağlıdır. Üst tabakalara mensup günlerdeki kadınlar, özellikle bu hususa önem verirler.

Gün dışında hanımların yakın arkadaş ve dostları, günün her saatinde birbirlerini ziyaret ederler. Günler ise daha geniş bir çevreyi içine alan formel bir yapıya sahiptir.

Gün Nedir?

Ev hanımlarının boş zamanlarını değerlendirmek için ayda bir kez kendilerinin belirledikleri tarihlerde ve kendi evlerinde verdikleri kendine özgü kurallara bağlı bir çeşit davet, sosyal toplanmadır.

Günümüz Türkiyesinde günler kent antropolojisi açısından kendine özgü kurallar geliştirmiş, gelenekselleşmiş bir kültür öğesi olmuştur. Yurdun her yerinde benzerlikler göstermektedir.

Gün Çeşitleri

Günler birbirleriyle benzerlik göstermekle birlikte, bazen yer, amaç ve katılanlar bakımından farklılıklar göstermektedir.

a) *Akraba Günleri*

Sadece akrabalardan oluşan günlerdir. Büyük kentlerdeki günlerin bir kısmı sadece akrabalar arasında yapılır. Ankara, İstanbul, İzmir gibi büyük kentlerde ulaşım güçlüğü ve çeşitli semtlerde dağınık olarak yerleşmiş akrabalar, ancak günler yoluyla görüşmek olanağını bulmaktadırlar.

Kayseri'de varlıklı ailelerde görülen bir gün çeşidi de

şudur: Bayramdan bayrama, kentin merkez otellerinden ya da lokantalarından birisi bir günlüğüne kiralanıp tüm akrabalar oraya gelir ve orada görüşürler. Erkekler ve çocuklar birlikte olurlar.

b) *Çalışan Kadın Günleri*
Çalışan kadınların düzenledikleri günler ise, genellikle çalıştıkları iş yerlerindeki arkadaşlarından oluşur. Daha çok hafta sonlarına denk getirilir. Nitelik olarak çalışmayan kadınların günleri ile benzerlik gösterirler.

c) *Genç Kız Günleri*
Ayrıca sadece genç kızların düzenledikleri günler de vardır. Akranlarıyla toplanarak eğlenirler. Bu toplantılar kadınlarınki gibi yoğun hazırlıkları gerektirmez.

d) *Kumar Günleri*
Üst sosyoekonomik kesimdeki hanımların bir kısmı, sadece kumar için gün düzenlemektedirler. Orada diğer günlerden farklı olarak, masanın başına oturulup konken vs. oynayarak saatlerce oturulan yerden kalkınmaz. Bu arada bir şeyler de yiyip içerler. Fakat, oyuna daha çok önem verilir.

Günlerde esas amaç, eşdost, konu komşunun bir araya gelerek görüşmeleri, eğlenmeleridir. Bizim burada ele aldığımız günler ise bu türdendir.

Gün Hazırlıkları

Günler genellikle öğleden sonra düzenlenir.

Gün hazırlıkları oldukça yoğun ve yorucudur. Bir gün önceden tüm ev halkı, bir sonraki günün heyecanı ile tüm evi baştan aşağı temizlerler. Mobilyalar yeniden yerleştirilir ya da yerleri değiştirilir. En güzel örtüler çıkarılıp seri-

lir. Tüm ev, camlar dahil olmak üzere güzelce temizlenir. Çünkü hanımlar geldikleri zaman tozlu, temizlenmemiş bir yer görürlerse acımasız olarak başka yerde ve zamanda ev sahibini kötülerler, dedikodusunu yaparlar. Vazolara çiçek konur, en güzel süs eşyaları sergilenir. O gün ya da daha önceden tuzlu ve tatlı olmak üzere pasta, kurabiye, börek, çörek cinsinden yiyecekler hazırlanır. En güzel servis takımları çıkarılır. Evdekiler güzel giysilerini hazırlayıp giyinirler. Hatta berbere gidilir. Güne gelenler de itinalı giyinirler.

Günlere genellikle çocuk getirilmez. Fakat zorunlu nedenlerle yine de çocuğunu getirenler olur. Yalnız, genç kızlar annelerinin yanında gelirler. Bunlar servis yaparken ev sahibine yardımcı olurlar.

Günlerde çoğu kez, 10-12 kişi ile toplanılır. Fakat evin büyüklüğüne göre bu sayı artabilir.

Çay kazasında, ev sahibinin yeter sayıda terliği olmayacağı düşüncesiyle kalabalık olan günlere herkes yanına kendi terliğini alarak gider.

Günlerde Neler Yapılır?

Gelenlere önce kolonya, sonra şeker, daha sonra da sigara ikram edilir.

Günde yapılan şeylerin başında sohbet gelir. Bunlar güncel konular, siyasal haberler, sanatçılar, TV-Radyo programları ve mahalli haberlerden oluşur. Tabi bu arada dedikoduya da başvurulur. Katılanların niteliklerine göre dedikodular da kibar cinsten çekiştirmeler olabileceği gibi, daha ağır suçlamalar da olabilir.

Günler, kentin, kasabanın toplumsal yapısını yorumlama için bir araçtır.[5] Fıkralar ve ilginç haberler de bu arada bol bol yer alır. Kocaları, çocukları hakkındaki konuş-

5 P. Benedict, "Kabul Günü", *Anthropological Quarterly*, c. 47, No. 1

malar ve yetişkin çocuklarının çapkınlıkları da konuşmalarda geniş yer alır. Elbise modelleri, yemek tanımlamaları, ev döşeme konuları da konuşmalarda yer alır.

Günlerdeki temel etkinliklerden birisi de, nakış işlemektir. Kadınların başta gelen merakları arasındaki nakış, hem kendi kızları için, çeyize koymak amacıyla, hem de evde kullanmak için ve eşe dosta akrabaya armağan vermek için işlenir. En son model el işleri yapılır. Örnekler alınıp verilir. Ayrıca nasıl işleneceği konusundaki açıklamalar yapılır. Örgüler ve iğne oyaları da diğer yapılan el işleridir.

Müzik ve eğlence, halk oyunları da günlerin bir özelliğidir. Günlerin en neşeli bölümü de budur. Özellikle oyun havaları çalınarak oynanır ve şarkılar çalınıp söylenir, halay çekilir, gülüp eğlenilir.

Günlerin önemli bir özelliği de yiyecek ve içecek faslıdır. Çay servisi yapılınca pastalar ve çörekler de birlikte ikram edilir.

Çay kazasında ikramlarda hali vakti yerinde olan aileler çay yanında dört çeşit yiyecek sunmaktadır. Diğerleri birisi tatlı (kek gibi) birisi de tuzlu (poğaça, çörek gibi) olmak üzere iki çeşit yiyecek sunmaktadır.

Çay servisi, iki kez yapılır. Üçüncü kez çay servisi sadece isteyenlere yapılır. Çayı çok sevenler varsa onlar için dördüncü, beşinci kez çay servisi yapılır.

Bu arada günlerin adeta gelenekselleşmiş yiyeceklerinden birisi de "kısır"dır. Acılı baharatlı olarak hazırlanan kısır yanında ayrıca turşu, ayran vs. gibi şeyler de ikram edilmektedir. Güne gelen hanımlar o gün fazla bir şey yemeden geldikleri için bunları bol bol yerler. Kısır, çay servisinden önce ya da sonra sunulur. Asma yaprağı, marul, kıvırcık gibi yeşillikler ile birlikte sunulmaktadır.

Bazı yerlerde çaydan önce kahve ya da limonata gibi içecekler de ikram edilir. Kayseri'de evde yapılan dondur-

ma da ikram edilir.

Yiyecek işleri tamamlandıktan sonra eğer paralı bir gün ise kuralar çekilir ve toplanan paranın tamamı kurada çıkana verilir. Sonra, yine eğlenceye geçilir. Genellikle bir çeyrek altın ile katılınmaktadır. Dolar olarak 10-20 dolar arasında değişmektedir. Akşam vakti yaklaşınca bir hanım, artık yavaş yavaş kalksak iyi olur diyerek herkesi harekete geçirir ve dağılınmaya başlanır. Ayrılırken her şey için teşekkür edilerek yeniden görüşmek isteklerini dile getirirler.

Bazı yörelerde günlerde dinsel etkinliklere de yer verilir. Örneğin Kuran'dan âyetler okunur, ilahiler söylenir.

Kalabalık günlerde genç kızlar ayrı odada oturup yer içer, sohbet ederler.

Genç kızlar, gitmeden ev sahibinin bulaşığın da yıkayarak ona yardımcı olurlar.

İki gün aynı güne tesadüf ederse, bazı hanımlar önce birisine gidip orada bir süre kalmakta, daha sonra erken kalkarak ikincisine gitmektedirler.

Bazı kentlerde varlıklı ailelerin hanımları evde yoğun yiecek hazırlıkları yapmayı göze alamadıkları için ve evin kirlenmesini istemedikleri için belli bir süre ile bir pastahaneyi kiralayarak sıralarını savarlar.

Günlerin Yapılmadığı Zamanlar

Turistik yerler ya da diğer kırsal yörelerde günler yaz aylarında yapılmaz.[6] Deniz mevsimi birçok aileler yaz tatilindedirler. Bu nedenle sonbahar başından yaz ayları başları arasında günler düzenlenir (örneğin Bodrum).

Ayrıca, ramazanda, dinsel günlerde ayın otuz birinci günlerinde gün düzenlenmez.[7]

6 F. Mansur, *Bodrum.*
7 Benedict, *age.*

Günlerin İşlevleri

Toplumumuzda kırsal kesim dışında gelenekselleşmiş günlerin yukarıdaki açıklamalarımızdan anlaşılacağı gibi belirli işlevleri vardır. Bu işlevleri aşağıdaki gibi özetleyebiliriz:

a) Hanımların bir serbest zaman değerlendirme biçimini oluşturur.

b) Birbirlerini tanıyan, bilen kişileri bir araya getirerek toplumda dayanışma sağlanmış olur.[8] Hanımların tanıdık-eşdost çevreleri genişler. Bazı kasabalarda (örneğin Tütüneli) kadınların günden başka bir araya gelecek toplantılarının olmadığını düşünürsek, günlerin ne kadar önemli olduğu anlaşılır.

Bazen, ev sahibinin hiç tanımadığı kimseler de günlere gelir. Böylece tanışmalarla dostluk çevresi genişlemektedir.

c) Özellikle paralı günlerde eline toplu olarak para geçen bir hanım, bir gereksinimini karşılar. Böylece ekonomik yardımlaşma gerçekleşir.

ç) Güne katılanların eğlenmesi sağlanmaktadır.

d) Hanımların güne gelen genç kızlar arasından oğullarına eş seçme olanağı sağlanmaktadır.

e) Özellikle akrabalar arasında yapılan günler akrabalar arasındaki dayanışmayı güçlendirir.

f) Ev hanımlarının ev kadınlığı konusundaki bilgi ve becerilerinin geliştirilmesi sağlanmış olur. Yemek, pasta tariflerini öğrenmeleri, örgü, nakış gibi becerilerini geliştirmeleri gibi.

g) Evin gün vesilesiyle iyice temizlenmesine yol açmaktadır.

ğ) Ev hanımlarının yetenek ve becerilerini sergileme olanağını bulunduğu için onların doyum sağlamalarına yol

8 H. Yener, *Keşan'da Misafirlik Anlayışı Değişiyor* (çoğaltma).

açar. Çünkü ikram edilen yiyeceklerin evde yapılmış olması güne katılanlar tarafından tercih edilir. Evde hazırlananlar daha taze, daha lezzetli, daha hesaplı olduğu için. Dışardan hazır alınan yiyecekler tercih edilmez. Bu nedenle ev hanımı, bilmediği şeyleri yapmaya zorlanmış bulunmaktadır.

h) Dünyadan, yakın çevreden, olan bitenden haberdar oldukları için bilgi sahibi olmaktadırlar. Buna bir tür eğitim işlevi diyebiliriz. Böylece topluluktaki olaylara katılım gelişmiş olur. Ayrıca çevredeki önemli olaylar hakkında kadınlarda bir ilgi duyma gelişir.

ı) Günlerin en önemli işlevlerinden birisi de geleneklerin sürdürülmesini sağlamasıdır. Yiyecekler, el sanatları, eğlenceye ilişkin mevcut gelenekler günler sayesinde sürdürülmektedir.

Görüldüğü gibi günler, işlevselci antropologlar açısından bakıldığında, yukarıda değindiğimiz tamamen olumlu nitelikteki işlevlere sahiptir. Bu yönleriyle kadınların önemli ve yapıcı bir serbest zaman değerlendirme biçimidir. Geleneksel konukseverliğimizin de devamını sağlayan bu türdeki geleneklerin kocalarca engellenmek değil, teşvik edilmesi gerekmektedir.

Köy Kadınları Gezici Kursları Üzerine

Bu bölümde uzun yıllar bazı eksikliklerine rağmen, sürdürülmekte olan köy kadınlarına yönelik, bir halk eğitimi ve toplum kalkınması uygulaması olan köy kadınları gezici kurslarından ve kısmen de erkek kurslarından söz edeceğiz.

Giriş

Ülkemizde 1938 yılından beri etkinlikte bulunan bu kurslar, kuşkusuz yetişkin eğitimi açısından köylüye yararlı olan olumlu çabalardandır. Nitekim yıldan yıla sayılarının artışı da bu hususu doğrulamaktadır. Fakat bu kursların etkinlikleri üzerine şimdiye değin yeterli sayıda bilimsel araştırmalar yapılmamış, sonuçlar sistemli olarak değerlendirilmemiştir. Oysaki gerek erkek ve gerekse kadın kursla-

rı üzerinde araştırılacak sorun durumunda pek çok noktalar vardır. Örneğin kurs programları, kurs öğretmenlerinin yetiştiği okullardaki programlar, kurslardan mezun olanların durumları üzerine araştırmalar yapılabilir. Biz burada, Ankara'nın Kızılcahamam merkez ve Kızılcaören Köyü ile Kayaş-Köstence ve Altındağ Sultanmurat semtlerinde açılan kadın kurslarının yıl sonu sergilerindeki gözlemlerimizden ve sergilere Ankara'nın diğer kasabalarındaki köylerden gelen öğretmenlerle yaptığımız görüşmelerden edindiğimiz bilgilere göre ileride yapılacak araştırmalara çok az da olsa yardımcı olacak sorun oluşturan birkaç noktaya değinmek istiyoruz.

Gezici Köy Kadınları Kursları

Köy kadınları gezici kursları 1938 yılında kurulmuştur. Kursların amacı, genç kızlara ve köy kadınlarına ev yönetimi ve analık için gerekli bilgiler vermek ve ev ile ilgili sanatlarda kendilerine beceri kazandırmaktır. İlk öğrenimi tamamlayan kızlar ile 45 yaşına kadarki kadınların devam edebilecekleri bu kursları Milli Eğitim Bakanlığı yönetmektedir. Bir kurs bir köyde sekiz ay kaldıktan sonra başka bir köyde açılmaktadır.

İlk yıllardaki uygulamada daha çok dikiş, nakış ve ev yönetimi konuları işlemekteydi. 1965 yılında programlar genişletildi. Genel eğitim, sağlık bilgileri, besin, beslenme bilgileri, toplum kalkınması, giyim, el ve ev sanatları gibi konular eklendi.

1977 yılında bu kurslar MEB Yaygın Eğitim Genel Müdürlüğüne bağlanmıştır. Bu kurslara ilişkin sayısal gelişmeler aşağıdaki gibidir:

Gezici Kadın Kurslarında
Son Yıllardaki Sayısal Durum

Öğretim yılı	Açılan kurs sayısı	Öğretmen sayısı	Öğrenci sayısı
1974-75	2178	2516	45.610
1975-76	2378	2696	47.230
1976-77	2528	3173	45.635
1977-78	2728	3173	51.485
1978-79	2928	3400	54.055
1979-80	3299	3057	60.000
1980-81	3988	2490	61.000

Kaynak: MEB, Yaygın Eğitim Genel Müdürlüğü Kayıtları.

42 yılda ulaşılan kurs ve kursiyer sayıları yeterli değildir. Kurslara talebin çok az bir kısmı karşılanabilmektedir.

1964 yılında hazırlanan programların içerdiği aşağıdaki konulardan oluşmaktadır.

1. Genel eğitim- Okuma yazma, yurttaşlık bilgisi, basit aritmetik işlemleri.

2. Ev, aile yönetimi ve sağlık bilgileri: a) Bireyin sağlık bakımı, b) Ev ve evde kullanılan eşyaların temizlik tanzim ve bakımı ile evde kullanılan eşyaların hazırlanması, c) Çevre sağlık ve temizliği, ilk yardım ve evde hasta bakımı, ç) Ana çocuk sağlığı, çocuk gelişimi ve eğitimi, d) Aile ilişkileri.

3. Besin beslenme bilgileri: Beslenme bilgileri, yiyeceklerin hazırlanması, besinlerin korunması.

4. Tarım bilgileri: Evde sebzecilik, evde kümes hayvanları, arıcılık, ipek böcekçiliği, sütçülük ve süt mamulleri, çiçekçilik.

5. Toplum kalkınması:

a) Karşılıklı ve karşılıksız yardımlaşma yoluyla çeşit-

li toplum projeleri hazırlama ve uygulama,
b) Küme çalışmaları,
c) Kooperatif.
6. Giyim:
a) Kadın iç ve dış giyimi,
b) Erkek iç ve dış giyimi,
c) Çocuk iç ve dış giyimi.
7. El ve sanatları:
a) Yerel el sanatlarının geliştirilmesi,
b) Yerel ürünlerin değerlendirilmesi.

Kadın Kursları, köylülerce istenilen kurslar durumuna gelmiştir. Bunun çeşitli nedenleri var. İlkin, sosyolojik bir gerçek olarak, bu kursları bitiren köy kızlarının ve kadınlarının toplumsal statüleri yükselmektedir. Artık köy delikanlıları evlenirken kurs bitirmiş bir kızı daha fazla tercih etmektedirler. Gerçekten kursları bitirenlerde eski çekingenliklerini atıp bir kimse ile doğru dürüst konuşabilme, bir topluluk karşısına çıkma, giyim kuşamda bir farklılık ve düzenlilik, estetik bir görünüş egemen olmaktadır. Toplumsal değişme sürecine görgü ve bilgileriyle bir katkıda bulunmaktadırlar. Tutumları, davranışları bakımından kent ve kasaba kızlarına benzemeye çalışmaktadırlar. Köylü açısından asıl önemli olan, kız ve kadınların kurslarda birtakım beceriler elde etmeleridir. Biçki-dikiş, nakış, el örgüleri ve işleri ve birkaç yemek çeşidi öğrenmek köylülerce önemli sayılmaktadır. Fakat her şeye rağmen öğretmenler, ağa kızına ya da kasabalı bir kıza özenen köy kızlarının yaptıkları şeyleri kullanmadıklarını, sandıklarına koyduklarını, kasabaya gittiklerinde bunları kullanma olanaklarının daha fazla arttığını, fakat köyde bunları süs olarak kullandıklarını belirttiler. Örneğin el işleri vs. gibi şeyler.

Sorunlar

A. *Kurs sayılarının yetersizliği ve bölgeler arası dengesizlik*

Kursların bu kadar istenmesine rağmen bugünkü olanaklarla tüm istemin ancak % 20'si karşılanmaktadır.[1]

Kursların sayıları 1944'te 111 iken 1966'da 548'e yükselmiştir. Mezunlar sayısı da 1939'da 40 kişi iken 1966'da 19.351'e varmıştır.[2] Daha sonraki gelişmeler önceki çizelgede belirtilmiştir.

Ayrıca bu kusurların yurt düzeyine dağılmaları da dengesizdir. Batı bölgelerimizde daha çok açılmaktadır. Bu hususu aşağıdaki çizelgeden görebiliriz.[3]

İlin Adı	1966-1967 Ders Yılına Göre Kurs Sayısı	Devam Eden Öğrenci Sayısı
Bursa	21	461
İzmir	19	483
Ankara	17	243
Çankırı	3	29
Diyarbakır	4	30
Hakkari	4	33

B. *Biçki-Dikiş-Nakış*

Kurs öğretmenleri daha çok dikiş, nakış ve el işleri (yün örgüler, dantel, oya vs.) üzerinde durmaktadırlar. Kimi öğretmenler kendi uzmanlık ve ilgilerine göre dikişten çok nakışa, kimileri de dikişe önem vermektedirler. Sergilerde gösterilen öğrenci çalışmaları da daha çok dikiş ve nakışa önem verildiğini göstermektedir. Görüştüğümüz öğrencilerin çoğu da kurslara dikiş, nakış öğrenmek için devam ettiklerini belirtmişlerdir. Ankara Kusurlar Köyündeki bir

1 N. Mutlu, *Köy ve Köylü Sorunu* (çoğaltma), s. 88.
2 E. Kılıç, *Türkiye'de Halk Eğitimi*, s. 44.
3 Mutlu, *age*, s. 89.

araştırmada en çok biçki-dikiş konusuna ağırlık verildiği ve bu konuda bilgi ve beceriye sahip olunduğu saptanmıştır.[4]

C. Tarım

Programdaki diğer derslere çok az değinildiğini gerek öğrenciler ve gerekse öğretmenler bizzat belirtmişlerdir. Örneğin tarım bilgileri ve uygulaması konusuna öğrenciler ilgi göstermemektedirler. Çünkü bir ağacın, fidanın dikilmesini günlük yaşantısı gereği öğrenci, öğretmenden daha iyi biliyor. Böyle konular öğrenci için bir yinelenme oluyor.

Ç. Sağlık, çocuk bakımı

Çocuk bakımı, sağlığı, gebelik, sağlık gibi konular genç kızlar için kuramsal kalıyor ve bazı gelenekler yüzünden öğrenciler bu konuların ele alınmasından, derslerde işlenmesinden sıkılıyorlar. Esasen bazı kurslarda bu konu, fazla teknik oluşundan dolayı öğretmenler tarafından çok az işlenmiştir. Bu nedenle şu noktayı belirtmekte yarar var: Eskiden kurs öğretmenlerinin İstanbul'daki üç aylık programlarında böyle teknik konuların kompetanlarca (uzman) demonstrasyon (örnek gösterme) yöntemi ile verildiğini ve kurs öğretmenlerince bu konuların daha iyi öğrenildiğini bazı eski öğretmenler belirttiler. Şimdiki kurs programlarında kurs öğretmenleri için bu yola gidilmesi daha yararlı olabilir.

D. Beslenme

Yine, beslenme bilgileri de ilkokul mezunu köy kızlarına fazla kuramsal geliyor. Öğrendiklerini çok çabuk unutuyorlar. Sergilerdeki gezici başöğretmenlerin denetlemele-

4 A. Çobanoğlu, *Halk Eğitimi Açısından Gezici Kadın Kursları*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 1981.

rinde bu hususu gözledik. Karbonhidrat, vitamin, protein vs. gibi kavramların anlamları anlaşılamamaktadır. Fakat bu konuda uygulamalı dersler öğrencilerin ilgisini çekmektedir. Örneğin yemekler (et yemekleri, sebzeler, çorbalar, hamur işleri gibi), basit tatlılar ve çeşitli meşrubatlar kolayca öğrenilmektedir. Bu dersler, Kız Enstitülerinde uygulanan lüks ve pahalı malzemeye dayanan bir uygulama yapılmadığı sürece başarılı olmaktadır. Bu konuda amaçlardan birisi de bölgede bulunan pahalı olmayan gıda malzemelerinden değişik yiyecekler yapmak olmalıdır.

E. *Toplum kalkınması*
Yine programdaki "toplum kalkınması" derslerinde yer alan kooperatifçilik, liderlik, karşılıklı yardımlaşmaya dayanan toplum projelerinin hazırlanması ve uygulanması konuları da öğrencilerin ilgisini çekmemektedir. Kanaatimizce bu konular daha çok erkek kurslarında ele alınmalıdır.

F. *Oyuncak*
El sanatları bölümünde oyuncak yaptırılması da yer almaktadır. Malzemesi bakımından öğrenciye pahalıya mal olmasına rağmen kimi öğretmenler artan kumaş parçalarından birtakım bez oyuncaklar ve biblolar yaptırmışlardır. Fakat oyuncak yapım çalışmaları daha çok kasabalara yakın köylerde, dışarıya açık, kentle bütünleşmiş köylerde ve gecekondularda açılan kurslarda başarılı olmaktadır. Çünkü oyuncakçılık daha çok kent yaşantısının gerektirdiği bir etkinliktir. Toplumsal bakımdan içine kapalı geleneksel köy topluluklarında oyuncakçılık lüks sayıldığı için ilgi çekmemektedir. Hatta Doğu Anadolu bölgesindeki bazı illerimizin köylerinde, "Oyuncağın canını vermedikçe yapılması günahtır" anlayışı da vardır. Bu yüzden yapılan oyuncakların evde ailelerince yakıldığını söyleyen öğretmenlere rastladık.

G. Kadınlar

Kurslara devam edenler çoğunlukla genç kızlardır. Oysaki amaçlardan birisi de köy kadınlarının eğitimidir. Gezdiğimiz her kursta mezun olan 35-40 öğrenciden 3-5 tanesi kadındı. Kadınların devamsızlık nedenlerinden bazıları, evde küçük çocuklarının bulunması, ev işleri ve mevsimlik işlerdir. Köy kadınlarının kimileri de "bizden geçti artık, gençler öğrensin" diyorlar. Bununla birlikte kimi öğretmenler haftanın bir iki günü için köy kadınlarını kurslara kabul ediyorlar. Kimileri de kursa gelemeyen kadınların evlerinde ders yaptıklarını söylediler. Ayrıca başka bir araştırmada, öğretmenlerin çoğunun bağımsız evlerde kurs programını sürdürdükleri saptanmıştır.[5] Bu nedenle kursların yapılacağı sabit kuruluşların gereği açıktır. Bununla birlikte bu kurslara kadınların devamını sağlayıcı önlemler alınabilir. Kaldı ki annenin rolünü gereği gibi yapabilmesi için çok yönlü bir eğitime tabi tutulması gerekir.

Ğ. Kurs Araç-Gereçleri

Kurslarda kullanılan araç gereçlerin sağlanılması da güçlüklere yol açmaktadır. Kimi öğretmenler kasabaya indiklerinde öğrencilerin malzemelerini bizzat almaktadırlar (iplik, kumaş parçası, düğme, fermuvar vs. gibi). Bazen doğal koşullardan kasabaya inmek de güçleşmektedir. Bu nedenle malzemelerin önceden toptan sağlanması yoluna gidilebilir. Araç gereç yokluğu devamsızlık nedeni de olabilmektedir.

H. *Okuma-Yazma*

Kurslarda okuma-yazma öğretimi de gerektiği biçimde uygulanamıyor. Bununla birlikte gezdiğimiz kurslarda kurs öğretmenlerinin aynı zamanda köyde öğretmen olan eşlerinden yararlanarak başarılı bir temel eğitim programını

5 Çobanoğlu, *agt.*

uyguladıklarını gözledik.

I. *Kitaplık*

Kurs öğretmenleri ile ilgili başka bir sorun da, onların ufak bir kitaplıklarının bulunmamasıdır. Öğretmenin kurslardaki programlarda yer alan ders konularında uzman olmadığı göz önünde bulundurularak vereceği derslere hazırlanabilmesi için elinin altında temel kitapların bulunması gerekir. Bakanlığın bu noktayı da dikkate alması beklenir. Esasen Bakanlığın her kurs için ayırdığı ödenek çok yetersizdir. Ayrıca köyde ders yapılacak yeri bulmak da başlı başına bir sorundur.

1. *Ekonomik Yönler*

Kursların ekonomik yönden üzerinde durulması gereken noktalar da var. Mezunlar gerçi dikiş için terzi ücreti vermemek üzere aile bütçesine ekonomik bakımdan bir katkıda bulunuyorlar. Fakat bu mezunların yurt çapında ekonomik kalkınmaya da bir katkıları olması düşünülmelidir. Bakanlık, çeşitli kurumlar için sipariş alan ve pazarlama işlerini düzenleyen, köy kadın ve kızlarının piyasa için iş alarak emeklerini değerlendiren ve ekonomik katkıyı sağlayan bir örgütü oluşturmalı ya da mevcut örgütler yoluyla bu konu ile ilgilenmelidir. Gezdiğimiz gecekondu semtlerinden birinde bu kurslardan mezun olan başarılı öğrencilere, bir dernek sipariş veriyordu. Öğrenci velileri de öğretmenlerden kızlarına sipariş almaları için çaba harcamalarını ısrarla rica ediyorlardı.

Gezici kurs öğretmenlerinin çoğu, kurs programlarını kısmen yeterli görmektedirler. Yetersiz görenler ise, programın uygulanma olanağının olmayışını, çevre koşullarına uymayışını, pratik yarar sağlamayışını, araç-gereç yokluğunu belirtmişlerdir.[6]

6 Çobanoğlu, *agt.*

Genel Değerlendirme

42 yıllık uygulama sonunda 45.569 kurs açılmış, bu kurslardan 890.768 kursiyer mezun olmuştur. Ortalama olarak her kursa 19 öğrenci düşmüştür.[7]

Kurs programları, 8 aylık bir süreye göre çok yüklüdür.

- Kurs yerlerinde yakıt, aydınlatma ve donatım eksiklikleri vardır.
- Programlarda araç-gereç eksikliği dikkati çekecek derecede yaygındır.
- Rehberlik edici bir denetim mekanizmasının geliştirilmesi de dikkate alınabilir.
- Programlar daha işlevsel duruma getirilebilir. Günün koşullarına, sosyoekonomik gelişmeye uyan programlar işlevsel olabilir.

Yukarıdaki değerlendirmeleri dikkate alarak kurs programlarında bir değişme yapmak gereklidir. Çok geniş kapsamlı bir programdan çok, biçki dikiş ve bir dereceye kadar da genel kültür programları çerçevesinde yoğunlaşn bir düzenleme söz konusu olmalıdır. Esasen kurslardaki uygulamada belirli konulara ağırlık verilmektedir.

- Ayrıca kursların yaygınlaştırılması için sürekli izlenip değerlendirilmesi de Bakanlığın amaçlarından olmalıdır.

SONUÇ

Kalkınma planlarında geliştirilmesi, yararlı ve etkin duruma getirilmesi öngörülen gezici köy kursları, köylüye yönelen olumlu çabalardandır. Son yıllarda kentlerin gecekondu yörelerinde de açılmaktadır. Ancak kadın kurslarını

7 Çobanoğlu, *agt.*

biçki-dikiş dışındaki konularda daha etkin duruma getirmek ve mezunlara ekonomik kalkınmaya, aile ekonomisine katkıda bulunacak piyasa için sipariş almak gibi iş olanakları sağlamak yoluna gidilmelidir.[8] Böylece, iyi bir üretici ve tüketici yetiştiren, kişiliğinin gelişmesine katkıda bulunan, aile yaşamında beceri sahibi daha başarılı elemanlar yetiştirmiş olan bu kurslara gereken önemin verilmesi gerektiği inancındayız. Hatta bu kurslarda el sanatlarının biriyle meslek sahibi olma amacı da bulunabilir.

8 Mahmut Tezcan, "Memleketimizde Gezici Köy Kursları ve Bazı Sorunları Hakkında Birkaç Not", *Eğitim Hareketleri*, ss. 180-181, c. 16, 1970.

Çevre Sorunları ve Kırsal Kesim Kadını

İnsanın doğa ile ilişkisinin, uyumu ya da dengeyi amaçlayan bir ilişki olarak kavramlaştırılması gereklidir. Çevre sözcüğü, kendisi ile uyum içinde yaşanılmasını çağrıştırır. Bu bağlamda kadının rolü ne olabilir? Bu sorunun yanıtının alınması için Dalaman, Dalyan, Sarıgerme'de bir ekip araştırması yapılmıştır.* Yöredeki dilde "Çevre" sözü var, fakat çok köklü değil. Bu konuda biraz daha uğraş vermek, biraz daha eğitim ve kamuoyu gerekli. Çevre koruması, ama nasıl? Potansiyel güç var, fakat bunu kinetik güce çevirmek gerek. Çevre sorunlarına getirilecek çözümler, kuşkusuz mevcut yerleşik çıkar düzeniyle çelişmektedir. Bu gerçeği de gözönüne alarak çevredeki kadınlarla derinle-

* Adı geçen araştırma, UNESCO adına Prof. Dr. Nilgün Çelebi, Prof. Dr. Mahmut Tezcan, Prof. Dr. İhsan Sezal tarafıdan gerçekleştirilmiştir. Raporun adı, "Akdenizin Korunmasında Kadının Rolü."

mesine görüşmeler yapılmıştır. Kadınlar, eğitimli ve eğitilmemiş olarak iki kategoride ele alınmıştır.

Eğitimli kadınlar, sorulara çok bilinçli yanıtlar verdiler. Sorunları biliyorlar ve çözümlerinin de farkındaydılar.

Eğitimsiz kadınlar, daha sorunlu mekânlardaki sorunlar üzerinde yoğunlaşırken, çalışan ve eğitimli kadınlar, coğrafi alanı daha geniş algıladıklarını belli ettiler. Sözgelimi, eğitimsiz ev kadınları, çevreyi, evleri ve köylerinin içi ile sınırlarken, eğitim arttıkça ve çalışma değişkeni araya girdikçe çevre genişledi. Kanala, göle, Akdeniz'e kadar uzandı. Erkekler, eğitim düzeyleri ne olursa olsun, hep mekânı daha geniş algılıyorlardı. Görüşleri Akdeniz'e kadar uzanıyordu. Okullarımızda çevre eğitimi yapılmaktadır. Böylece gelecekte kadınların çevre algısı kuşkusuz daha geniş olacaktır. Ama şimdiki kadınlar açısından ise yapılacak şey, onların "çevre" kavramının sınırlarını geliştirecek, yaygınlaşmasını sağlayacak yayınlar yapmaktır. Kadınlar, gürültü kirlenmesine karşı duyarlılar, ama tepkileri henüz potansiyel tepki durumunda. Eğitimsiz köylü kadınlar, çevre sorunları ile ilgili gönüllü bir kuruluşta görev alabileceklerini belirttiler.

Yalnız onların biraz cesaretlendirilmeye gereksinimleri var. Bu durumda hemen bir dernek için örgütlenip bilinçli bir çevre sorunları çözüm önerileri üretebilecek kapasitededirler. Yalnız, derneğin, kadınların çözüm önerilerini dinlemeyi kendine amaç edinmelidir. Derneğin kurucu ve yöneticilerinin arasında yerli önder kadınların yer alması gerekir. Yöre dışından oraya gelip yerleşmiş kadınların dernek yönetiminde başarılı olamadıkları görülmüştür. Çünkü bu yabancı yerden gelmiş yönetici kadınlara yerliler tepki göstermiştir. Halkın kolaylıkla benimseyebileceği bir önder, ancak yerli kadınlardan olabilir.

Kadının Kestiği Hayvanın Eti Yenmez mi?

Toplumumuzda kadın ile ilgili geleneksel değer yargıları, onun erkekten daha alt konumda bir varlık olduğunu göstermeye yöneliktir. Özellikle kırsal kesimde bu yargıların oldukça yaygın oluşu dikkatimizi çekmektedir. İşte bu konudaki örneklerden birisi de, kadının kestiği hayvanın etinin yenilemeyeceği inancıdır. Ülkemizin çeşitli bölgelerinde bu inanç oldukça yaygındır. Fakat konu, kadınlar yönünden bir toplumsal sorun oluşturmadığı için üzerinde durulmamış ve dikkati çekmemiştir.

Küçüklüğümden anımsıyorum. Ankara'nın bir semtinde oturuyorduk, ufak bir bahçemiz vardı. "Tavuk" vs. besliyorduk. Bazen tavuk kesmek gerektiğinde babam işe gitmiş olduğundan, annem eline bir bıçakla birlikte tavuğu alıp sokağa çıkar ve yoldan geçen bir erkeğe "kardeş sana zahmet şu tavuğu keser misin?" derdi. Artık sanayileşen

kentlerimizde evde tavuk beslemek olanaksızdır ve kadının da böyle bir sorununun kalmadığı söylenebilir. Fakat kırsal kesimledeki kadın, sık sık bir hayvan kesmek zorunda kalabilmektedir. Özellikle kadınlar günlük yaşamda tavuk, hindi gibi kümes hayvanları, koyun, keçi gibi küçük baş hayvanların kesilmesi durumuyla karşılaşabilmektedir.

Ankara'nın gidebildiğim bazı köylerinde kadınlarla konuşurken, onların bir hayvan keserlerse etinin yenilip yenilmeyeceğini sorduğumda onlardan hep şu yanıtı alıyordum: "Kadın keser mi evladım? Erkekler dururken kadının kesmesi günahtır. Kadın keserse eti yenmez."

Karslı bir erkek köylü, görüşmemizde kadının kestiği etin yenmeyeceğini belirtmiştir. Neden olarak da kadının âdet görmesini göstermiştir. Aynı köylü, zaruret hallerinde kadının kestiği etin yenebileceğini ifade etmiştir. Örneğin dağ başında bir koyun, keçi ölüyor ya da yaralanmıştır, ölmek üzeredir. Bu durumda kadın bacağının arasına odun koyarak kesebiliyormuş. Eğer kadın, koyunu kestirecek bir erkek bulamamışsa orada bulunan bir erkek çocuğu yanına alıp kendi kolundan erkek çocuğu tutturarak kesebilmektedir.

Erkek çocuğun sünnetli olması gerektiğini belirten köylü, sünnetli yoksa, sünnetsiz bir çocuğun kadının kolundan tutarak kesebileceğini söylemiştir.

Ankara'nın "Yakacık" köyünden bir köylü ise hayvanı kesecek bir erkek bulunmadığı zaman kadının besmele çekerek kesebileceğini belirtmiştir.

Elazığ'ın Işıktepe (Kıçan) ve Yenibahçe (Geri) köylerinde erkek varken kadının hayvan kesemeyeceği geleneği vardır. Zaruret halinde ise kadın sünnetli bir erkek çocuğu bulup onun elinden tutarak kesebilmektedir. Oysaki erkek varken kadının hayvan kesmesi günah sayılmaktadır. Işıktepe köyünde yaşlı bir kadınla görüşürken, genç kadınların hayvan kesmesinin haram sayıldığını öğrendik. Aynı

kadın, kendisi gibi 60-65 yaşlarındaki yaşlı kadınların kesebileceğini belirtmiştir. Çünkü yaşlı kadınlar besmele çekmeyi unutmaz ve âdet görme onlarda görülmez düşüncesi egemen olmaktadır.

Genç kadınların acıma duygusu çok olduğu için besmele çekmeyi unutabilirlermiş. Çorum, Nevşehir, Afyon gibi illerin köylüleriyle görüştüğümde aynı inancın yaygınlığına tanık oldum. Karadeniz bölgesinin bazı yörelerinde ise böyle bir geleneğin yaygın olmadığı söylenebilir.

O halde şimdiye değin açıklamalarımızda kadının kestiği hayvanın etinin yenilemeyeceği inancının dinsel kaynaklı olduğu görülmektedir. Çünkü onun kestiği etin yenmeyeceği "günah", "haram" gibi dinsel ifadelerle açıklanmaktadır. Bu nedenle çeşitli fıkıh kitaplarında konunun nasıl yer aldığını öğrenmek istedik.

Dürer-Molla Hüsrev- sayfa 278, zebayih bahsinde kadının, sünnetsizin ve dilsizin besmele ile hayvan kesmesinin caiz olduğu belirtilmektedir. Sadece puta tapan, mecusi (ateşe tapan) ve mürtedin (Müslüman olup sonradan dinden çıkan) kestiği hayvanın etinin yenilemeyeceği ifade edilmektedir.

Hatta, Hıristiyan ve Musevilerin bile kestiği hayvanın eti yenir. Yeter ki bir kimse bir dine mensup olsun. Yalnızca bunların kurban kesmeleri mekruhtur (Dürer- sayfa 271, c. 1).

İbni Abildin -Reddül Muhtar- s. 259'da kadının kestiği etin helal olduğu bildirilmektedir. Yine eski bir eserde, kesenin ehli zekât olması ve besmele çekmesi koşulu arandığı bildirilmektedir. Aynı eserde kesenin erkek olmasının, sünnetli olmasının şart olmadığı belirtilmektedir (Mehmet Zihni- Nemetül İslam, s. 120, vd).

Yine Ebdürül Muhtar- Alaaddin Haskefi'de, sayfa 366, c. 2'de kadının, çocuğun, delinin hayvan kesmelerinin caiz olduğu belirtilmektedir. Önemli olan, bu kimselerin Müs-

lüman olmalarıdır. Besmele çeken ve kesme işini güzel bir biçimde yapan, buna aklı eren kimse (yani hayvanın canını acıtmadan, ona eziyet çektirmeden kesme) kadın ya da çocuk olsun kesebilir.

O halde çeşitli fıkıh kitaplarındaki açıklamalardan anlaşıldığına göre dinsel olarak kadının bir hayvanı kestiğinde etinin yenilmeyeceğine değin bir hüküm yoktur. Tam tersine, kadının kestiği etin yenilebileceği belirtilmektedir.

Kesme işleminin bir erkek işi olduğu, kadının yumuşak, güçsüz bir yaratık olduğu için bu işlemi yapamayacağı inancı da yaygın olmakla birlikte, konuya yanlış olarak dinsel bir nitelik verilmiştir.

Basit ve ilkel toplumlarda işbölümü, cinsiyet ayrımına göre bir kesinlik göstermektedir. Yani, biyolojik etmen, işbölümünün belirlenmesinde rol oynamaktadır. Belirli işleri kadın, belirli işleri erkek yapar. İşte hayvan kesme ve hayvan öldürme işi de erkeklerin yapacağı iş olarak nitelenmiştir. Bu nedenle örneğin avcılık, bir erkek işidir. Kadınlar avcılık yapmaz. Toplumumuz da ilkel toplum olmamakla birlikte, öteden beri avcılık yapmak ve hayvan kesmek gibi görevleri erkeğin işi saymıştır. Çünkü, kan akıtmanın erkek işi olduğu inancı yaygındır. İşte böyle cinsiyete dayanan bir iş bölümüne, toplumumuzda dinsel bir nitelik verildiği görülmektedir.

Atatürk Türkiyesinde Kadın ve Halk Kültürü

GİRİŞ

Halk kültüründe kadın konusunun Türkiye açısından durumunu ele aldığımızda gerçekten onsuz düşünülemeyecek bir durumla karşılaşmaktayız. Gerçi, halk kültürü, kadın ve erkek birlikteliği içinde gerçekleşen bir kültürdür. Fakat ülkemizde kadın, halk kültüründe etkin bir rol almaktadır. Hatta özellikle kadına özgü halk kültürü öğeleri söz konusudur.

I. Kadına Özgü Halk Kültürü Alanları

Özellikle kadına özgü halk kültürü alanları şu konularda odaklaşmaktadır:

- Geleneksel toplayıcılık (mevsimlik otlar, meyveler, tohumlar).

• Dokumacılık, örmecilik (halı, kilim, heybe, keçe, çul-çuval, çadır, kuşak, çorap, eldiven, terlik, poşu, atkı, ağ, sepet).

• İğne oyaları, nakışlar.

• Yemek yapımı, ekmek yapımı, kışlık yiyecek hazırlığı.

• Geleneksel giyim kuşam.

• Evlenme geleneklerindeki özel kadın rolleri.

• Akrabalık ilişkilerindeki rolleri.

• İnançlara ilişkin roller (din, büyü, yatır, fal, tarikat, vs.).

• Dinlenme, eğlenmeye ilişkin etkinlikler (halk oyunları, halk müziği vs.).

• Geçiş törenlerindeki roller (doğum, sünnet, evlenme, ölüm gibi).

• Çeşitli törenlere katılım (kına gecelerinde gelin ağlatma türküleri).

• Üretim ilişkilerindeki roller (hasat, çapalama gibi tarla bahçedeki işler).

• Halk edebiyatına ilişkin roller.

• Masal anlatmak (masalcı teyzeler, yaşlı nineler, çocuklarına, torunlarına masal anlatırlar).

• Atasözleri, bilmeceler, hayır duaları, beddualar.

• Ninniler, maniler.

• Ağıt yakma, yas tutma.

• Halk sağlığındaki roller.

Bunların dışında daha pek çok alan belirtilebilir. Bu konuda dikkatimizi çeken husus, kadının halk kültürü alanındaki rolleri ve yer alışının çok yaygın ve zengin olduğudur.

Yukarıda belirtilen bütün bu etkinlikler, geleneksel kadın rolleri içerisinde yer almaktadır. Toplumda bu rollerin kadına özgü olduğu kabullenilmiştir. Kadın da bu rollerine göre doğumundan itibaren toplumsallaştırılır, eğiti-

lir.

Kuşkusuz kadının rolleri sadece bunlardan oluşmaz. Ayrıca erkeklerle birlikte yerine getirdiği rolleri de vardır.

Yukarıda belirtilen roller daha çok kırsal kesime ilişkindir. Fakat kadının rolleri, kentsel birimlerde de söz konusudur. Bu rollerin bir kısım kırsal kesimdekilerin aynısıdır. Bir kısmı ise kadının toplumsal yaşamda yer alması nedeniyle farklı rollerdir. Bunlar ise mesleksel roller olarak belirlenmiştir. Çalışma yaşamına ilişkin tüm roller bu kategoridedir. Ailesel roller ise ayrı bir kategori oluşturur.

II. Türk Kadının Çeşitli Dönemleri

Türk kadını üç dönemde ele alınabilir.

1. İslam öncesi dönem
2. İslam kültürü çevresine katıldıktan sonraki dönem
3. Batı uygarlığı etkisindeki dönem

Birinci dönemde kadın, devrinin erkek tipi gibidir. Onun gibi ata biner, ok atar, kılıç kullanır ve düşmanla bile savaşır. Hun egemenliğinin sürdüğü dönemlerden, Hun devletini başkan (Hakan) ile karısı (Hatun) birlikte temsil ederlerdi. Halktan olan Hun kadınları, erkeklerin yanında dövüşebilmek için iyi bir biçimde eğitilirler, iyice silahlandırılırlardı. Savaşta, siyasal toplantılarda, toplumsal ilişkilerde kadınlar her zaman kocalarının yanında yer alırlar. Ailede çocukların sorumluluğunu da paylaşırlardı. Kadınlar bütün etkinliklerde örtünmezlerdi. Kadın ve erkek aynı sorumluluğu paylaşırdı.

İkinci dönemde kadın, erkekten daha edilgendir. Kahramanlık niteliklerini kaybederek bir aşk konusu olmuştur. İsamiyetin ilk zamanlarında kadınların öğretmen, şair, vaiz ve hatta asker olarak görev yaptıkları görülür. İlk Müslümanlar arasında kadının inzivaya çekilmesi hiç

önemsenmezdi. Fakat, sonraları Müslümanların eski ve bozulmuş uygarlıklarla ilişki kurmaları sonucu kadının konumu aşağıya çekilmiştir. Kadınlara peçe takılmış ve toplumsal etkinliklerden soyutlanarak eve kapatılmışlardır. Yeterince eğitilmezler ve erkeklerin malı gibi kabul edilirler. Türkler de 8. yüzyılın ortalarından itibaren İslamiyeti kabul etmeye başlarlar ve kadınları toplumsal hakları da sınırlandırılır. Erkeklerin durumu gelişir ve kadınlar, atalarından elde ettikleri hakları kaybederler. Osmanlı döneminde kadının toplumsal durumu geriler.

Üçüncü dönem, Batı etkisidir. Kadınlar Batılılaşmayı ilgi ile karşılarlar. Kadınlar, davranışlarında, giyimlerinde Avrupalı kadınları taklit etmeye başlarlar. Kadının toplumdaki yeri karmaşık bir görüntü içine girmiştir. Özellikle kent kadını diğer yerleşim yerlerindeki kadından oldukça farklılaşmış, daha avantajlı, toplumda yer alan, çeşitli mesleklere dağılmış, özgür, çağdaş bir durumdadır.

III. Bugün Ülkemizde Çeşitli Kesimlerdeki Kadın

A. *Göçebelerde Kadın:* Doğu ve Güneydoğu Anadolu'daki göçebe aşiretlerde kadın, üretimde yüksek oranda yer alır. Bu nedenle, halk kültüründeki rolü de o derecede yüksektir. Hayvancılık, bunların başında gelir. Besleme kültürü de yemekler nedeniyle göçebe kadının katılımı ile gerçekleşir.

B. *Geleneksel/Kırsal Kadın:* Tarıma dayalı olan geleneksel yapılarda ya da kırsal kesimde yine kadın hayvancılık ve üretimde etken katılımda bulunduğu için halk kültürü bakımından önemli bir varlıktır. Yemek kültürü, hayvancılık ve el sanatları açısından kadın, halk kültürünün temelidir. Yine kırsal kesimde geçiş dönemlerinde, evlenme geleneklerinin icrasında kadın başroldedir.

C. *Kasaba Kadını:* Kamuya ait etkinlik alanından sınırlandırılmış kasaba kadını, eve kapanmıştır. Dolayısıyla evde halk kültürü ürünlerini üretmek olanağı artmıştır. Dokumacılık, iğne oyaları, yemek kültürüne katılım daha çok artmıştır. Ayrıca serbest zaman etkinliklerinde yer alan "Kabul Günleri"ne katılım, oralarda halk kültürü öğesi olan müzik, eğlence, oyunlar gibi geleneksel halk kültürü uygulamalarına önemi arttırmıştır.

Ç. *Gecekondu Kadını:* Kadının kırsal kesimdeki geleneksel rollerinin bir kısmı gecekonduda da görülmektedir. El işleri, iğne oyaları, yemek kültürü bunlar arasındadır.

D. *Kentsel Orta Sınıf Kadınları:* Ev ziyaretleri, dolayısıyla günlere katılım, yemek, el işleri bu kesimde kısmen sürmektedir.

E. *Metropoliten Kadını:* Buralarda meslek kadınları ortaya çıkarak daha çok hizmet sektöründe çalışan kadınlar oranı artmıştır. Bu nedenle bu kesim kadınlarının halk kültürü üretme işlevleri azalmıştır.

F. *Aşiret Kadını:* Aşiretlerde kadın, üretime yoğun biçimde katılır. Hayvancılıkta; süt sağmak, süt mamüllerini üretmek (peynir, yağ, yoğurt vs.) kıl, yün, deri gibi diğer hayvan ürünlerini işlemek (eğirmek, örmek, çadır, kilim, halı, heybe dokumak, deriden çeşitli torbalar yapmak), ağıl, ahır ve kümeslerin bakımı, çobanlık, hayvan yemi için ot biçmek, taşımak ve vermek.

Yarı göçerlerde bahçecilik ve tarımda; bahçelerin bakımı, çapa, gübreleme, meyve ve sebze toplama, taşıma, sebzeleri yenmek üzere hazırlama (ayıklama ve kurutma gibi) tahıl ve diğer tarım ürünlerinin işlenmesi, hazırlanması ve depolanması.

Doğrudan hane ve hane halkı ile ilgili üretim ve yeniden üretimde; evin ve evdeki eşyaların bakımı, tamiri, temizlenmesi, yemek pişirme, çamaşır, bulaşık yıkama, yatak, yorgan, yastık gibi ev eşyalarını üretmek, elbise dikmek, örmek, dokumacılık, çocuk doğurmak ve bakmak, yaşlı ve hastalara bakmak, konuk ve erkeklere hizmet.

Köy, kasaba, küçük kent, gecekondu ve metropoliten yöresi kadınları da yukarıdaki gibi yoğun bir üretime katılmamakla birlikte, yine de pek çok üretime katılmaktadır. Kent kadını dışarıda çalışmakta olduğundan ailesel üretimde fazla yer almamakla birlikte, işinden sonra yine evine gelip ailesel rollerini yerine getirip geleneksel kadın işlerini yapmaktadır. Yemek, temizlik, çamaşır, ütü gibi işler... Kuşkusuz bunlardan başka serbest zamanlarında örgü, dantel, oya gibi el işleri de yapmaktadır.

G. *Yörükler:* Eski Türk geleneklerini korumuşlardır. Şii mezhebini kabul etmişlerdir. Erkek-kadın ilişkilerinde tam bir eşitlik vardır. İş bölümü esastır. Kadının yüzü açıktır. Başını örter. Aşiret içinde veya dışında erkeklerle arkadaşlık kurabilirler. Evlilik kurulduktan sonra boşanma yoktur ve poligami onlarca bilinmez. Ahlak ilkesi, her iki cinse eşit olarak uygulanır. Kara Keçili, Kara Koyunlu, Ak Keçili, Ak Koyunlu, Bayat, Yüreğir adındaki aşiretlerde bu gelenekler hâlâ sürer.

SONUÇ

Atatürk Türkiyesinde kadın ve halk kültürü konusu, hem Atatürk'ün görüşleri doğrultusunda hem de uygulamada Türkiye genelinde etkin bir biçimde önemini korumaktadır. Kadın bu konuda çeşitli kesimlerde zengin bir katılıma sahiptir. Bu katılım hâlâ gerçekleşmektedir. Sanayileş-

me, kentleşme sürecinde kadının halk kültüründeki rolleri azalmaktadır. Fakat yeni ortamlarda kadın yine bu konularda yeni görevler üstlenmektedir. Özellikle erkekle birlikte olarak bu rollerini sürdürmektedir. Atatürk'ün de öngördüğü, her iki cinsin de bir arada olarak yaşantıda yer almaları, çağdaş Türkiyemizde gerçekleşmiştir. Aile ortamında kadın, toplumsal yaşamdan soyutlanmayarak bu konudaki rollerini büyük bir özveri ile yerine getirmektedir. Kadını toplumsal yaşamdan soyutlayan her türlü hareket, Cumhuriyet kuşakları tarafından haklı olarak engellenmektedir. Çünkü demokratik yaşam, cumhuriyet, benimsenmiş ve yerleşmiştir. Bu durum kuşkusuz, ikibinli yıllardan sonra da Avrupa Birliği içerisinde daha da güçlenerek sürecektir. Bu süreçte kadın da sömürüden, ezilmekten, hor görülmekten kurtularak, erkeğin egemenliğinden çıkıp aile yaşamında dengeli bir konumda olacaktır.

Namus Cinayetleri

Şiddetin kültürel kökleri irdelenirken namus ya da töre cinayetleri ile karşılaşmaktayız. Bir şiddet biçimi olarak namus cinayetleri, Türk toplumumun kültüründen, özellikle değer sisteminden kaynaklanmaktadır.

Bu olgunun kökeni ise tarım toplumudur. Yani daha çok kırsal kesim kültürünü yansıtır.

Kentleşme ile birlikte kentlere gelen bu tür cinayetler özellikle alt toplumsal katmanlar arasında yaygındır.[1]

Namus Kavramının İçeriği

Namus kavramının içeriği, cinsel davranışa ilişkin gelenek ve göreneklerden kaynaklanır. Bu kavramın kuralı, *cinsel saflık* ve *sakınmadan* oluşur. Saflığı korumak, kadına düşen sorumluluklardan birisidir. Sakınma ise, her iki cinsi

1 D. Ergil, *Türkiye'de Terör ve Şiddet*, s. 187.

ilgilendirir. Kadının namusu, saflığını evlenmeden önce herkese karşı korumak biçiminde kendini gösterir. Evlendikten sonra ise cinselliğini sadece kocasına sunmak zorundadır. Bunun dışındaki her cinsel eylem *namussuzluk* sayılır. İşte bu durumda cinayetler devreye girer. Çünkü kadın, cinselliğini koruyamamıştır.

Erkeğin de sorumlulukları söz konusudur. Kendine bağlı kadınların (eşi, kızı, kızkardeşi, annesi) namusunu titizlikle korumalı ve başkalarının namusuna ise el atmamalıdır.[2]

Şeref Kavramı

Namus kavramıyla ilgili bir başka kavram da şereftir. Genel olarak bireyin ya da ailesinin toplumsal itibarı ya da saygınlığı olarak tanımlanabilir.

Akdeniz havzasının azgelişmiş toplumları hâlâ kır kökenli sosyal değerlerin etkisini taşır ve sürdürür. Bu yörelerde yerleşik gelenekler ve görenekler, bir erkeği, kendisinin ve ailesinin şerefini korumaya ve kadının da cinsel saflığını ya da namusunu korumaya zorunlu kılar. Bu beklentiler, kadında cinsel utanç, erkekte ise erkeklik olarak belirir.

O halde gerek erkek, gerekse kadın açısından sorumluluklar şöyle belirlenir:[3]

Erkek açısından erkekçe tutumlar takınmak ve erkekçe davranmak; kadınlar açısından ise cinsel sakınmaya önem vermek, hareketlerini utanç kavramıyla sınırlamak, bir namus borcudur. Bu borç, önce aileye, sonra da topluma yöneliktir. Şu halde erkek, hem kendi hem de ailesinin kadın üyelerinin namusunu (cinsel saflığını) korur. Ayrıca kadın, kendi namusundan başka ailenin erkeklerinin na-

2 M. Tezcan, *Türklerle İlgili Stereotipler*, s. 91.
3 D. Ergil, *age*, ss. 189-190

musunu da korur. Bu durum, ailenin şerefine yansır. Davranış biçimindeki bu karşılıklılık, ailenin bireylerinin namus ve şerefini belirler. Bu durum, o cemaatin yerleşik değer ve geleneklerinin sürekliliğini sağlar.

Kadını, kadınca davranmaya zorlayan iki neden var.[4] Bunlar, a) Aksine davranış, ailenin erkeklerini küçük düşürür, b) Geleneksel sosyal değerler tarafından onaylanan iş bölümü, kadını erkeğin vesayeti altına koymuştur. Evlenmemiş kızlar, babanın vesayeti altındadır. Dul kadın ise, uygulamada birlikte yaşıyorlarsa kocasının erkek akrabalarının; onlardan ayrı ise, kendi erkek kardeşlerinin ya da yetişkin oğlunun vesayeti altındadır.

Töre Cinayetlerinin Sınıfsallığı

Namus kavramına değişik sınıflarca farklı düzeyde önem verilmekte ve özellikle bir alt sınıf olgusudur. Orta sınıf ve yukarıdaki sınıflarda böyle değil. Bunun nedeni, iki sınıfın toplumsallaşma sürecinde rol oynadığı bilinen kültürel değerlerdeki farklılıklara bağlanabilir. Kentsel orta sınıfın değer sistemi, üst sınıf normları, evrensel burjuva değer yargıları ve ahlak kurallarından etkilenmekte ve beslenmektedir.[5] Bu etkileşimin sürekliliği, onları bütünleştirmektedir. Oysaki azgelişmiş ülkelerin alt sınıflarının değer yargıları, kentte bile kırsal toplumun kültüründen kopmuş değildir. Bizde de bu konudaki cinayetlerin kırsal kesimde ve köylerde işlenişi de bu hususu doğrulamaktadır.

Namus cinayetlerini özendiren, destekleyen ve bu tür cinayetleri işleyenleri koruyan bir sosyo-kültürel çevre vardır (aşiret). Çünkü bu suçu işleyenlere cemaatsel değer ve ahlak yargılarına uygun hareket ettikleri gözüyle bakılmaktadır. Bu nedenle çevreden onay görmektedirler. Çev-

4 D. Ergil, *age*, s. 197.
5 D. Ergil, *age*, s. 203.

re baskısı ve gelenekler, olayların sürmesini teşvik etmektedir. Kentlerde, modern öncesi kültürel öğelerin ve törelerin yer alması çok görülen bir durumdur. Bu da toplumsal yaşamın hareketliliği sonucu ortaya çıkan göçlerle belirgin duruma gelmektedir. Böylece büyük kentlerin içinde aile içi namus cinayetleri her zaman görülen bir olaydır. Ama artık toplumumuzun önemli bir kesimi bu cinayetleri onaylamamaktadır. Bu olaylarda dikkati çeken husus, akrabalık ve aile kurumu içinde işlenmiş olmalarıdır.

Akrabalık İlişkileri

Namus cinayetlerinde temel öğe, akrabalık kurumuna da bağlanmaktadır. Akrabalığın olumsuz işlevlerinden birisi de, gerilim, şiddet ve katliamlara yol açmasıdır. Bu nedenle modernleşme sürecini inceleyen sosyolog ve antropologlar akrabalığın, modernleşme ile bağdaşamayacağını, modern bir toplumun ve modern kişinin akrabalarla bağlarının koparılmış olması gerektiğini söylerler.[6] Kan davaları da aynı biçimde sıkı akrabalık bağlarının varlığında söz konusudur.[7]

Töreler

Namus cinayetlerinde söz konusu olan, sert ve acımasız törelerdir. Töre, sosyolojik bir kavram olan toplumsal "norm" içinde yer alır. Toplumsal değerlerden, normlardan sapmalar genellikle sert ve acımasız yaptırımları içerir. Ataerkil toplumlarda kadının iffeti, erkeğin namus ve şerefi sayılır. Kadınlar bu yapı içerisinde düşük bir statüye sahiptir. Böylece kadın cinselliğine aşırı derecede bir değer atfedilmiştir. Ülkemiz de bu ataerkil düzenine sahiptir.

6 M. Tezcan, *Toplumsal Değişme*, 3. Baskı, s. 70.
7 M. Tezcan, *Kan Davaları*, s. 36.

Coğrafi konumun (Ortadoğu) kurak, verimsiz, geçim kaynaklarının kıtlığı, bireylerin geniş aile ve akrabalık kurumları gibi ortaklaşmacı ve dayanışmacı yaşamlarını gerekli kılmıştır.

Kadın cinselliğinin soyut ve sembolik değerinin yoğunlaştığı husus, evlilikten önce bekâretin titizlikle korunmasıdır. Böyle bir sistemde bekâretin normlara uyulmadan yitirilmesi, cinayetlere yol açabilmektedir.[8] Akdeniz ve Ortadoğu kültürlerinde böyledir. Ayrıca, bekâretin kutsallığı da kültürel bir değerdir.

Töre cinayetlerine kadının kurban gitmesinin başlıca nedenleri:

- Kızın, ailesinin isteği dışında birisiyle duygusal ilişkiye girmesi.
- Gayrimeşru bebek doğurması.
- Genç kadının kocasını terk edip başkasıyla kaçması.
- Kızın bir gence sevdalanması.
- Kızın evlilik öncesi hamile kalması.
- Kızın sevdiği gençle evden kaçması.
- Kızın kötü yola düşmesi.

Bütün bu nedenler namus kavramının kapsamı içinde ele alınmaktadır. Bu nedenle törelere ters düşen davranışlar olmaktadırlar.

Kimler Öldürüyor?

Kocası, eski kocası, babası, kardeşi ve diğer erkek akrabaları (amca, dayı gibi).

Kadının öldürülmesine *Aile Meclisi* karar veriyor. Onun yakınları toplanıp konuşuyor, tartışıyor ve öldürülmesine karar veriyorlar.

Erkekler, hem namus kirleten hem de namus kirletenin cezasını veren rolündedir.

8 S. Şimşek, *age*, s. 149.

Ülkemizde adam öldürme nedenleri arasında ilk sırada namusu ya da şerefi korumak yer almaktadır.[9]

Öldürmeler 18 yaşından küçükler tarafından gerçekleştirilmektedir. Yasaya göre daha az ceza aldıkları için. Asıl suçlular ise birkaç aylık hapis cezalarıyla kurtulmaktadır.

Kızlar,

- Boğulup nehire atılma,
- Traktörle ezilme,
- Gırtlaklarından cadde ortasında kesilme,
- Kurşunlanma gibi biçimlerde cezalandırılmaktadırlar. Bunların hepsi de Şanlıurfa töre cinayetlerinde uygulanan başlıca yöntemlerdir.

Kentlerde Töre Cinayetleri

Global toplumla yerel toplulukların bambaşka açılardan dünyaya baktıklarını görüyoruz. Yani, çok farklı değer yargılarına sahip oldukları anlaşılmaktadır. Bununla birlikte namus cinayetleri artık sadece kırsal kesimle sınırlı kalmayıp göçler, aşırı kentleşme, köy-kent arasındaki yoğun toplumsal hareketlilik ve artan iletişim yoluyla büyük kentlere taşmıştır. Hatta Almanya, Hollanda, Avustralya gibi yurtdışına bile geçmiştir.

Köyden kente göç ile düzgün-doğrusal olarak artan bir modernleşme her zaman gerçekleşmemektedir. Modern ile gelenekselin teması sonucunda modernlik, her zaman egemen olup gelenekseli özümseyememektedir. Böylece modernliğin gelenekseli kendine dönüştürmesi söz konusu olamamaktadır. Çoğu kez, geleneksel ve modern bir arada ve uyum içerisinde var olabilmektedir.[10]

---

9 A. Öğün, "Türkiye'de Adam Öldürme Suçunda Etkili Olan Bazı Sosyal/Kültürel Özelliklere İlişkin...", *Polis Bilimleri Dergisi*, c. 1, Sayı 2.

10 E. Genç, "Kentleşme, Geleneksel-Modern Geriliminde Kimlikler ve Özgüllüğün Farklı Biçimleri", *Türkiye Günlüğü*, Sayı 46.

Kent ortamında kendini gerçekleştirme ve kimlik bunalımı yaşayan insanların "namus", "kızlık", "bekâret" gibi soyut değerleri kutsallaştırarak bunlar için yakınlarını rahatlıkla öldürebilmektedirler. Bu husus, onlara bir konum kazandırır. Bunlar, çevrenin nazarında cani değil, namusunu temizleyen insanlar olarak değerlendirilmektedirler.

Geleneksel nitelikler, kentsel olana eklemlenmiştir. Bir sentez oluşturmadan, hatta bir çelişki ve çatışma yaratmadan onunla yan yana varlığını sürdürmektedir.

Global toplum kurumları, resmi olarak bu tür törelere karşı olmakla birlikte, bu kurumları işleten kimselerin değer yargıları, onları destekleyebilmektedir.

Önlemler

Olayın önlenmesi, gelişmişlik ve azgelişmişlik bağlamında ele alınmalıdır. Bu tür cinayetlerin gelişmiş yörelerde görülmesi olanağı yoktur. Çünkü, bu törenin şimdiki yararlılığı açıklanamıyor ya da o töre artık boş bir inanç durumuna gelmiştir. Eğer toplum olarak bu aşamaya gelmişsek, yani namus cinayetlerinin özgün işlevleri ortadan kalkmışsa sorun yok demektir.

Oysaki ülkemizin Doğu ve Güneydoğu yöreleri azgelişmişlik çerçevesindedir. Yani namus cinayetleri ve onlarla bağlaşıklığı bulunan törelerin bir işlevi var ve boş inançlara dönüşmemiştir. O halde bu bölgenin toplumsal ve ekonomik yapısının dönüşümü sağlanmalıdır. Böyle bir dönüşüm, global toplum kurumlarının tam egemenliği ve GAP gibi büyük ölçekli projelerin etkin bir biçimde yaşama geçirilmesi sayesinde gerçekleşebilir.

Global toplum kurumlarının yerleşmesi, kişisel adalet uygulamalarının önünü alır.

Mega ekonomi projeleri de pazar ilişkilerini güçlendirmek suretiyle bireyselleşmeyi hızlandırır. Böylece, in-

sanlar geçimini sağlayabilmek ve güvenlik gereksinimlerini karşılayabilmek için akrabalık sistemlerine sığınmak zorunluluğu duymayacaklardır.

Büyük Kentlerdeki Töre Cinayetlerinin Önlenmesi

Bu konuda kriminal önlemlerden başka, bireysel haklar çerçevesinde tanımlanan yurttaş kimliğinin herkese kazandırılması, yani insanların birey olarak kendilerini gerçekleştirmelerinin sağlanması için uygun toplumsal koşulların yaratılması gerekmektedir. "Kadın-erkek tüm bireylerin kendi cinsellikleri üzerinde sadece kendilerinin ve isteyerek kurdukları özel ya da kurumsal nitelikteki ortaklıkların (evlilik, arkadaşlık, birlikte yaşama) söz sahibi olmalarına olanak sağlanmalıdır.

Bunun için kuşkusuz herkesin eğitim, istihdam, adalet, güvenlik ve sağlık gibi temel hizmetlerden etkin bir biçimde yararlanabilmeleri gerekir ki böylece çok katı namus anlayışından sıyrılıp bu törelere başvurması sınırlandırılmış olur. Böylece, bu tür cinayetler, yeni değerler ve davranış kalıpları benimseninceye değin etkisini sürdürecektir.

Kaynakça

Abadan, Nermin, "Toplumsal Değişme ve Türk Kadını", *Türk Toplumunda Kadın,* Türk Sosyal Bilimleri Derneği Yayınları, Ankara, 1979.

Afyon İl Yıllığı, 1973.

Akçam, Dursun, *Analar ve Çocuklar,* Varlık Yay., İstanbul, 1964.

Altan, Çetin, "Bebek Sultanların Evliliği", *Milliyet,* 16 Aralık 1979.

Balaman, Ali Rıza, *Gelenekler Töre ve Törenler,* Betim Yay., İzmir, 1983.

Başaran, Fatma, *Diyarbakır Köylerinde Vaziyetalışların (Attitudes) Değişmesiyle İlgili Psiko-sosyal Bir Araştırma,* (Yayınlanmamış doçentlik tezi), AÜ DTCF Yayını, Ankara, 1967.

Başaran, N., "Eskişehir'de Kan Yakını Evlilikleri", *I. Ulusal Genetik Simpozyumu (1981),* TÜBİTAK Yay., 576: 179-190, Ankara, 1984.

Beals, L. Ralph-Hoijer, Harry, *An Introduction To Anthropology,* Sec. Ed., U.S.A., 1959.

Benedict, Peter, "The Kabul Günü: Structured Visiting in An Anatolian Provincial Town", *Anthropological Quarterly,* c. 47, No: 1, Ocak 1974.

Berkes, Niyazi, *Bazı Ankara Köyleri Üzerinde Bir Araştırma,* AÜ DTCF Yay., Ankara, 1942.

Bilgel, Nazan-Okan, Necla-Aytekin, Hamdi-Gülesen, Özdemir, "Gemlik Yukarı Hamidiye Mahallesinde Akraba Evlilikleri", *Aile ve Toplum,* Aile Araştırma Kurumu Dergisi, c. 1, Sayı 1, Ankara, Mart 1991.

Blumer, Herbert, Fashion, "From Class Differentiation to Collective Selection", To *Sociological Quarterly,* c. 10, No: 3, 1969.

Budak, T. ve diğerleri, "Kan Yakını Evliliklerin Diyarbakır Toplumundaki Sıklığı ve Bazı Etkileri Üzerine Araştırmalar", *(1) Dicle Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi,* XXII, 3-4, 149-160.

Cenani, Asım, "Akraba Evlilikleri ve Kalıtsal Hastalıklar", *Aile ve Çocuk Konferansları,* Ak Yayınları, İstanbul, 1983.

Cenkmen, Emin, *Osmanlı Sarayı ve Kıyafetleri,* 1948.

Çelik, Çetin, "Uşak, Sivaslı, Tatar" Kabasası Düğün Âdetleri, *Türk Folklorundan Derlemeler,* Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 1987.

Danişmend, İsmail Hami, "Medeni Kıyafetin Batıya Türklerden İntikali", *Türk Folklor Araştırmaları,* Sayı 213, Nisan 1967.

Dayıoğlu, Gülten, *Geriye Dönenler,* Altın Kitaplar, İstanbul, 1986.

Demirbaş, Timur, *Almanya'daki Türklerin Sorunları, Bunların Suça Etkileri,* Dokuz Eylül Eniversitesi Hukuk Fakültesi Döner Sermaye İşletmesi Yay., No. 12, Ankara, 1990.

Demiröz, Filiz, *Türkiye'ye Dönen Göçmen İşçi Ailelerinin Karşılaştıkları Güçlükler,* Çoğaltma, Ankara, 1989.

Doğramacı, Emel, *Türkiye'de Kadının Dünü ve Bugünü,* Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara, 1989.

"Doğu'da Bin Yıllık Törerizm", *Tempo,* Sayı 16, 17 Nisan 1996.

Dökmen, Zehra, *"Almanya'dan Kesin Dönüş Yapmış İşçilerle Yurt Dışında Bulunmamış Kişilerin Kişi Algısı ve Psiko-Sosyal Değişme Açısından Karşılaştırılması",* Araştırma, 14. c., AÜ DTCF Yayını, Ankara, 1992.

Erkan, Hüsnü, *Ekonomi Sosyolojisi,* İzmir, 1986.

Emiroğlu, Vedia, *Edilli Köyünün (Akçakoca) Kültür Değişmesi Bakımından İncelenmesi,* Ankara, 1972.

Ercan, Ertan, "Beşik Kertme Nişan ve Bazı Hukuki Uygulamalar", *Folklora Doğru Dergisi,* Sayı 30, 1974.

Erdentuğ, Nermin, *Hal Köyünün Etnolojik Tetkiki,* AÜ DTCF Yay., Ankara, 1956.

Erdentuğ, Nermin, *Sün Köyünün Etnolojik Tetkiki,* DTCF Yayını, Ankara, 1956.

Erdentuğ, Nermin, *Sosyal Âdet ve Gelenekler,* Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 1977.

Ergil, Doğu, *Türkiye'de Terör ve Şiddet,* Turhan Kitabevi Yay., Ankara, 1980.

Eröz, Mehmet, *Millî Kültürümüz ve Meselelerimiz,* Doğuş Yay., İstanbul, 1983.

Ertem, E. Kadri, *Kütahya Düğünleri,* Kütahya, 1948.

Eserpek, Altan, *Sosyal Kontrol, Sapma ve Sosyal Değişme,* Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yay., Ankara, 1979.

Esin, Emel, *İslamiyetten Önceki Türk Kültür Tarihi ve İslama Giriş,* İstanbul, 1978.

Eyüboğlu, İ. Zeki, *Anadolu Uygarlığı,* İstanbul, 1981.

Faraç, Mehmet, *Töre Kıskacında Kadın,* Çağdaş Yayınları, İstanbul, 1998.

Foster, M. George, *Traditional Societies And Technological Change,* Sec. Ed., U.S.A., 1973.

Gençler, Ahmet, "Gözpınar'da Kültür Değişmeleri", *Antropoloji,* DTCF Yay., No. 6, Ankara, 1971-1972.

Genç, Ernur, Kentleşme, Geleneksel-Modern Geriliminde Kimlikler ve Özgüllüğün Farklı Biçimleri, *Türkiye Günlüğü,* Sayı 46, Ankara, 1997.

Gökalp, Ziya, *Türk Medeniyeti Tarihi,* Kültür Bakanlığı Yayını, İstanbul, 1976.

Gökyay, O. Şaik, *Dedem Korkud'un Kitabı,* Devlet Kitapları, İstanbul, 1973.

Güllülü, Sabahattin, *Ahi Birlikleri,* İstanbul, 1978.

Güney, Emrullah, "Deveci Dağı Sıraçları", *II. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri",* Kültür ve Turizm Bakanlığı Milli Folklor Araştırma Dairesi Yayınları, No: 40, Ankara, 1982.

Günvaran, Şadiye-Gökçel, Olsay, *Giyimde Ön Bilgiler,* Ankara, 1968.

Gürkan, Ülker, "Evlat Edinme ve Beslemelerin Hukuki Durumu", *Türk Hukuku ve Toplumu Üzerine İncelemeler,* Türkiye Kalkınma Vakfı Yay., No: 1, Ankara, 1974.

Güvenç, Bozkurt, "Sosyal Değişme Sürecinde, Aile-Akrabalık ve Soy İlişkileri", *Türkiye'de Toplumsal Bilim Araştırmalarında Yaklaşımlar ve Yöntem",* ODTÜ Yayını, Ankara, 1977.

Hakko, Cem, *Moda Olgusu,* Vakko Yay., Ankara, 1983.

Hammond, B. Peter, *An Introduction to Cultural And Social Anthropology,* U.S.A., 1971.

Heckmann, Lâle Yalçın, "Aşiretli Kadın: Göçer ve Yarı Göçer Toplumlarda Yeniden Üretim ve Cinsiyet Rolleri", *Kadın Bakış Açısından 1980'ler Türkiyesinde Kadınlar,* İletişim Yayınları, İstanbul, 1990.

İleri, Celal Nuri, "Önce Tasurruf, Sonra Tasarruf", *Atatürk*

Devri Fikir Hayatı I, Kültür Bakanlığı Yay., No: 468, Ankara, 1981.

İmer, Arsal Mengi, *Niğde Yöresi Kadın Giyimi-* Başlıkları ve Başbağlama Biçimleri, yüksek lisans tezi, Ankara, 1979.

İnan, Abdülkadir, "Eski Türklerde ve Folklarda And", *Makaleler ve İncelemeler,* Ankara 1968, Türk Tarih Kurumu Yay., 1968

İnan, Abdülkadir, "Manas Destanı Üzerine Notlar", *Makalaler ve İncelemeler,* Ankara, 1968.

İvgin, Hayrettin, "Atatürk ve Halk Bilimi", *Kültür ve Sanat,* sayı 34, İş Bankası Yayınları, Ankara, 1997.

Jäschke, Gotthard, *Yeni Türkiye'de İslamlık,* çev. Hayrullah Örs, Bilgi Yay., Ankara, 1972.

Kafesoğlu, İbrahim, *Türk Milli Kültürü,* Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1983.

Kalan, İlknur, "Ailede Kadına Yönelik Şiddet ve Hukuk Düzeni", *20. Yüzyılın Sonunda Kadınlar ve Gelecek* isimli kitapta. Ed. Oya Çitçi, s. 103-117. TODAİE Yay., No. 285, Ankara, 1998.

Karal, E. Ziya, *Atatürk'ten Düşünceler,* 2. Baskı, İş Bankası Yay., Ankara.

Kazmaz, Süleyman, *Milli Hukuk ve Folklor,* Türk Folklor ve Halk Edebiyatı Kongresine Sunulan Tebliğ, Konya, 1984.

Kıray, Mübeccel, *Ereğli,* DPT Yay., Ankara, 1964.

Kittersberger-Tılıç, Helga, "Gettodan Gettoya: Bir Türk Kasabasına Kesin Dönüş Yapan İşçiler", *3. Ulusal Sosyal Bilimler Kongresi Bildiri Özetleri,* 111-112, 21-23 Ekim 1992.

Koçak, Ş. H., "Çorum'da Eski Nişan Âdetleri", *Çorumlu Dergisi.*

Koçu, Reşat Ekrem, *Türk Giyim, Kuşam ve Süsleme Sözlüğü,* Sümerbank Yay., No: 1, Ankara, 1967.

Koşay, Hamit Zübeyir, *Türkiye Türk Düğünleri Üzerinde Mukayeseli Malzeme,* T.C. Maarif Vekaleti Eski Eserler ve Müzeler Umum Md. Yay., Ankara, 1944.

Magnarella, Paul, *Tradition and Change in A Turkish Town,* ABD, 1974.

Magnarella, Paul, *The Peasant Venture,* Schenkman Puklisking Co., ABD, 1979.

Magnarella, J. P., - Türkdoğan, O., "Structures and Ritual Relations in Eastern Turkey", *Atatürk Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi,* c. 1, Sayı 1.

Mansur, Fatma, Bodrum, *A Town in the Aegean Nefherlans,* Leiden E. J., Brill, 1972.

Merter, Feridun, *1950-1988 Yılları Arasında Köy Ailesinde Meydana Gelen Değişmeler (Malatya Örneği),* Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayını, No: 2, Ankara, 1990.

Milhau, Jules, *İsraf Mefhumu Hakkında Bir Tetkik,* çev. Nusret Meray, İstanbul, 1946.

Mutlu, Necati, *Köy ve Köylü Sorunları,* DPT Yayını, Çoğaltma, Ankara, 1967.

M., Zeki, *İlk Gençlik Âdetleri,* Halk Bilgisi Haberleri, Sayı 26, 1933.

Oktay, Ahmet, "Blue-Jean Üzerine Çeşitleme", *Cumhuriyet,* 8 Eylül 1982.

On Sekizinci Yüzyılın Başında Osmanlı Kıyafetleri, çev. Cenap Yazansoy, İstanbul, 1980.

Ögel, Bahaeddin, *Türk Kültür Tarihine Giriş,* c. 5, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 1978.

Ögel, Bahaeddin, *Türk Kültürünün Gelişme Çağları,* Türk-Dünyası Araştırmaları Vakfı Yay., İstanbul, 1988.

Öğün, Aslıhan, "Türkiye'de Adam Öldürme Suçunda Etkili Olan Bazı Sosyal/Kültürel Özelliklere İlişkin Sosyolojik Bir Araştırma", *Polis Birimleri Dergisi,* c. 1, Sayı 2, Ağustos 1998.

Önder, Ali Rıza, "Geleneksel Halk Hukuku", Birinci Uluslararası Türk Folklor Kongresi Bildirileri, 4. c., Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1976.

Önder, Ali Rıza, "Halk Hukukunun Kaynakları", Türk Folkloru Araştırmaları, 1984, Kültür ve Turizm Bakanlığı Milli Folklor Araştırma Dairesi Yay., 57, Ankara, 1984.

Örnek, S. Veyis, *Etnoloji Sözlüğü,* DTCF Yay., Ankara, 1971.

Örnek, S. Veyis, *Türk Halkbilimi,* Türkiye İş Bankası Yayını, Ankara, 1977.

Örnek, S. Veyis, *Geleneksel Kültürümüzde Çocuk,* Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1979.

Özgönenç, Fikret, *Radyoda Eğitim Konuşmaları I,* Ankara, 1958.

Petekçi, Ahmet, "Bozkır Köylerinde Yeynilik, Saç Kesme ve Beşik Kertme", *Türk Folklor Araştırmaları,* Sayı 39, Ekim 1952.

Petekçi, Ahmet, "Bozkır İlçesinde Beşik Kertme", *Türk Folklor Araştırmaları,* Sayı 271, 1972.

Sevin, Nureddin, *On Üç Asırlık Türk Kıyafet Tarihine Bir Bakış,* Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı, Kültür Yayınları, İstanbul, 1973.

Sümer, Faruk, *Oğuzlar,* DTCF Yay., Ankara, 1971.

Sümer, Faruk, *Oğuzlar (Türkmenler),* 2. Baskı, AÜ DTCF Yayını, Ankara, 1972.

Şaylı, B. S. ve A. Arslanöz, "Anadolu'nun Genetik Yapısı Üzerine Çalışmalar; VI. Akraba Evliliklerine İlişkin Yeni Bulgular", *Ankara Tıp Mecmuası,* 36: 313-328, Ankara, 1983.

Şener, Cemal, *Alevilik Olayı* (Toplumsal Bir Başkaldırının Kısa Tarihçesi), İstanbul, 1989.

Şener, Sevda, *Türk Tiyatrosunda Ahlak, Ekonomi, Kültür Sorunları,* Ankara, 1971.

Şimşek, Sefa, *Törelerin Aynasında Doğu ile Batı (Kan Davası ve Düelle Gelenekleri),* Asa Kitabevi, Bursa, 1998.

Tan, Nail, *Folklor (Halkbilimi) Genel Bilgiler,* İstanbul, 1985.

Tan, Nail, "Geleneksel Kültürümüzde Tasarruf Düşüncesi", *Milli Kültür,* Sayı 67, Kültür Bakanlığı Yayınları, Aralık 1989.

Taner, Haldun, *Düz Yazıları 3,* Bilgi Yayınevi, Ankara, 1985.

Tansuğ, Sabiha, *Anadolu'da Türkmen ve Yörük Kadın Giyimleri,* Sanat Olayı, No: 13, Ocak 1982.

Tezcan, Mahmut, *Kan Gütme Olayları Sosyolojisi,* AÜ Eğitim Fakültesi Yayını, Ankara, 1972.

Tezcan, Mahmut, *Türklerle İlgili Stereotipler (Kalıp Yargılar) ve Türk Değerleri Üzerine Bir Deneme,* AÜ Eğitim Fakültesi Yay., Ankara, 1974.

Tezcan, Mahmut, *Kültürel Antropoloji Açısından Başlık Parası Geleneği,* Ankara, 1981.

Tezcan, Mahmut, *Kuşaklar Çatışması,* Ankara, 1981.

Tezcan, Mahmut, *Kan Davaları,* 2. Baskı, Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yay., No. 99, Ankara, 1981.

Tezcan, Mahmut, "Beşik Kertme Nişanlı Geleneği ve Çayırbağı Köyü Uygulaması", *2. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri,* c. 4, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1982.

Tezcan, Mahmut, "Tasavvuri Akrabalık ve Ülkemizdeki Uygulama", AÜ Eğitim Fakültesi, c. 15, Sayı 1, Ankara, 1982.

Tezcan, Mahmut, *Yurt Dışından Dönen Gençlerin Uyum Sorunları* (Eğitim Sistemi ve Çevreye Uyumları), Engin Yayınevi, Ankara, 1987.

Tezcan, Mahmut, *Eğitim Sosyolojisi,* 5. Baskı, Bilim Yay., Ankara, 1988.

Tezcan, Mahmut, *Toplumsal Değişme,* Ankara, 1995.

Timur, Sevim, *Türkiye'de Aile Yapısı,* Hacettepe Üniversitesi Yay., Ankara, 1972.

Tizer, B. Gönül, Sapmaz, Neriman, *Giyim Tarihi,* Kız Teknik Öğretim Okulları, Öğretmen Kılavuzları Serisi, No: 194, Seri C. No: 2, Ankara, 1965.

Toffler, Alvin, *Gelecek Korkusu Şok,* çev. Selami Sargut, Altın Kitaplar, İstanbul, 1975.

Toffler, Alvin, *Üçüncü Dalga,* çev. Ali Seden, Altın Kitaplar, İstanbul, 1981.

Tolan, Barlas, *Toplum Bilimlerine Giriş,* Ankara, 1983.

Tunçbilek, Ergul-Ulusoy, Mahir, "Türkiye'de Akraba Evlilikleri ve Çocuk Ölümlerine Etkisi", *Nüfus Bilim Dergisi,* No. 9, s. 7-26, 1987.

Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü, 11. B, TDK Yayını, Ankara, 1965.

Türk İslam Sanatı, Milliyet Kültür ve Sanat eki.

Ünsal, Artun, "Kan Gütme Geri Kalmışlığın Alın Yazısı mı?", *Cumhuriyet,* 13.6.1973.

Yasa, İbrahim, *Hasanoğlan Köyü,* Ankara, 1955.

Yasa, İbrahim, *Türkiye'de Kız Kaçırma Gelenekleri ve Bununla İlgili Bazı İdari Meseleler,* TODAİE Yayını, Ankara, 1962.

Yasa, İbrahim, *25 Yıl Sonra Hasanoğlan Köyü,* AÜ SBF Yay., Ankara, 1969.

Yasa, İbrahim, *Yurda Dönen İşçiler ve Toplumsal Değişme,* TODAİE Yay., No. 182, Ankara, 1979.

Yener, Hafize, "Keşan'da Misafirlik Anlayışı Değişiyor", *Meydan Dergisi,* Sayı 607-89, İstanbul, 1982.

Yönetken, Halil Bedii, "Sıraç ve Nalcı Alevilerinde Semah", *T.F.A.D.,* 7, 161, Aralık 1962.

Weber, Max, *Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu,* çev. Zeynep Aruoba, Hil Yayınları, İstanbul, 1985.

Toplumun en küçük birimi olan aile, her toplumda kültürün biçimlendirdiği bir olgudur. Uzun bir tarihsel geçmişe sahip olan Türk kültürü, aile kurumuna kendine özgü nitelikler kazandırmıştır. Aile antropolojisi olarak ele alınan bu dal çeşitliliğiyle, renkliliğiyle, özgünlüğüyle Türk kültüründe bir hazinedir. Bu yapıtta, bu zengin hazineden sadece bir kesit sunulmuştur. Özellikle geleneksel ailede odaklanmış bu kesit, toplumsal değişme sürecinde farklılaşmış, yeniden yapılanmalara uğramıştır. İşlevselci, çatışmacı ve yorumcu bakış açılarından ele alınabilecek aile kurumu, sosyokültürel dinamikleriyle toplumumuzda daima gündemde kalacaktır. Bu konudaki çalışmalarını sürdürecek olan Prof. Dr. Tezcan'ın bu ilginç kitabını zevkle okuyacaksınız.

7·50

ISBN 975-533-226-X
9 789755 332260